

Latviešu valoda optimālajā mācību satura apguves līmenī

Valsts pārbaudes darba paraugs

Latviešu valoda optimālajā mācību satura apguves līmenī

Valsts pārbaudes darba paraugs

Valsts pārbaudes darba paraugs ir izstrādāts Eiropas Sociālā fonda projektā "Kompetenču pieeja mācību saturā" (turpmāk – Projekts).

Valsts pārbaudes darbu satura, programmu un paraugu izstrādi Projektā vadīja **Pāvels Pestovs**.

Valsts pārbaudes darbu parauga izstrādi un sagatavošanu publicēšanai vadīja **Arvils Šalme** un **Inta Urbanoviča**.

Valsts pārbaudes darba paraugu izstrādāja **Santa Jukša, Ingrīda Kondratjeva, Inese Lāčauniece** un **Fēlikss Svirskis**.

Valsts pārbaudes darba paraugu izvērtēja ārējie eksperti: **Sanita Martena**, kā arī **Signe Ābola, Lita Silova, Raita Šūpola**.

Projekts izsaka pateicību visām Latvijas izglītības iestādēm, kas piedalījās mācību satura aprobācijā.

Saturs

Ievads	4
1. Valsts pārbaudes darba parauga uzdevumi	4
1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze	5
2. daļa. Argumentētā esēja	8
3. daļa. Runa un saziņa	13
2. Vērtēšanas kritēriji	22
3. Valsts pārbaudes darba paraugā iekļauto uzdevumu raksturojums	29
PIELIKUMI	
1. pielikums. Atbilžu piemēri, to vērtējums un metodiskais komentārs	33
2. pielikums. Valsts pārbaudes darba parauga uzdevumi – 2. variants	39

Ievads

Latviešu valodas optimālā līmeņa valsts pārbaudes darba (turpmāk – VPD) paraugs veidots atbilstoši pilnveidotajam mācību saturam un VPD programmai. VPD paraugā atbilstoši programmai ir trīs daļas:

- 1. daļa – teksta satura un valodas līdzekļu analīze (rakstveidā);
- 2. daļa – argumentētā eseja (rakstveidā);
- 3. daļa – runa un saziņa (mutvārdos).

Punktu sadalījums katrā daļā atbilst VPD programmā aprakstītajam punktu skaitam (1. tabula).

1. tabula. VPD parauga daļās iegūstamais punktu skaits un īpatsvars

VPD daļa	Īpatsvars no kopējā iegūstamo punktu skaita (%)		Punkti
1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze	34	80	34
2. daļa. Argumentētā eseja	46		46
3. daļa. Runa un saziņa		20	20
Kopā		100	100

Visiem VPD parauga uzdevumiem ir izstrādāts pielāgots vērtēšanas kritēriju apraksts. VPD nav iekļauts uzdevumu atbilžu saraksts, jo uzdevumu atbildes var būt atšķirīgas atkarībā no uzdevuma veida, skolēna zināšanu dziļuma un prasmes argumentēti izteikt savu viedokli, tomēr pielikumā ir piedāvāti atbilžu piemēri, to vērtējums un metodiskais komentārs (1. pielikums). Lai labāk ilustrētu uzdevumu daudzveidību un saistību ar izvēlēto tekstu īpatnībām, kā arī lai sniegtu papildu atbalstu skolotājiem VPD satura un formas izpratnē, ir izstrādāts vēl viens neatkarīgs VPD uzdevumu variants (2. pielikums).

1. Valsts pārbaudes darba parauga uzdevumi

Skolēn, iepazīsties ar norādījumiem!

- Valsts pārbaudes darbam (turpmāk – VPD) ir divas rakstveida daļas.

VPD daļa	Uzdevumu skaits	Punktu skaits	Laiks
1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze	8	34	80 min
Starpbrīdis			20 min
2. daļa. Argumentētā eseja	1	46	120 min

- Atbilžu rakstīšanai izmanto tikai tumši zilu vai melnu pildspalvu! Ar zīmuli rakstītais netiek vērtēts.
- Pildot darbu, ievēro uzdevumu nosacījumus un raksti atbildi tam paredzētajā vietā!
- Raksti salasāmi!
- Ar piktogrammu atzīmēti uzdevumi, kuros līdztekus satura izpratnei un viedokļa izteikšanai vērtē literārās valodas kvalitāti.

1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze

1. daļā tev ir iespēja demonstrēt zināšanas un izpratni par latviešu valodas sistēmas un stilistikas jautājumiem, kā arī prasmi formulēt viedokli par teksta īpatnībām un autora individuālo stilu. Veidojot atbildes, tu apliecināsi prasmi lietot literāro valodu rakstveidā.

Lasi 1. tekstu (fragmentu no Noras Ikstenas un Vitālija Judina grāmatas "Durve un Paraplāns") un izpildi uzdevumus, ierakstot atbildes tabulu ailēs!

1. uzdevums (6 punkti)

Šajā tekstā ir ietvertas vairākas nozīmīgas atziņas, kas ir aktuālas mūsdienu sabiedrībai. Nosaki tekstā ietverto galveno domu par 1) māju nozīmi, 2) cenšanos būt modernam, 3) nepieciešamību piederēt kādai grupai; formulē katru galveno domu vienā teikumā!

1.1. Māju nozīme	Teksta galvenās domas formulējums:
1.2. Cenšanās būt modernam	Teksta galvenās domas formulējums:
1.3. Nepieciešamība piederēt kādai grupai	Teksta galvenās domas formulējums:

2. uzdevums (6 punkti)

Daiļliteratūrā galveno varoņu vārdu izvēle lielākoties nav nejauša. Piešķirot tēliem personvārdus, autori ir vēlējušies ko vēstīt lasītājam. Kā šajā tekstā lietotie vārdi *Durve* un *Paraplāns* atklāj galveno varoņu raksturus? Uzraksti pamatojumu 2–3 teikumos, izmantojot piemērus no teksta!

2.1. Durve	Pamatojums:
2.2. Paraplāns	Pamatojums:

3. uzdevums (3 punkti)

Mūsdienās ikdienas valodā tiek lietoti daudzi aizguvumi, arī daiļliteratūras valodā tie parādās. Izlasi tekstā lietoto aizguvumu piemērus un piedāvā katram atbilstošu vārdu vai vārdu savienojumu literārajā valodā!

3.1. hits	Atbilstošs vārds vai vārdu savienojums literārajā valodā:
3.2. selfijs	Atbilstošs vārds vai vārdu savienojums literārajā valodā:
3.3. fans	Atbilstošs vārds vai vārdu savienojums literārajā valodā:

4. uzdevums (3 punkti)

Daiļliteratūrā bieži tiek izmantoti frazeoloģismi, jo tie padara valodu krāšņāku un interesantāku. Atrodi piedāvātajā teksta piemērā frazeoloģismu un izraksti to! Izskaidro izrakstītā frazeoloģisma nozīmi!

4.1. Durve, kas skrien visiem vējiem pretim ar sirdi atvērtu katram, aizmirstot visus niekus jau pēc sekundes, jo nav laika pārdzīvot par nepatīkamām lietām tur, kur ir pilnām laimes. Un katrs jautājums jāapspiež, iečīkstoties reizēm kā neieeļlotām durvīm.	Frazeoloģisms:
4.2. Frazeoloģisma nozīmes skaidrojums:	

5. uzdevums (4 punkti)

Rakstu valodā ar lielo burtu tiek rakstīti īpašvārdi. Dažkārt daiļliteratūrā autori raksta arī sugas vārdus ar lielo sākumburtu, un tas vērojams arī šajā tekstā. Atrodi un izraksti vienu sugas vārdu, kas rakstīts ar lielo sākumburtu! Kāpēc autori šajā tekstā ir izmantojuši vairāku sugas vārdu rakstību ar lielo sākumburtu? Uzraksti pamatojumu 1–2 teikumos!

5.1. Sugas vārds, kas rakstīts ar lielo sākumburtu:	
5.2. Pamatojums:	

6. uzdevums (4 punkti)

Daiļliteratūrā autori bieži izmanto vienlīdzīgus teikuma locekļus noteiktas situācijas, vietas, notikuma aprakstam vai tēlu raksturojumam. Izraksti no teksta izceltās daļas vienu vārdu savienojumu, kurā kā vienlīdzīgi teikuma locekļi ir izmantoti īpašības vārdi! Kā vienlīdzīgu teikuma locekļu lietojums palīdz lasītājam saprast dotā teksta saturu? Uzraksti pamatojumu vienā saliktā teikumā!

6.1. Vārdu savienojums:	
6.2. Pamatojums:	

7. uzdevums (3 punkti)

Daiļliteratūrā autori bieži veido teikumus, kas neitrālas izteiksmes (piemēram, lietišķajos, zinātniskajos) tekstos būtu noformēti citādi. Arī šī teksta autori ir izmantojuši sintaktisko paņēmieni – jaunu teikumu sākt ar saikli, kas neitrālos tekstos parasti tiktu izmantots, lai saistītu kopā vārdus vai teikuma daļas. Pārveido piedāvātos teksta piemērus atbilstoši tabulā ierakstītajām prasībām, izmantojot nepieciešamās pieturzīmes un nepazaudējot teksta saturu!

7.1. Durve, kas skrien visiem vējiem pretim ar sirdi atvērtu katram, aizmirstot visus niekus jau pēc sekundes, jo nav jau laika pārdzīvot par nepatīkamām lietām tur, kur ir papildinām laimes. Un katrs jautājums jāapspriež, iečīkstoties reizēm kā neieeļļotām durvīm.	Salikts pakārtots teikums:
7.2. To visi sauc par festivālu. Jo tad drīkst visu: netīrīt ķepas pēc katras pastaigas, runāt ar katru kaimiņu [...].	Salikts sakārtots teikums:
7.3. Durve lec mašīnā pati pirmā, rādot Cilvēkiem ceļu. Ja nu gadījumā viņi to neatceras.	Salikts pakārtots teikums, kas sākas ar palīgteikumu:

8. uzdevums (5 punkti)

Daiļliteratūrā dažkārt tiek izmantoti vārdi pārnestajā nozīmē. Izskaidro piedāvātajā teksta piemērā izcelto vārdu savienojumu! Ko par valodas lietotāju var liecināt piedāvātajā teksta piemērā izmantotais vārdu savienojums? Uzraksti pamatojumu 1–2 teikumos!

8.1. Pēc dažām nedēļām Durvei un Paraplānam radās doma – jāatrod sava vieta uz šīs zemes un lai tur ir arī patiesi savi cilvēki. Sacīts – darīts. Pagrozīja domas, pabakstīja ēteri, un – voila! – modernajā tīmeklī Facebook parādījās bilde un aicinājums pieteikties kandidātiem.	Skaidrojums:
8.2. Pamatojums:	

2. daļa. Argumentētā esija

2. daļā tev ir iespēja demonstrēt prasmi veidot kompozicionāli, stilistiski un apjoma ziņā pilnvērtīgu argumentētu tekstu, kas atbilst prasītajam tematam, žanram un ko raksturo loģisks domas izvērsums, kā arī prasmi lietot literāro valodu rakstveidā.

Lasi 1. tekstu (fragmentu no Noras Ikstenas un Vitālija Judina grāmatas "Durve un Paraplāns") un 2. tekstu (fragmentu no Vinetas Ernstsones un Lauras Tīdriķes grāmatas "Jauniešu valoda") un izpildi uzdevuma nosacījumus!

Uzdevums (46 punkti)

1. Iepazīsties ar piedāvātajiem argumentētās esijas tematiem un izvēlies vienu no tiem!
2. Izmanto no piedāvātajiem tekstiem esijas tematam noderīgu informāciju, ja tas ir nepieciešams!
3. Raksti argumentēto esiju (300–350 vārdu)! Argumentācijā izmanto trīs precīzi nosauktus un raksturotus kultūras, literatūras vai valodniecības faktus!

Temati

1. "Kopā ir vislabākā vieta, kur būt." (N. Ikstena, V. Judins)
2. Cik viegli ir iederēties kādā grupā?

1. teksts

Fragments no Noras Ikstenas un Vitālija Judina grāmatas “Durve un Paraplāns”

Tā nu 2019. gada martā pašā jūras krastā Jūrmalā šai pasaulē pieteicās un parādījās divas dzīvas būtnes – Sola un Lua. Jeb tiem, kas pazīst viņas tuvāk, Durve un Paraplāns.

Durve, atskrienot šajā pasaulē pirmā, atstāja visu vēl pa ceļam, iečīkstējās pirmo reizi un skaļi paziņoja par savu ierašanos. Paraplāns savāca māsas izmētātās mantas, apbruņojās ar papildu pirkstiņiem un devās tai steidzīgajai pakai.

Durve, kas skrien visiem vējiem pretim ar sirdi atvērtu katram, aizmirstot visus niekus jau pēc sekundes, jo nav laika pārdzīvot par nepatīkamām lietām tur, kur ir papildinām laimes. Un katrs jautājums jāapspriež, iečīkstoties reizēm kā neieejotām durvīm.

Paraplāns, pateicoties skaistām, lielām ausīm, spēj visu sadzirdēt un uzmanīgi klausās un vērtē apkārtni, pirms pieņemt un dāvēt savu dvēseles bezgalību izredzētajiem.

Pirmais, ko viņas ieraudzīja jaunajā pasaulē, bija mamma Šēra. Tā silti sabučoja viņas un dāvāja pirmo patiesas mīlestības sajūtu, tad klāt nāca Jana un viņas tuvinieki, uzņemot mazās un vēl trauslās dvēselītes un gādājot par viņu drošību.

Pēc dažām nedēļām Durvei un Paraplānam radās doma – jāatrod sava vieta uz šīs zemes un lai tur ir patiesi savi cilvēki. Sacīts – darīts. Pagrozīja domas, pabakstīja ēteri, un – voila! – modernajā tīmeklī *Facebook* parādījās bilde un aicinājums pieteikties kandidātiem.

Ilgi jāgaida nebija – no Ērgļiem atskrēja cilvēku pāris, kas jau ilgojās viņas satikt, un, galvenais, tiem bija plaša māja un lauks tai apkārt, kur skriet bez apstājas un robežām. Iepazīšanās bija tīra formalitāte – viss jau bija kaut kur Visumā iepriekš sarunāts. Vēl nedaudz tikai bija ko pagaidīt, kamēr ķepiņas pieņemsies spēkā, lai dotos uz mājām, un aiziet. Mamma Šēra atvadījās no meitām, deva Ērgļu cilvēkiem vērtīgus padomus un novēlējumus, un četrrotne devās kopā jaunas dzīves ceļā.

Kā izrādījās, daļa no bagāžas, ko Paraplāns paņēma līdzi, bija lieka un jaunajai pasaulei nevajadzīga, nācās pēc pāris mēnešiem no tās atbrīvoties. Nedaudz sāpēja un bija riebīgi, bet siltās mājas, mīksts matracītis, māsas atbalsts un savu Cilvēku klātbūtne mazināja neērtības. Drīz jau viss bija aizmirsts un dvēses devās iepazīt apvidu ar tikai bērniem piemītošu aizrautību un pašaieliedzību.

Tā arī sākās Durves un Paraplāna dzīve Ērgļos, Latvijas Viduszemē. Plašajā mājā mīt vēl viņu Cilvēki, katru nedēļu atbrauc labākais un interesantākais Onkulis pasaulē, ciemos brauc Krustmāte ar pieneni zobos, Laime un vēl daudzi jauki cilvēki.

Ir brīži, kad viņu Cilvēkiem ir jābūt divatā. Tajā laikā Durve un Paraplāns dodas uz Rīgu pie Vectēva un Vecmammās. To visi sauc par festivālu. Jo tad drīkst visu: netīrīt ķepas pēc katras pastaigas, runāt ar katru kaimiņu, gulēt kur un kad pagadās un ļoti ērti sēdēt Vecvecākiem uz kakla līdz savu Cilvēku atbraukšanai.

Tāču, lai arī cik būtu jauki festivāli, mājup gribas vienmēr. Kad ir laiks doties, Durve lec mašīnā pati pirmā, rādot Cilvēkam ceļu. Ja nu gadījumā viņi to neatceras. Paraplāns pacietīgi gaida un vēro māsas dzirksteļošanu, iekārtojoties mašīnas aizmugurē un mierīgi guļot pa ceļam.

Un atkal māsas un Cilvēki ir savās mājās. Tajā vietā, ko viņi sauc par “Kopā ir vislabākā vieta, kur būt”.

Māsas ir trendīgas un modernas meitenes. Kur gan mūsu laikos bez piedalīšanās sociālajos tīklos un interneta vietnēs! Uz tur un aktīvi papildina ar savu piedzīvojumu fotogrāfijām un piezīmēm grupas *WhatsApp* un *Facebook*. Sekotāju un draugu loks ir plašs un internacionāls. Sveicienus bieži sūta arī grupas draugi Pērkons, Domingo, Džekija, Kuzja, Lio un Neija, Olivija un Hugo.

Ir jau izlaists pirmais videoklips un priekšā plāns ierakstīt arī studijas albumu ar 100 % hitiem.

Interneta zvaigžņu statuss uzliek pienākumus, tāpēc māsas nolēma izdot savus pirmos memuārus.

Uzņemot selfijus un pierakstīt tekstus palīdzēja viņu Cilvēki, dzejoļus pierakstīja Krustmāte ar pieneni zobos, ilustrācijas uz zīmēja draudzene Laura, Onkulis atbalstīja tehnisko apstrādi, un visi draugi jau iepriekš pieteicās topošo rakstnieku fanu klubā.

2. teksts

Fragments no Vinetas Ernstsones un Lauras Tidriķes grāmatas "Jauniešu valoda"

Gan vienaudžu grupas, gan subkultūru ietekmē radušies grupējumi veido dažādas **sociālās grupas**, kas veicina sociālās identitātes apjautas rašanos jauniešiem un ietekmē ne tikai indivīda priekšstatus par sevi, bet arī viņu uzvedību. Grupas normas nosaka, kā tās locekļiem jārikojas vai jāuzvedas konkrētās situācijās un kāda grupas locekļu uzvedība ir vai nav pieļaujama. Šīs normas ir saistītas ar vērtībām, kuras aizstāv grupa. To ievērošana rada saskaņotību grupas locekļu darbībā, saliedē viņus un piešķir viņu uzvedībai zināmu vienveidību un stabilitāti. Grupas normas neapšaubāmi iespaido arī valodas lietojumu: katras sociālās grupas valodai ir savi nosacījumi, ko attiecīgajā vidē atbalsta vai vismaz atklāti neapstrīd vairākums grupas locekļu. I. Druviete (Druviete 1988) norāda, ka cilvēki – īpaši jaunieši – smalki izjūt valodas iederību konkrētos apstākļos, t. s. sociolingvistiskās normas. Kaut nereti šķiet, ka jaunieši automātiski pārņem apkārtējo runas veidu, šim procesam ir arī psiholoģisks izskaidrojums: tie, kas nepakļaujas grupas normām, tiek sodīti.

[..] Gan solidaritāte vienaudžu grupā, gan kopīga grupas tēla izveide subkultūru ietvaros sekmē "mēs" izjūtas rašanos. Šis process gandrīz vienmēr ir saistīts ar norobežošanos no apkārtējiem (vecākiem un citiem pieaugušajiem, viņu normām un uzskatiem) un būtiski ietekmē psiholoģisko klimatu grupā. "Mēs", respektīvi, kopības izjūta, var rasties tad, ja tās pamatā ir specifisks runas stils, kas konkrēto grupu atšķir no pārējām – atzīmē vācu jauniešu valodas pētniece S. Augensteina (Augenstein 1998). Tieši vēlme identificēties ar vienu vai vairākām grupām vai arī no tām distancēties ir nozīmīgākais dzinējspēks individuāla runas stila izveidē. Tātad atkāpes no kodificētās valodas jauniešu vecumposmā kalpo kā identifikācijas zīme (apliecina komunikantu piederību pie kādas no sociāli demogrāfiskajām grupām) un vienlaikus palīdz norobežoties no citiem runātāju kolektīviem (bērniem, pieaugušajiem, citiem jauniešiem).

Bez jau minētajiem socioloģiskajiem un psiholoģiskajiem aspektiem, kas nosaka pārmaiņas valodas lietojumā jauniešu vecumposmā, jāuzsver arī viņu dzīves orientācijas un valodas lietojuma saistība. Atkarā no tā, vai jaunieši vairāk vērsti uz ģimeni, izglītību, vai arī uz jauniešu subkultūrām, cik intensīvi viņi cenšas protestēt pret sabiedrībā pieņemtajām normām, veidojas sociālās un verbālās rīcības struktūras, kas marķē jauniešiem kopīgas vērtības. Valodas līmenī šādi veidojas runas stili, kas atspoguļo to, kas grupā ir nozīmīgs. [..]

Viens no motīviem, kāpēc jaunieši lieto specifiskus vārdus un izteicienus, ir viņu vēlme atšķirties no pieaugušajiem. Taču atšķirības vārdu krājumā norāda arī runātāja piederību pie konkrētas sociālās grupas un palīdz nošķirt grupai piederīgos no svešajiem. Tātad, no vienas puses, ar specifiska vārdu krājuma palīdzību jaunieši var distancēties no sabiedrībā dominējošas kultūras, no otras puses, šādi tiek iezīmētas arī atšķirības starp dažādām jauniešu subkultūrām. Arī konkrētai grupai raksturīgā leksika teorētiskajā literatūrā tiek uzskatīta par vienu no būtiskākajām jauniešu valodas iezīmēm – katrā jauniešu sociālajā grupā valda konkrētas grupas sociolingvistiskās normas, kuras jāievēro, – piemēram, tie, kas brauc ar skrituļdēli, runā citādi nekā tie jaunieši, kuri nodarbojas ar kādu citu sporta veidu, panki izskatās savādāk nekā repa cienītāji.

Augenstein, S. 1998. *Funktionen von Jugendsprache*. Tübingen: Niemeyer, 288 S.

Druviete, I. 1988. Par jaunatnes sarunvalodu. *Valodas aktualitātes*, 1987. Rīga: Zinātne, 197.–202. lpp.

Uzmetums.

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 evenly spaced horizontal grey lines across its entire width, providing a guide for handwriting or typing. The background is a clean, solid white color.

Skolēn, iepazīsties ar norādījumiem!

- Valsts pārbaudes darbam (turpmāk – VPD) ir viena mutvārdu daļa.

VPD daļa	Uzdevumu skaits	Punktu skaits	Laiks
Runa un saziņa		20	30 min

- Izlozē divus tekstus no piedāvātā tekstu klāsta un divus jautājumus no piedāvātā jautājumu klāsta!
- Pildot uzdevumu, ievēro uzdevuma nosacījumus!

3. daļa. Runa un saziņa

3. daļā tev ir iespēja demonstrēt prasmi izteikt strukturētu, argumentētu viedokli par izvēlētu tekstu, sasaistot to ar savu pieredzi, atbildēt uz jautājumiem, kā arī apliecināt prasmi lietot literāro valodu mutvārdos.

Uzdevums (20 punktu)

1. Izlasi izlozētos tekstu fragmentus un izlozētos jautājumus!
2. Izvēlies, ar kuru vienu tekstu turpināsi darbu!
3. Sagatavo 3–5 minūšu argumentētu viedokli par diviem izlozētajiem jautājumiem, kas attiecināmi uz izvēlēto tekstu! Viedokļa argumentēšanā izmanto informāciju gan no izvēlēta teksta, gan no savas pieredzes! Tekstu un jautājumu iepazīšanai, kā arī argumentētā viedokļa sagatavei paredzētais gatavošanās laiks ir 20 minūtes.
4. Ja nepieciešams, veic pierakstus (piemēram, tēžu, atslēgas vārdu, runas plāna pierakstīšana)!
5. Izsaki savu viedokli 3–5 minūtēs mutvārdos, nelasot burtiski tekstu no pierakstiem!
6. Atbildi uz 2–3 jautājumiem, kurus tev uzdod skolotājs, nepārsniedzot 2–3 minūšu laika limitu!

Izlozes jautājumi

1. Raksturo teksta tematu un pamato savu viedokli!
2. Raksturo tekstā ietvertu problēmu un pamato savu viedokli!
3. Raksturo teksta nolūku un pamato savu viedokli!
4. Raksturo teksta iespējamo adresātu un pamato savu viedokli!
5. Raksturo kādu no tekstā ietvertajām idejām un pamato savu viedokli!
6. Kā, tavuprāt, tekstā izpaužas autora vai literārā tēla individualitāte?
7. Raksturo, kā tekstā atklājas žanra pazīmes, un pamato savu viedokli!
8. Raksturo, kādiem līdzekļiem autors ietekmē lasītāju/manipulē ar lasītāju, un pamato savu viedokli!
9. Raksturo, kas tekstā tevi visvairāk uzrunāja emocionāli (pozitīvi), un pamato savu viedokli!
10. Raksturo, kas tekstā tevi visvairāk uzrunāja emocionāli (negatīvi), un pamato savu viedokli!
11. Raksturo vienu tekstā iegūtu atziņu un pamato savu viedokli!
12. Kas tekstā nebija saprotams, kāpēc?
13. Ko un kāpēc tu vēlētos pajautāt teksta autoram?
14. Ar kādiem paņēmieniem autors ir padarījis tekstu interesantu/savdabīgu/specifisku/uztveramu/saprotamu?
15. Ko no tekstā aprakstītā tu varētu sasaistīt ar savu pieredzi?
16. Kā, tavuprāt, teksts veido tavu dzīves pieredzi?
17. Kā, tavuprāt, teksts atklāj/neatklāj mūsdienu valodas īpatnības/tendences?
18. Ko jaunu tu uzzināji, izlasot šo tekstu?
19. Kā, tavuprāt, šo tekstu varētu izmantot skolas mācību programmā kādā no mācību priekšmetiem?
20. Izvēlies, ar kuriem atslēgas vārdiem tu raksturotu šo tekstu, un pamato savu viedokli!
21. Kādas pārdomas tev radās pēc teksta izlasīšanas?
22. Kam un kāpēc tu ieteiktu izlasīt šo tekstu?
23. Kuras lasīšanas pieejas palīdzēja saprast tekstu?
24. Kas savdabīgs, tavuprāt, ir vērojams teksta valodā?
25. Kuri tekstā iekļautie valodas līdzekļi tev šķita saistoši un kāpēc?

Izlozes teksti (daiļliteratūra)

1. variants

Progress

[..] Izgāju uz ielas. Un piepeši es atrados Rīgas centrā. Palūkojos apkārt. Patiesībā neizskatījās nemaz tik futūristiski. Pirmajā brīdī varētu pat domāt, ka esmu tepat, mūsdienās. Palūkojos uz automobiļiem uz ielas. Tie visi izskatījās makten līdzīgi – visi tādi noapaļoti, pelēki vai melni. Tie pārvietojās tikpat kā bez skaņas, tāpēc centos būt īpaši uzmanīga. Plecos man bija neliela mugursoma, kur bija iemetusi naudas maku, pleijeri, pāris “Superhītu” kasetes, fotoaparātu jeb tā saucamo ziepju trauku un tikšķošo modinātājpulksteni, jo rokas laikrādis bija saplīsis.

[..] Iegāju tuvākajā kafejnīcā. Pārdevēja šeit nebija. Letes vietā bija uzstādīts milzu stends ar spīdīgiem uzrakstiem. Šķita, ka tā ir latviešu valoda, taču es sapratu labi ja pusi. Kas ir “brančs”, “smūtijs”, “eiro”? Un vispār, kurā gadsimtā es biju nonākusi? Palūkojos apkārt. Vienīgie ēdāji sēdēja kaktā pie loga un izskatījās pēc ģimenes – pāris un divi bērni. Arī šie cilvēki bija apsēsti ar spoguļlīšiem. Viņi tajos ieskatījās, rokas izstiepuši, pirms ķērās pie ēšanas. Pēc tam tie visi stūķēja ēdamo mutē ar kreiso roku, kamēr labā glāstīja uz galda nostutēto mīļietiņu. Šķita, ka viņi ir mēmi, taču nē – viens no bērniem, desmitgadīgs tusnis, ieķērcās: “Mām! Kur ir tavs laiks? Nu, vē-tē-ef?” Cik spēju izlobīt no viņa runas, visnotaļ filozofisks, lai arī pārlietu emocionāls knauķis, es nospriedu. Mamma neatbildēja. Viņa caur salmiņu sūca zaļu, vēmeklim līdzīgu kokteili un ar nagu klikšķināja pa savu spoguļlīti. Man kārojās šiem īpatņiem pateikt, ka pie sienas taču ir gana liels spogulis. Kāpēc jālūr tajos mazajos nieciņos, kur var redzēt tik pusi sejas?

– Atvainojiet, kur šeit...

Taču pabeigt sakāmo es nepaspēju, jo visa ģimēlija kā dzelta pielēca kājās, apgāžot divus krēslus un vienu no kokteiļiem. Beidzot es ieraudzīju viņu acis. Izbrīnīti tie vērās manī un atkāpās līdz sienai.

[..] Manas pārdomas pārtrauca kāds vīrietis melnā tērpā ar naģeni, uz kuras bija rakstīts “Policija”. Apstājies man pretī, kājas iepletis stabilā pozā, viņš dobajā balsī norūca:

– Stop, pilsoni! Saņemta sūdzība par jūsu aktivitāti kafejnīcā “Ītings un drinkings”.

– Tik ātri? Un par ko? – es iesmējās, bet mazliet priecājos, ka beidzot kāds no šiem subjektiem izrāda cilvēcības pazīmes un ar mani sarunājas, nevis skatās spoguļlīti, jo biju sākusi domāt, ka varbūt visi šie uzkumpušie humanoīdi ir roboti, kā jau tam nākotnes vizijās pienāktos būt. [..]

Iecirknī man lika pagaidīt uz krēsla speciālā telpā.

Turpat iecirkņa telpā sēdēja vēl kāds indivīds, kas ekrānam nepievērsa nekādu uzmanību. Netiku gudra par šī cilvēka dzimumu, jo tam bija īsi mati, kas, ievēdoti ar želeju, kā sari liecās uz kreiso pusi, un vīrieša sejas panti, bet mugurā tāda kā maisveidīga adīta kleita, turklāt uzkrāsotas acis.

Taču pats galvenais – viņš sēdēja taisnu muguru un skatījās uz mani, nevis spoguļlīti.

– Tevi arī savāca sociālās kārtības pārkāpuma dēļ? Varbūt esi maskējies rīlsters? – viņš vaicāja vīrieša balsī. – Tev mugurā adījums.

– Rīlsters? Kas tas par vellu? – es atvaicāju. – Es esmu tūrists no divdesmitā gadsimta.

(Ligita Paegle, “Progress”)

2. variants

Mīma, pieliekamā istabā gaļu griezdamā, ir pikta un pūcīga. Laikam šorīt ar kreiso kāju no gultas izkāpusi. Pāpus nav redzams. Pāpus visbiežāk ir neredzams. – Pasaki vecākiem, ka tas ir pēdējais gabals, ko es griežu. Un tas pats būs uz atdošanu.

– Viņi nav vecāki, viņi ir jaunāki! – Laura protestē. Kurš var būt vēl vecāks par Mīmu!

Mīma neievēro, ka Laura runā pretī, labi vien ir, lai tik šķendējas un dod ātrāk to gaļu, Laurai ir jāsteidzas.

– To tu pasaki vecākiem, ka šis cauraudzis nav dots, bet ir palienēts.

– Kas tas ir – palienēts?

– Palienēts nav dots, bet aizdots. Aizdots ir tas, kas jāatdod atpakaļ.

Atpakaļ? Laura domā, vai teikt, ka to gaļas gabalu Mīma atpakaļ nedabūs. Ka tas tiks apēsts. Neteiks, Mīma jau tāpat ir rūgtuma pilna.

– Es neiešu barot visus dzērājus, kas Avotos apgrozās. Tā kā krogā! Drīz jau cilvēki sāks runāt. Vienreiz ir jābeidz tā sviņšana! Kāpēc Jānis nemeklē darbu?

– Tētis meklē!

– Slikti meklē, ja nav atradis! – Mīma ēdas.

Mīma ir netaisna! Laurai ir jāaizstāv Tētis.

– Tētis nav vainīgs! Viņš gāja uz kačegarku, bet Tēti neņēma. Jo kačegarka ir svarīgs objekts! Par kranovšķiku arī neņēma.

Tas arī ir svarīgs objekts. Varbūt Tētis tiks par gruzčiku, varbūt tiks uz stroiku vai brauks uz benzovoza, bet varbūt – uz beto-
nomešalkas! Bet varbūt ies uz haltūrām. Haltūras nav tik svarīgi objekti, kur tādi kā Tētis nedrīkstētu strādāt, – Laura iekar-
susī stāsta un priecājas, ka pēdējā mirklī atcerējusies to svarīgo vārdu – objekts. Mīmas acis klausoties plešas arvien platākas.

– Kā tu runā? Apžēliņ, bērns, kas tā par valodu? Es nesaprotu nevienu pašu vārdu! – Mīma apsēžas uz platā virtuves sola,
viņa ir izmisumā.

Laura apjūk. Kā tad viņa runā? Skaidrs, ka latviski. Tā ir latviešu valoda! Mīma nesaprot? Kā tas var būt?

Laura tik ļoti cenšas, mācās, tver katru jaunu vārdu, pūlas atcerēties, saprast, kas vārdiem ir iekšpusē. Laura vārdos mal-
dās kā biežā, svešā mežā, bet viņa nepadodas, šķir pa zaram, pa krūmam, pa platai lapai un izjūt prieku, ka vārds sevi atklāj kā
pēkšņi ieraudzīts meža zemeņu klājiens. Laura uzsūc vārdus kā dzēšlapa tinti, dzēšlapas ir katra skolas bērna burtnīcā. Laurai
tādas burtnīcas ir, lai gan Laura nav skolas bērns, vēl ne.

Kā tad Laura runā? Tā kā visi! Kas Mīmai nepatīk? Visi citi Lauru slavē. Visi brīnās. Lauriņa tik labi runā latviski! Lauriņas
vārdu krājums aug ar katru dienu! Un nu – Mīma nesaprot? Laurai ir dusmas uz Mīmu. Jo, kad Laura nesaprot kādu Mīmas
vārdu, tad Laura gan neizrāda un neaizrāda. Laura ir smalkjūtīgs cilvēks. Nesaka – kas tā par valodu? Laurai ir liels rūg-
tums pret Mīmu.

– Kas Jānim kaitēja lauku brigādē? Labi ja nedēļu nostrādāja. Šitā blamēties! Kauns! Kā tu runā!

(Māra Zālīte, "Pieci pirksti")

3. variants

2. jūnijs. Trešdiena.

[..] Mana aizbildne Pirreta Vires Tallinas Rakstnieku savienībā brīdināja, ka desmit dienas būšu viena. Sastingu aiz tādas
laimes. Tā arī ir – istaba augšstāvā kapteiņa mājā. Kapteiņu mājas atšķirībā no citām ir baltas. Tāda tradīcija šai ciemā.

[..] Atradu jūras malā akmeņus, apsēdos. Garām pa mežu visu laiku soļo skolēnu ordas, ir ekskursiju laiks. Gabalu tālāk
akmeņu kalns un jūrā iekritusi priede. Zēni aurodami skrien pirmie un apsēž priedi, mēģina aizrāpot līdz ūdenī iemirkušajai
galotnei, pēc tam uzbrūk akmeņu kaudzei – mazliet padrupina un aizauļo. Meitenes – prātīgas un lēnīgas – iet no aizmu-
gures. Stundu pa stundai šī aina atkārtojas ar satriecošu precizitāti. Un droši vien pavasari pēc pavasara. Nebiju domājusi,
ka reiz pati dzīvošu tādā tūristu vietā.

Un nebiju domājusi, ka tas ir tik vienkārši. Sēdi uz akmens un raksti. Viņi iet garām un kaut ko runā, bet mani tas neskar,
jo es nesaprotu. Savā ziņā esmu šē vairāk akmens, ne cilvēks. Cik daudz nozīmē valoda. Tā ir atslodze, gara higiēna, ja nav
pastāvīgi jānodarbojas ar sapratni, precīzāk sakot, ja apziņa pati visu laiku mehāniski nekonvertē dzirdētās skaņas simbolis-
kos tēlos. Vari atļauties būdams nebūt, paslēpties gaišā dienas laikā starp cilvēkiem kā kokiem. Ar interesi novēroju cilvēkus
tāpat kā jūru vai putnus – viņu balsis, intonāciju, žestus, kustības.

Kā teātrī – reizēm ārzemēs saplīst teksta mašīna un aktieri spēlē publikai, kas neprot valodu. Labā teātrī ir interesanti
arī tad, ja nesaproti ne vārda. Atdzīvojas kaut kāda cita uztvere.

Domājot par tūristiem, atceros Tallinas vecpilsētu. Un Vecrīgu. Vecpilsētas ir kā garšīgi, vaļā atlauzti smadzeņu kauliņi.
Pa treko bruģi pastaigājas lēnas mušas žilbinošiem sudraba matiem, porcelāna zobiem, baltiem krekliem, baltām zeķēm.
Salidojušas uz mielastu un cita uz citu palūkoties.

Man labāk patīk liesākas vietas.

3. jūnijs. Ceturtdiena.

Šodien ārā karstums. Saule pilnā spēkā. Līdz vieniem strādāšu istabā. Tad paēdīšu un iešu uz jūru rakstīt. Ieraugot visu
to apjomu, kas man jānovada uz papīra, bail kļūt vājprātīgai. Kad paļauj tecēt, pabrīvo vaļā, tad sāk gāzties kā caur slūžām
un rauj saprātu līdzī. [..]

Jūrai šodien spīrgts vējš un spoža saule. Man – sarkana kleita ar puķēm. Brienu pa akmeņu braslu uz savu vietu līcī.
Aiz brasla ūdens skaidrs un sekls, man līdz puslielam. Varētu iet pa ūdeni, bet nē – par spīti lēkāju pa akmeņiem, lai gan te
var apsist kājas. [..]

Niedrājs dzeltens un biezs kā bambusa audze apkārt sausi knikst.

Guļu uz muguras smiltīs un redzu virs sevis uzrakstāmos stāstus kā lielu, piebriedušu maisu no dzeltenas govs ādas, kas stingri sašūts ar sausu dzīslu. Maiss strinkšķ no pārpilnības, tur iekšā griežas un elpo kāds mutulis. Laiku pa laikam, kopš esmu te, es paceļu roku ar žileti un mazliet iegriežu dzīslu, kas satur vīli. Sāk sūkties valgme, nokrīt pāris pilieni. Man bail no tā, kas gāzīsies man pāri, kad pārdīšu vīli vēl vairāk. Tas apraks mani, sadragās. Rakstīšu līdz krampjiem, līdz pēdējam teikumam, man nevajadzēs pasaules. Tad nolikšu aprakstītās lapas, lai nostāvas. Un vēlāk jau skatīšu cauri ar prātu. Ieraudzīšu, par ko ir stāsts, sapratīšu, kā pamainīt figūras, lai labāk izteiktu domu.

(Inga Ābele, "Austrumos no saules un ziemeļos no zemes")

4. variants

Vientulības epidēmija. No kā tā izceļas? Kurš to pārnēsā? Priekšstatu gūsts un selektīva informācija novedusi pie arvien plašākām, izkļiedētām ilūzijām. Pagātnes neizpreparēšana ievedusi tumšos, neizbraucamos mūžamežos.

Nekad agrāk vientulību neesmu izjutusi kā problēmu, drīzāk kā sātīgu ekstravaganci un savas garīgās veselības ikdienas sastāvdaļu. Līdz kādam brīdim. Līdz tuvākajā apkārtne tavu acu priekšā sāk notikt neiespējama. Šķietami labi pazīstami cilvēki maina savus iepriekš pat publiski paustos politiskos uzskatus, pieslienoties jebkur un jebkuram, lai tikai pozicionētos tur, kur ir vara un, vēl labāk, nauda. Tu esi nepareizi skatījies uz šiem ļaudīm, nepārmet viņiem. Tu esi ticējusi māneklim, ne dzīvam cilvēkam, tu ticēji, ka lādzīgs cilvēks nevar būt vienlaikus rafinēts maita. Vilšanās sajūta, kas rodas, nejauši izdzirdot sarunu par sevi, kas tev nūdien nebija domāta, rada plašu, izdegušu līdzenuma ainavu, kurā vienīgais veids turpināt dzīvot, ir mēģinājums apmesties zemnīcā. Bet – ko tālāk? Lolot savu slimību (vientulību) un nespēt rakstīt, jo nu tavs lasītājs izrādījies tevis paša bende.

Zāles pret vientulību izsenis bijušas grāmatas. Jo tās nemelos, tās taču runās uz tevi kā uzticamākais draugs. Blēņas. Ir zināms, kas notiek ar draugiem un labākajām grāmatām. Tie un tās vienkārši nomirst un beidzas. Runā, ka grāmatas mūsu dienās uzticas tikai konjunktūrai un tirgum. Bet tu, lasītāji, uzrāvi, noticēji. Vai tādu pašu efektu nepanāk svešs cilvēks vilcienā, garā pārlidojumā, kura pagātni tu nezini, bet klausies vien viņa sirdi pļošanā stāstā par traumatisko laulības dzīvi, piemēram?

Nesen, nīkstot četras stundas kādā Eiropas lidostā, simtiem reižu deldējot gaiteni flīzes, mani uzrunāja efektīga meiča no publiskā skaistumsalona – nu, tā, kas parasti gaiteni vidū un visu apskatei. Glaimoja, uzteica, jūsmoja. Tik acis esot saraudātas. Vai negribot uzprišināties. Sev par brīnumu, piekritu, laika man bija daudz. Kamēr būtnē špakteļoja un tricinājās ap manām acīm, viņas mute turpināja draudzīgu vidzināšanu. Nu, ko es savā dzīvē darot? Nezinu, kālab nepateicu, ka esmu palīgscolas direktore. Teicu, ka rakstu grāmatas. Dailā būtnē iekliedzās. Nevar būt! Īsta rakstniece! Nē! Lūk, viņa gribot kļūt rakstniece, tālab šeit pagaidām lidostā piestrādājot, lai sapelnītu naudu pasaules ceļojumam. Oho, es teicu, es arī tādā salonā gribu piestrādāt. Jā, jā, viņa rakstīšot. Kamēr topošais slavas zieds vibrināja manu gīmi, es paguvu izdaudzīnāt Ventspils Rakstnieku māju, mudinot apmeklēt ne tikai Indiju un Vjetnamu, bet arī Latviju. Gatavs! Nē, gatava bija tikai viena acs, otra stīvi mirdzinājās kā vīstai. Otru aci meiča taisīšot tad, kad es nopirkšu viņu ekskluzīvās kosmētikas komplektu. Ek, vai tad es to zināju? Novēlēju skaistulei pasaules slavu un turpināju vadīt savas nīkulošanas stundas, strīķējoties šurpu-turpu pa glumajiem gaitenītiem, līdz atkal attapos pie publiskās masētavas. – Tiešām?! Jūs esat medmāsa? Es esmu nolēmusi studēt medicīnu, jau kārtoju dokumentus, – viņa ļoti izbijusi rakstniece kādai dzīves un garlaicības nomāktai ceļotājai.

Nekas nav noticis. Šādām bābām taču ir pārstūķēta pasaule. Viņas gvelzīs itin jebko, visu, visu, lai tikai tev iepatiktos. Un pēc tam no tevis izsūkņētu maksimumu – tavu naudu un tavu dzīvi, vai tava darba augļus. Viņu bezkaunīgajos purnos izgaismosies nesatricināms verdikts "tāda ir dzīve!".

Tomēr tas mirklis, kurā iečīgājās solidaritātes un mirklīgās draudzības meldiņš, sāpēja un smeldza. It kā tad, ja es teiktu, ka nodarbojos ar īpašumu pārdošanu un viņa arī izrādītos māklere, tas būtu sāpējis mazāk.

Tas nozīmē, ka rakstniecību es joprojām uztveru kā kaut ko drusku cildenāku, nekā mušīņu pārdevēju vai apdrošināšanas aģentu? Laikam gan.

(Gundega Repše, "Skiču burtnīca. Simts")

5. variants

Es esmu sācis bastot stundas. Ne jau regulāri, bet šad tad. Un arī tikai reizēs, kad varu nobastoto stundu laiku pavadīt kopā ar Matīsu. Sarunas ar viņu ir daudz aizraujošākas nekā dirnēšana skolas solā Ruķeres kabinetā, mācoties, kādas, piemēram, pienēm ir saknes. Matīss daudz lasa par kosmosu un Dievu, un ezoteriku, un es klausos viņā, muti paplētis. Un tad par to visu savu viedokli viņam stāstu es, un ir forši. Turklāt, kad mēs bastojam, tad visbiežāk stopējam uz Rīgu un ejam nodot plazmu, uzrādot viltotas skolēnu apliecības, un pēc tam kārtīgi paēdot "Maķīti". OK, fakts par viltoto apliecību nav īpaši apsveicams, bet par plazmas nodošanu mēs katrs tiekam pie apaļiem septiņiem latiem, kurus tad attiecīgi varam neprasīt saviem vecākiem. Matīsa mamma ir skolotāja un audzina viņu viena pati. Vispār plazmu drīkst nodot no 16 gadu vecuma. Un vēl vispār plazmu drīkst nodot, tikai esot skaidrā prātā, bet parasti uzgaidāmā telpa uz plazmas nodošanu ir pilna ar pusbomžiem un dzērājiem, kuri savu skaidro prātu apliecina ar vienu vienīgu "jā", un māsiņām nez kamdēļ ar to ir gana, tā ka mana viltotā apliecība vispār neskaitās kaut kas ārkārtējs, kamēr mana plazma ir tīra kā avota ūdentiņš. Piedzēries līdz šai baltai dienai esmu tikai vienu vienīgu reizi un arī tad ne pats no sava brīva prāta, bet gan pēc manu klasesbiedru iniciatīvas. Man nepatīk doma, ka es pārstāju kontrolēt to, ko daru. Lauris tajā pašā vakarā bija piedzēries pats saviem spēkiem, un tad nu gādīgie klasesbiedri ķērās klāt man, manā aliņā periodiski liedami šņabi. Viss notika pie Maijiņas – viņas tālajā pirtī. Maijas vecāki mistiskā kārtā bija izdomājuši, ka viņi grib, lai viņu bērns labāk dzertu mājās, nevis kaut kur nost no acīm, tāpēc mēs šo labsirdību izmantojām godam. Taču brīdī, kad es sapratu, ka esmu piedzirdīts un baidos kāpt lejup pa kāpnēm – ja nu nokritu –, es izšķīros par labu radikālākam solim un piezvanīju no savas mūžvecās *Nokia* (kuru biju pārmantojis no tēvamāsas un glabāju mugursomā, jo kabatā tai vienkārši nepietika vietas) tētim. Viņš atbrauca man pakaļ ar taksi uz norādīto adresi un, nekādu skandālu neceldams, sagaidīja mani, kamēr es burtiski aizrāpoju līdz mašīnai. Viņš to, protams, neredzēja, tāpēc es par visu visvairāk centos runāt maksimāli pieklājīgi, lai tā bilde neizklausītos tik melna. Lai gan grieza mani kā centrifūgā.

No tās reizes šis čē pē nav aiztikts, un es par to esmu ļoti pateicīgs – tētis man ietaupīja kaudzi mammas pārmetumu, lielāko daļu no tiem paņemdams gan jau uz sevi. Taksis maksāja melno miljonu, tāpēc es vienreiz viņam bikšu kabatā ieslidināju divlatnieku no nodotās plazmas konta un apsvēru domu, ka esam norēķinājušies, bet nekā. Brīdī, kad viņš ienāk manā istabā un paziņo, ka man arī šogad būs jāpiedalās neredzīgo sporta spēlēs, es zinu, ka izvēles man nav. Divlatnieku viņš jau sen ir aizmirsis un gan jau arī mammai par to lieki neizrunājas, bet bez sirdsapziņas pārmetumiem noēd visu desas līkumu pa tīro. Par sporta spēlēm katram ģimenes loceklim dienā maksā vienu latu. Sporta spēles nav apspriežams jautājums. Sporta spēles ir fakts. Kopā tie ir trīs lati dienā, un spēles ilgst divas dienas. Seši lati kopsummā. Budžets veselai nedēļai gatavs, un šis gads ir īpašs ar to, ka maksās naudā, nevis konservos. Un arī tad sporta spēles mūsu ģimenē neviens, visdrīzāk, nebūtu atcēlis.

(Rasa Bugavičute-Pēce, "Puika, kas redzēja tumsā")

Izlozes teksti (citi stili un žanri, izņemot dailliteratūru)

1. variants

Ceļā uz veiksmīgu saziņu

Veiksmīgas saziņas priekšnosacījums ir piemērots sarunas sākums. Kad bērnam pašam jārisina kāds jautājums pa telefonu, piemēram, jāpiezvina klases audzinātājam, tiek lūgts padoms vecākiem: ko (kā) lai es saku? Skolēniem trūkst nepieciešamās pieredzes šajā jomā, tāpēc būtu lietderīgi noskaidrot, kas ir raksturīgs sarunas sākumam. Piemēram, šāda temata ievadāļā skolēni varētu iepazīties ar radoraidījumā "Monopola viesis" 2011. gada 8. janvārī izskanējušās intervijas fragmentu, kas šajā rakstā tiek piedāvāts transkribētā veidā, bet vislabāk to būtu noklausīties audioformātā [..].

Jānis Kalniņš, mācītājs un ērģelbūves meistars:

– Es tā spilgti atceros vienu gadījumu, kad vajadzēja noorganizēt tur kādu klases ekskursiju. Tas bija, jā, 11. klasē. Toreiz vienpadsmit klases bija vidusskola. Un tad es eju pie mācību daļas vadītājas un saku nu, ka mums vajadzētu tur kādu internātu sarunāt. Es saku – tur, Alsungā. Varbūt, ka viņa var piezvanīt.

Viņa saka:

– Re, kur telefons! Zvani pats!

Es saku:

– Bet kā – es kā skolnieks?

Viņa saka:

– A vai tad viņi pa telefonu redz, ka tu esi skolnieks?

(Latvijas Radio 1, "Monopola viesis", 08.01.2011.)

Ir jāņem vērā, ka mutvārdu un rakstveida teksti tiek uztverti atšķirīgi un ka, lasot jebkura runāta teksta transkripciju, no valodas kultūras viedokļa skolotājam var rasties kritiska attieksme pret tipiskām šāda teksta pazīmēm – atkārtotos un liekvārdību [1]. Tāpēc ir nepieciešams uzsvērt, ka primārais ir izprast, kāda ir mutvārdu un rakstveida tekstu specifika saziņas procesā, nevis kļūdu un neprecizitāšu konstatēšana.

Skolēniem ir skaidrs, ka saruna jāsāk ar sasveicināšanos, bet uztraukumā ne vienmēr to izdodas ievērot. Telefona sarunas norisinās distancē, tāpēc lietišķajā saziņā tām ir raksturīga identifikācijas daļa, kurā zvanītājs nosauc savu vārdu, bet zvana saņēmējs – iestādes (strukturvienības) vai uzņēmuma nosaukumu. Taču veiktie novērojumi liecina, ka praksē, atbildot uz telefona zvaniem, iestādēs un uzņēmumos tiek izmantoti arī tie paši valodiskās izteiksmes līdzekļi, kas privātajā saziņā, piemēram, jā, hallo, klausos. Tādā gadījumā zvanītājam atliek pašam pārliecināties, vai ir piezvanījis īstajam adresātam. Piemēram, Inta Koha, kas savā kvalifikācijas darbā pētījusi saziņas īpatnības lietišķās telefona sarunās, aptaujājot 43 respondentu, ir noskaidrojusi, ka lielākajā daļā uzņēmumu un iestāžu, atbildot uz telefona zvaniem, tiek izmantots kāds standarta sasveicināšanās vārds vai frāze: uzņēmuma nosaukums (26 %), "Jā, lūdzu!" (21 %), "Uzņēmuma nosaukums, labdien!" (19 %), "Labdien, iestādes nosaukums!" (9 %), cits sasveicināšanās vārds vai frāze (25 %) [2].

Ši pētījuma rezultāti apstiprina, ka tikai aptuveni puse aptaujāto darbinieku (54 %) telefona sarunas sākumā identificē uzņēmumu vai iestādi, kurā viņi strādā.

[1] Lauze, L. 2010. Lingvistiskā un komunikatīvā kompetence radio un televīzijas žurnālistu vērtējumā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums*, 14 (2). Liepāja: LiePA, 158.–166. lpp.

[2] Koha, I. 2010. *Saziņas īpatnības lietišķās telefona sarunās*. Kvalifikācijas darbs biroja administrēšanā. Liepāja.

(Linda Lauze, "Ceļā uz veiksmīgu saziņu")

2. variants

Vārddarināšanas vieta latviešu valodas mācību saturā jeb Ko skolēnam var pastāstīt vārdi?

Valodas pasaulaina ir realitātes atspoguļojums caur kultūras prizmu. Tā atspoguļo spontāno, viengabalaino pasaules skatījumu, kurā ietilpst gan sākotnējie naīvie priekšstatī, gan loģiskās zināšanas, gan arī zināšanas, kam nav loģiskā skaidrojuma, un pat maldi. Piemēram, zinātnes atklājums, ka zeme ir apaļa vai ka tā riņķo ap Sauli, nav bijis par iemeslu, lai no valodas zustu zinātniski aplamais teiciens *sasniegt apvārsni* vai *saule lec*; *saule ripo pa zemi* u. tml. Tātad redzam, ka zinātniskā un valodas pasaulaina reizēm būtiski atšķiras, bet tās vieno reālā materiālā pasaule, kas tajās tiek atspoguļota.

Vārds ir ne tikai cilvēka dzīves telpai raksturīgā priekšmeta vai parādības nosaukums; tas ir arī tautas apzinātā realitāte, tāpēc, apgūstot latviešu valodas vārddarināšanas sistēmu, svarīgi izziņāt sekundāro vārdu motivācijas attieksmes, jo valodā parasti nav nejaušību, ikviens nosaukums ir jēgpilns. Cilvēkam tikai jāapgūst prasme saskatīt vārdā apslēpto jēgu.

Ko vēsti vārds *saule*? Un kādu jēgu tas iegūst kontekstā ar vārdiem *aizsaule*, *pasaule*, *viņsaule*, *ši saule*, *tā saule*? Vārda *saule* leksikogrāfisko raksturojumu atradīsim skaidrojošajās vārdnīcās, astronomisko informāciju – astronomijas rokasgrāmatās, enciklopēdijās, mitoloģisko – mitoloģijas, folkloras apcerējumos u. tml. Bet neviens no šiem aprakstiem neatklās vārda iekšējo tēlu, nesniegs informāciju par to, kāpēc sauli tā sauc. Tā meklējama etimoloģijas vārdnīcās un pētnieku darbos un ļauj uzzināt, ka spožās, karstās zvaigznes nosaukums, kas sastopams daudzās indoeiropiešu valodās, iespējams, nozīmē 'mirdzēt, spīdēt' – tātad, tas ir spīdošais, mirdzošais debess ķermenis. Tādējādi esam noskaidrojuši vienu no valodas nominatīvās funkcijas aspektiem – debess ķermenis nosaukts vārdā atbilstoši tā raksturīgākajai pazīmei, kuru cilvēki ir ievērojuši un uzskatījuši par būtisku daudzās valodās. Savukārt vārdi *pasaule* un *aizsaule* atklāj ne tikai reālās pasaulaines uztveri, bet arī to, kā mūsu senči ir uztvēruši Visuma laiktelpu. Sekundāro nominatīvo vienību – prefiksālo atvasinājumu, saliktenņu un analītisko leksēmu semantika un tipiskais funkcionālais konteksts (gan tautasdziesmas, ticējumi, gan ikdienas lietojums) atklāj to, ka mūsu senču pasaules centrā ir bijusi *saule* (nevis *pa+saule*) – telpa zem saules, kas vienlaicīgi ir arī *ši+saule*, tā ir tik liela un plaša, cik tālu sniedzas saules gaisma. Mūžībā aizgājušo cilvēku telpa ir nezināmā *viņ+saule*, *tā saule*, ko mēdz dēvēt arī par *citu sauli*, mirušo valsts ir arī *aiz+saule*, kas faktiski atrodas pretējā pusē pasaulei. (*Šai saulē dzīvodams*, / *viņu Sauli daudzināju*; / *Šī saulīte ciemo ties*, / *viņa* – mūžu nodzīvot.)

Šie daži derivatīvi atspoguļo mūsu senču pasaulaines būtisku daļu, kura [...] paliks nezināma, ja minētos vārdus skatīsim tikai vārddarināšanas formālajā aspektā – ar ko un no kā vārds ir darināts, neizpētot, kāda kultūrinformācija tajos ietverta.

(Anna Vulāne, "Vārddarināšanas vieta latviešu valodas mācību saturā jeb Ko skolēnam var pastāstīt vārdi?")

3. variants

Skatīties un dzirdēt tumsā. Rasas Bugavičutes-Pēces grāmatas “Puika, kurš redzēja tumsā” recenzija

[..]

Vai Jēkabs ir laimīgs?

Grāmatas stāstījums vienlaikus izskan divās balsīs – to vēsta gan Jēkabs, ar katru nodaļu veicis lēcieni jaunā dzīves posmā no deviņu gadu vecuma līdz pusaudzībai –, gan viņa mamma Zelma, pēc visa spriežot, sūdzot savu dzīvesstāstu psihoterapeitam. Zelma un viņas vīrs (izrādē Zemgus, grāmatā zēna tēva vārds neparādās), dzīvodami apstākļos, kuros tiem trūkst vienas no būtiskākajām cilvēciskajām maņām, tomēr pieliek visus spēkus, lai dzīvotu normālu dzīvi, – tāpēc arī sievietes lēmums laist pasaulē mazuli. Taču Jēkaba dzīve pasaulē, kurā nav pašsaprotami pat tādi ikdienas sīkumi kā fotokameras notēmēšana pareizā virzienā un dzēriena ieliešana glāzē, liek uzdot jautājumu: vai vecāku gribētā normalitāte nav laupījusi bērnam viņējo – dabisko – normalitāti?

Jā, Jēkabs redz – viņš ir savu vecāku acīs mūžīgajā tumsā, tāpēc tikai viņš spēj veikt virkni ikdienas darbu un darbiņu, uzņemoties arvien lielāku atbildību par sadzīvi un pat neredzīgo sporta spēlēm. Un kaut kur tajā visā – arī zēna labestībā, atbildīgumā un visā pārējā pieaugušajiem “ērto” bērnu rakstura īpašību komplektā – kaut kur, līdz zināmam laikam neuzdots, pazūd jautājums, vai Jēkabs ir laimīgs.

Vecāki bērnu lomā

“Puika, kurš redzēja tumsā”, no vienas puses, ir izgaismojošs – cik daudz gan šajā apskatā esmu spiesta lietot vārdus, kas ir saistīti ar redzēšanu! – teksts par to, ko nozīmē dzīvot bez redzes pasaulē, kurā tā ir tik nozīmīga. Ikdienas gaitas, kurās par nepārvaramu šķērslī var kļūt pat ikdienas maršrutā veikts ceļa remonts, dažādas palīgierīces, sākot ar pašradītu Braila rakstu uz medikamentu kārbīņām un beidzot ar ierīci apģērba krāsas noteikšanai, un vairāk par visu apkārtējo attieksme – sākot no neveiklības, no bērniem (bet ne tikai viņiem) raksturīgās skaļās un netaktiskās izrunāšanās, līdz mēģinājumiem ignorēt otra redzes trūkumu un nespējai saprast pareizo izturēšanās formulu. Tai sabiedrības daļai, kura grāmatu lasīs savām acīm, šīs nianšes var kļūt par lielisku spoguļi tam, cik pašsaprotami mēs reizēm uztveram spējas un dāvanas, kādas visiem nav dotas.

Tomēr, lasot tālāk, gribas izteikt minējumu, ka “Puika, kurš redzēja tumsā” nav vēstījums tikai par fizisko redzes trūkumu. Arvien vairāk gribas Jēkaba un viņa vecāku attiecības skatīt caur prizmu, kurā iespējams ir arī cits neredzīguma paveids – tas, kurā ar dioptrijām viss ir kārtībā, bet bērna domas, sapņi un vajadzības paliek tikpat nepamanītas kā tad, ja vecāki pārvietojas ar balto spieķīti. Jo gribas teikt: dzirde taču jums, mammu un tēti, nav cietusi? Savu dēlu jūs neredzat, labi, bet vai jūs viņu klausāties?

Bieži šķiet, ka zēna pleciem pāragri uzveltā pieaugušā loma – no tortes dekorēšanas un ēdiena gatavošanas līdz ainai, kad zēns pēc aklās zarnas operācijas vienā pidžamā mūk mājup no slimnīcas, lai vecākiem paziņotu, ka todien tiem jāatbrauc viņam pakal, – pašus vecākus savukārt visai ērti nostādījusi bērnu lomā, kurai diemžēl piemīt arī bērniem raksturīgais egoisms. Zēns dara visu iespējamo, lai vecākiem viņa dēļ nebūtu jāraizējas, – bet vai šim modelim nebūtu jābūt abpusējam? Mammu, tēti, vai jūs zināt, kāpēc Jēkabs savu mīļo kaķēnu aiznesa uz mežu? Kāpēc vannas istabā lāpīja saplēsto jaku ar superlīmi? Kāpēc izgudroja neesošu vēstuldraugu Salacgrīvā? Vai jūs zināt, kāpēc jūsu dēlam nav draugu?

(Bārbala Simsons, “Skatīties un dzirdēt tumsā. Rasas Bugavičutes-Pēces grāmatas “Puika, kurš redzēja tumsā” recenzija”)

4. variants

Plašsaziņas līdzekļu loma latviešu valodas kopšanā

Laiku pa laikam presē un interneta portālos iezaiņojas kāds valodas ziņojums – ar to domājot kādu jaunvārdu, jaunterminu, svešu vārda skaidrojumu un diskusijas par to. Piemēram, “Latvijas Avīze” 2010. gada 8. oktobrī informēja, ka mazbērna jauno tērpu varēs saukt – *bodijas* – atbilstoši nozares terminologu ieteikumam; valodnieki iesaka latviski labāk teikt *sorosieši*, nevis *sorosoīdi*, bet valstu nosaukumu lietojumā ievieš skaidrību, ka *Gruzijas* latviskais nosaukums *Gruzija* paliks nemainīts.

2012. un 2013. gadā par aktuāliem latviešu valodas lietojuma jautājumiem tiek runāts arī Latvijas Radio raidījumos “Kā labāk dzīvot”: tiešraidē tiek skaidrota LVA darba specifika un sniegtas atbildes uz klausītāju gramatikas, leksikas un stilistikas jautājumiem. 2012. gada preses slejās par to visaktīvāk raksta “Latvijas Avīze” un “NRA”, kas publicē vairākus desmitus t. s. valodas sīkumu – LVA lingvistu sagatavotās valodas konsultācijas par aktuāliem valodas prakses jautājumiem. Lingvistes

skaidro, kā ir pareizi: *šī gada* vai *šā gada*; kā pabeigt vēstuli: *ar cieņu* vai *cieņā*; *paraolimpisks* vai *paralimpisks*, *tā sāls* vai *tas sāls*; skaidro ar īpašvārdu atveidi un pareizrakstību saistītus jautājumus. “NRA” šīs minikonsultācijas daļa lingvistiskajos skaistumkopšanas sīkumos (piemēram, kā pareizi rakstīt *hohoba* vai *jojoba* (bet varbūt *džodžoba*?) un abreviatūru *spa*) un lingvistiskajos gardēžu sīkumos. Taču svarīgākā atziņa – valodā ir daudz izteiksmes iespēju, tāpēc nestrīdēsimies par sīkumiem!

[..] Valodā pastāv paralēlvarianti, tāpēc normatīvajos avotos nav norāžu, vai kāda forma būtu vēlamāka vai ieteicamāka. Tādējādi izvēle atkarīga no katra valodas lietotāja ieraduma, lingvistiskās gaumes un stila izjūtas. Latviešu valoda ir krāšņa, bagāta un mūsdienīga, tāpēc tajā savas izteiksmes iespējas var atrast katrs.

[..] Žurnāla veidotāji solījuši apkopot rakstus, “kaplēt” un “irdināt” gan literāros, gan sabiedriskos procesus un vētīt jau paveikto. 2015. gada iznākušajos četros numuros var lasīt prozu un dzeju, viedokļus un intervijas, diskusijas, recenzijas un publicistiku, un vēl samērā nozīmīga vieta atvēlēta tieši valodai.

[..] Kopumā jāsecina, ka presē ir samērā maz diskusiju par valodas kvalitātes jautājumiem. Kā norādījusi I. Druviete, lasītāju viedokļos dominē divi stereotipi: latviešu valoda ir nabadzīga un piesārņota, kā arī notiek vēršanās pret svešvārdiem. Izplatītākie apgalvojumi ir: “Vai nav vienalga, kurā valodā runā”, “Latviešu valodā nav iespējams izteikties tik precīzi un tēlaini kā kādā citā valodā”, “A ejiet jūs visi ar savu latviešu valodu!”. Pagaidām nevar teikt, ka latviešu valoda kā kolektīvas identitātes elements savu nozīmi zaudē, tomēr demonstratīvam nacionālajam nihilismam ir tendence pieaugt, iespējams, ekonomiskās krīzes ietekmē. (Druviete 2010, 130) Savukārt, domājot par valodas kultūru, vecākajai paaudzei nekad nebūs vienalga, kā runā jaunā paaudze, un tā – aptuveni ik pēc divdesmit gadiem – turpinās nebeidzami paaudžu konflikti par to, kā šobrīd runā un kādreiz tā nerunāja, un kāpēc klusē valodnieki. Tāpēc, nenoliedzot domu par reizēm pārprasto demokrātismu un verbālās izteiksmes brīvību, svarīgāka par kritiku būtu individu izpratne par valstiskajām un kultūras vērtībām, kā arī politiskā un pilsoniskā atbildība par pateikto sabiedrības priekšā.

Druviete, I. 2010. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats. *Latvija un latviskais: nācija un valsts idejas, tēlos un simbolos*. Sast. A. Cimdiņa, D. Hanovs. Rīga: Zinātne.

(Dīte Liepa, “Plašsaziņas līdzekļu loma latviešu valodas kopšanā. Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums”)

5. variants

Kā top vārdnīcas mūsdienās?

Ar valodniecības profesoru un tulku Andreju Veisbergu un uzņēmuma “Tilde” vārdnīcu speciālisti un informācijas sistēmu arhitekti Daigu Deksnī sarunājas Madara Mieriņa.

[..] **Vai vārdnīcas autors vispār vajadzīgs – savācam, saliekam, mākslīgais intelekts kaut ko atfiltrē?**

“Ir tomēr vajadzīgs valodnieks, kas izvērtē, vai vārds vispār ir pareizs vārds. Korpusos ir daudz grūžu un vārdu ar pareizrakstības kļūdām, nepareizām galotnēm, ko nereti pieļauj gan dzimtās valodas runātāji, gan tie, kam latviešu valoda nav dzimtā. Vārdnīcu nevajag piesārņot ar vārdiem, ko cilvēki lieto sarunvalodā, tai jābūt kā etalonam ar pareizajiem vārdiem,” stāsta Daiga.

Arī Andrejs piekrt: “Kaut kāda līnija jau tiek novilkta. Agrāk sarunvaloda netika uzskatīta par īstu valodu, un vecajās vārdnīcās tā ir pārstāvēta minimāli. Tagad sarunvalodas leksiku liekam iekšā daudz, bet apstājamies pie rupjām lietām un šībrīža slenga, kas ir ļoti pārejoša parādība, piemēram, “da jebkas”. Latvisko parupjo leksiku ievietoju, bet aizgūto no krievu vai angļu valodas, ko dzirdam visapkārt, – “fak” un “blīn” – nē. Aizvakar ieliku vārdu “johaidi” – īsti latvisks nav, bet labi asimilēts, lietots ilgu laiku, pat ja šodien varbūt retāk. Vienmēr paliek cilvēciskais faktors, ko ņemt un ko ne – leksikogrāfi jau sen norādījuši, ka visas vārdnīcas ir mazliet subjektīvas.”

“Ar pilnīgu automātiku nekas nesanāks,” turpina speciāliste. “Daudzi vārdi ir daudznozīmīgi un automātiski nevar izvērtēt, kura no vārda nozīmēm būtu minama kā pirmā, kura ir pamatnozīme, atvasinātā nozīme un vai vārds tiek lietots pārnēstā nozīmē.”

Andrejs Veisbergs papildina: “Dators nozīmes neatklāj, nespēj sadalīt. Varbūt kādreiz tas brīdis pienāks, bet jebkurā gadījumā beigās būs cilvēka vērtējums un subjektīvais viedoklis: “Tas ir par biežu, tas ir par retu, te ir ļoti dīvaina nozīme.” Džīna Aičisonē (ang. – *Jean Aitchison*) teikusi, ka vārdu nozīme nav kukaiņu kolekcijas vitrīnā “piesprausts beigts kukainis, bet taurenis, kurš plivinās”, un mēs pat īsti nezinām, kāda tā nozīme ir. Kontekstā nozīme noskaidrojas, bet ir arī daudz subjektīvo lietojumu. Visi jau ir kādreiz nodomājuši: “Kāpēc viņš runā tik dīvaini?” Tas ir tā sauktais idiolekts – katram no mums ir mazliet atšķirīga valodas bagāža, pieredze un priekšstatī, ko vārds nozīmē. Piemēram, ko nozīmē “sievišķīgs?””

[..] Vai papīra vārdnīcas ir pagātne?

Daiga domā, ka drukātās vārdnīcas ir gana svarīgas un nekur nepazudīs: "Man patīk papīra vārdnīcas, ko izņemt no plaukta un pašķirstīt. Piekrītu, ka lielās vārdnīcas ar daudzajiem saīsinājumiem, kuros atstāts tikai pirmais burts ar punktu, lai taupītu papīra vietu, ir grūti lasāmas un neērti lietojamas. Vidēja izmēra vārdnīcām noteikti ir lielāka vērtība drukātām. Šķirstot lapas, uzreiz redzi lielāku šķirklju apjomu, redzi, kas ir apkārt, kas ir radniecīgi vārdi, un uzreiz pat negribot gūsti lielāku informāciju, kas noder. Ja es īsti nezinu, ko meklēt, papīra vārdnīcā labāk to varu atrast. Meklējot elektroniski, diezgan precīzi jāzina, ko gribu."

Profesors stāsta, ka nākotnē elektroniskajās divvalodu vārdnīcās parādīsies dažādas saites. Pagaidām latviešu vārdnīcās tādu nav. Varēsīm aplūkot attēlus, jo daudzus jēdzienus vieglāk izskaidrot ar attēlu, nevis aprakstīt, piemēram, žirafi vai mežglu. Varēsīm atvērt saites uz lietojuma piemēriem – Tezaurā tās jau ir –, un būs vairāk fona informācijas. Iespējams, varēsīm pasūtīt mākslīgā intelekta izveidotu specializētu vārdnīcu tieši sev. [..]

(Madara Mieriņa, "Kā top vārdnīcas mūsdienās?")

2. Vērtēšanas kritēriji

Skolēna sniegumu vērtē, izmantojot vērtēšanas shēmu 1. daļai (2. tabula), kurā aprakstīts vērtēšanas kritērijs katram piešķirtajam punktam, un snieguma līmeņu aprakstus 2. daļai (3. tabula) un 3. daļai (4. tabula), kurās skolēna sniegums tiek aprakstīts dažādās kvalitātes gradācijās, kam piešķirts atbilstošs punktu skaits. Aprakstītajiem kritērijiem ir atšķirīgs īpatsvars skolēna snieguma vērtēšanā, tāpēc piešķiramo punktu skaits vienā snieguma līmenī var atšķirties.

2. tabula. Zināšanu un izpratnes uzdevumu vērtēšanas kritēriji (VPD 1. daļas uzdevumi)

Uzdevuma nr.	Novērtējums	Vērtēšanas kritērijs	
1.1.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
1.2.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
1.3.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
2.1.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu, piemeklē pietiekamu skaitu piemēru pamatojuma argumentēšanai, tomēr 1–2 no tiem ir kvalitatīvi nepilnīgi – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam, precīzi piemeklē teksta piemērus pamatojuma argumentēšanai – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām, atbildi noformē 2–3 teikumos – 1 punkts.	
2.2.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu, piemeklē pietiekamu skaitu piemēru pamatojuma argumentēšanai, tomēr 1–2 no tiem ir kvalitatīvi nepilnīgi – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam, precīzi piemeklē teksta piemērus pamatojuma argumentēšanai – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām, atbildi noformē 2–3 teikumos – 1 punkts.	
3.1.	1	Piedāvā literārajā valodā iederīgu sinonīmu.	
3.2.	1	Piedāvā literārajā valodā iederīgu sinonīmu.	
3.3.	1	Piedāvā literārajā valodā iederīgu sinonīmu.	
4.1.	1	Izraksta tekstā lietotu frazeoloģismu.	
4.2.	2	Izskaidro frazeoloģisma nozīmi pēc būtības atbilstoši latviešu valodas vārdnīcās fiksētajai nozīmei – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām – 1 punkts.	
5.1.	1	Izraksta atbilstošu sugas vārdu no teksta.	
5.2.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to 1–2 teikumos – 1 punkts.	

Uzdevuma nr.	Novērtējums	Vērtēšanas kritērijs	
6.1.	1	Izraksta no teksta atbilstošu vārdu savienojumu.	
6.2.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā saliktā teikumā – 1 punkts.	
7.1.	1	Pārveido teksta fragmentu par saliktu pakārtotu teikumu.	
7.2.	1	Pārveido teksta fragmentu par saliktu sakārtotu teikumu.	
7.3.	1	Pārveido teksta fragmentu par saliktu pakārtotu teikumu, kas sākas ar palīgteikumu.	
8.1.	2	Izskaidro izceltā vārdu savienojuma nozīmi pēc būtības atbilstoši latviešu valodas vārdnīcās fiksētajai nozīmei – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām – 1 punkts.	
8.2.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to 1–2 teikumos – 1 punkts.	

Atbildi nevērtē, ja:

- uzdevums nav izpildīts, vai tā izpildē pilnībā ignorēti uzdevuma nosacījumi;
- atbildē ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām;
- atbildes teksts nav izlasāms.

3. tabula. Argumentētās esejas vērtēšanas kritēriji un snieguma apraksts (VPD 2. daļas uzdevums)

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Temata atklāsme	2 punkti Temats izprasts virspusīgi, teksta saturā vērojama daļēja novirze no temata; temata aktualitāte pieminēta vispārīgi, frāžaini; skatījums uz problēmu ir vienkāršots, shematisks, virspusīgs un bezpersonisks.	4 punkti Temats ir daļēji atklāts – teksta saturā tas ir sašaurināts vai paplašināts; temata aktualitāte ir skaidri nosaukta, bet tai trūkst loģiska pamatojuma; skatījums uz problēmu ir fragmentārs vai vienkāršs, paplašināts vai sašaurināts, trūkst personiskā vērtējuma.	6 punkti Temats ir izprasts un pietiekami izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte ir skaidra un loģiski pamatota; skatījums uz problēmu ir pārdomāti strukturēts, tajā ir ietverti patstāvīgi spriedumi, kas ietver personisko vērtējumu, piedāvāts skats no dažādiem viedokļiem.	8 punkti Temats ir izprasts un radoši izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte pausta skaidri, tā ir pamatota radoši; skatījums uz problēmu ir pārdomāti un radoši strukturēts, tajā ietverti patstāvīgi spriedumi, piesaistīti daudzveidīgi, arī netipiski skatu punkti.
Teksta struktūra	1 punkts Teksta struktūra nav līdz galam pārdomāta, trūkst kādas teksta daļas, žanra specifika ievērota daļēji; teksta plānveida uzbūve ir veidota shematiski, mehāniski, nepievēršot uzmanību teksta loģiskumam un daļu sasaistei; rindkopu princips izmantots nepārdomāti vai haotiski.	2 punkti Teksta struktūra pamatā atbilst žanram, tomēr starp teksta daļām trūkst proporcionāla līdzsvara; teksta plānveida uzbūve ir uztverama, bet tai trūkst loģiskas pilnības, teksta sasaiste ir daļēja, trūkst tematiskas pārejas no viena jautājuma pie cita; dalījums rindkopās ir nepilnīgs – kāda rindkopa ir pārāk īsa vai pārāk izvērsta.	3 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota, pabeigta; teksta plānveida uzbūve ir loģiska un skaidri uztverama, teksta daļas raksturo pilnvērtīga sasaiste; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās.	4 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota un pabeigta; teksta strukturēšanā pilnvērtīgi izmantots kāds oriģināls vai netipisks paņēmieni, kas nav pretrunā ar žanru; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās.
Teksta apjoms	–	1 punkts Teksts daļēji atbilst prasītajam apjomam – nesasniedz prasīto apjomu vai pārsniedz to vismaz par 30 %.	2 punkti Teksts pilnībā atbilst prasītajam apjomam.	–

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Argumentēšana	2 punkti Formulēti neskaidri vai nepilnīgi apgalvojumi, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar vienkusējiem spriedumiem, kas pamatā balstīti uz savu pieredzi, nevis precīziem faktiem.	4 punkti Formulēti pārāk vispārīgi vai pārāk sašaurināti apgalvojumi, kas neatklāj tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu pilnībā; argumenti pamatoti ar vairākiem pierādījumiem, izmantojot gan vispārīgus, nekonkrētus, arī neprecīzus faktus, gan savu pieredzi.	6 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas pēc nepieciešamības papildināti arī ar savu pieredzi.	8 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, salīdzināti dažādi apgalvojumi, izvēloties situācijā atbilstošākos; argumenti pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot daudzveidīgu informācijas apjomu un radoši iesaistot atsauces uz savu pieredzi, kā arī spējot tos vispārināt, lai izmantotu iegūtās likumsakarības jaunā kontekstā.
Argumentu pietiekamība	–	1 punkts Minēts pārāk liels (argumentētajā esejā vairāk par 3) vai nepilnīgs skaits (argumentētajā esejā 1–2) argumentu.	2 punkti Minēts pietiekams skaits argumentu atbilstoši teksta žanram (argumentētajā esejā 3 argumenti).	–
Teksta stilistika	2 punkti Teksts no stila viedokļa nav viendabīgs, vai arī tas ir samākslots; izteiksmes līdzekļi izvēlēti haotiski, bez kāda mērķtiecīga stilistiska nolūka.	4 punkti Tekstā dominē noteikta valodas funkcionālā stila pazīmes, tomēr stils nav viendabīgs; izteiksmes līdzekļi ir stilistiski atbilstoši, tomēr to izvēlē nav vērojams mērķtiecīgs nolūks.	6 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, tekstam raksturīgs vienots, viendabīgs stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi.	8 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, un tajā radoši un mērķtiecīgi īstenots stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi, tie kombinēti radoši.
Individualitāte, radošums	–	1 punkts Tekstā ir vērojamas individualitātes un radošuma izpausmes, tomēr tām trūkst mērķtiecības un regularitātes.	2 punkti Tekstā meistarīgi izpausmas autora individualitāte un radošums, kas atbilst teksta mērķim.	–

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Valodas kvalitāte	1 punkts Vārdu krājums ir nepārdomāts, haotiski izvēlēts, un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Vārdu krājums ir daudzveidīgs, tomēr vairāki vārdi (3–5 dažādi vārdi) nav funkcionāli un/vai semantiski iederīgi kontekstā, taču tas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts, ir iespējamās dažas leksiskas nepilnības (1–2 vārdi), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Vārdu krājums				
Gramatikas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normas (6–10 dažādas neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnības (3–5 dažādas neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksta gramatiskais (morfoloģiskais un sintaktiskais) noformējums ir pilnvērtīgs, tas atbilst komunikatīvajam nolūkam, ir iespējamās dažas nebūtiskas atkāpes no literārās valodas normām (1–2 neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Ortogrāfijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu ortogrāfijas normas (6–10 dažādas vārdformas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas ortogrāfijas nepilnības (3–5 dažādas vārdformas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijas normām, ir iespējamās dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 vārdformas), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Interpunkcijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu interpunkcijas normas (6–10 piemēri), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas interpunkcijas nepilnības (3–5 piemēri), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas interpunkcijas normām, ir iespējamās dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 piemēri), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Atbildi nevērtē, ja: • uzdevums nav izpildīts; • darbs neatbilst kādam no piedāvātajiem tematiem; • darbs neatbilst apjomam (mazāk par 150 vārdiem); • darbs nav salasāms vai teksts atrodas ārpus teksta laukuma; • darbā ir vērojamas plagiāta pazīmes; • darbā ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām.				

4. tabula. Runas un saziņas vērtēšanas kritēriji un snieguma apraksts (VPD 3. daļas uzdevums)

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Temata atklāsmē	1 punkts Temats izprasts virspusīgi, teksta saturā vērojama daļēja novirze no temata; temata aktualitāte pieminēta vispārīgi, frāžaini; skatījums uz problēmu ir vienkāršots, shematisks, virspusīgs un bezpersonisks.	2 punkti Temats ir daļēji atklāts – teksta saturā tas ir sašaurināts vai paplašināts; temata aktualitāte ir skaidri nosaukta, bet tai trūkst loģiska pamatojuma; skatījums uz problēmu ir fragmentārs vai vienkāršs, paplašināts vai sašaurināts, trūkst personiskā vērtējuma.	3 punkti Temats ir izprasts un pietiekami izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte ir skaidra un loģiski pamatota; skatījums uz problēmu ir pārdomāti strukturēts, tajā ir ietverti patstāvīgi spriedumi, kas ietver personisko vērtējumu, piedāvāts skats no dažādiem viedokļiem.	4 punkti Temats ir izprasts un radoši izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte pausta skaidri, tā ir pamatota radoši; skatījums uz problēmu ir pārdomāti un radoši strukturēts, tajā ietverti patstāvīgi spriedumi, pieņemti daudzveidīgi, arī netipiski skatu punkti.
Argumentācija	1 punkts Formulēti neskaidri vai nepilnīgi apgalvojumi, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar vienpusējiem spriedumiem, kas pamatā balstīti uz savu pieredzi, nevis precīziem faktiem.	2 punkti Formulēti pārāk vispārīgi vai pārāk sašaurināti apgalvojumi, kas neatklāj tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu pilnībā; argumenti pierādīti ar vairākiem pierādījumiem, izmantojot gan vispārīgus, nekonkrētus, arī neprecīzus faktus, gan savu pieredzi.	3 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar precīziem, pamatotiem un iedrošiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas pēc nepieciešamības papildināti arī ar savu pieredzi.	4 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, salīdzināti dažādi apgalvojumi, izvēloties situācijā atbilstošākos; argumenti pierādīti ar precīziem, pamatotiem un iedrošiem pierādījumiem, izmantojot daudzveidīgu informācijas apjomu un radoši iesaistot atsauces uz savu pieredzi, kā arī spējot tos vispārināt, lai izmantotu iegūtās likumsakarības jaunā kontekstā.
Valodas kvalitāte	1 punkts Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir nepārdomāts, funkcionāli un semantiski neprecīzs; tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normas, un tas apgrūtina teksta uztveri; mutvārdu tekstā valodas plūdums ir nevienmērīgs, daudz lieku paužu, neverbālie izteiksmes līdzekļi ir neiederīgi vai samāksloti.	2 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir daudzveidīgs, tomēr vairāki vārdi nav funkcionāli un/vai semantiski iederīgi kontekstā; tekstā ir sastopamas vairākas nebūtiskas gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnības, kas neapgrūtina teksta uztveri; mutvārdu tekstā ir dažas liekas pauzes, izmantoti neverbālie izteiksmes līdzekļi, kas daļēji nesader ar teksta saturu.	3 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēti; teksta gramatiskais (morfoloģiskais un sintaktiskais) noformējums ir pilnvērtīgs, tas atbilst komunikatīvajam nolūkam; mutvārdu tekstā ir vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	4 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir radoši un meistarīgi izvēlēti; teksta gramatikas noformējums ir pilnvērtīgs, mērķtiecīgi radošs un atbilst saziņas nolūkam un kontekstam; mutvārdu tekstā ir vienmērīgs valodas plūdums, meistarīgi un radoši izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Mijiedarbība informācijas nodošanā	2 punkti Izturas pret sarunas biedru neiecietīgi vai neieinteresēti; saziņā daļēji ievēro runātāja un klausītāja kultūru, pārtraucot runātāju vai neizrādot interesi par sarunu; atbildot uz jautājumiem, veido ļoti īsas, nepārliecinošas atbildes.	4 punkti Izturas neitrāli pret sarunas biedru, neveicinot mijiedarbi, pamatā ievēro runātāja un klausītāja kultūru; izsakās pietiekami skaidri un pārliecinoši, tomēr teiktajā trūkst loģiskuma; laika limits pamatā ir ievērots vai arī vērojamas nelielas nobīdes (ne vairāk par 30 % no piedāvātā laika limita); atbild uz jautājumiem pārdomāti un strukturēti, tomēr atbildēs trūkst pietiekamas precizitātes vai izvērsuma.	6 punkti Izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru; izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši, laika limits ir ievērots; atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, precīzi un pietiekami izvērsti.	8 punkti Izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru, kā arī mērķtiecīgi virza sarunu; izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši un mērķtiecīgi, ievērojot laika limitu; atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, pārliecinoši un precīzi, atbildes izvērsumā radoši iesaistot mērķtiecīgi izvēlētas, kontekstuāli iederīgas atsauces.
Atbildi nevērtē, ja: • uzdevums nav izpildīts, vai tā izpildē ignorēti uzdevuma nosacījumi; • atbildē ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām.				

3. Valsts pārbaudes darba paraugā iekļauto uzdevumu raksturojums

Lai nodrošinātu VPD atbilstību izvirzītajam mērķim – pārbaudīt standartā noteikto sasniedzamo rezultātu (turpmāk – SR) apguvi un iegūt iespējami reprezentatīvus datus par skolēnu sniegumu valsts pārbaudes darbā –, katrs VPD uzdevums tiek raksturots vairākās kategorijās (5. tabula).

5. tabula. VPD parauga uzdevumu raksturojums

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
1. daļa				
1.	Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi.	VL.O.1.2.	Zināšanas un izpratne: - pārzina valodas funkcionālos stilus, tiem raksturīgās pazīmes, kā arī tipiskos izteiksmes līdzekļus; - pilnvērtīgi nosaka, skaidro, raksturo, analizē, pamato tekstā lietotos valodas līdzekļus no strukturālā, semantiskā un funkcionālā viedokļa; - vērtē valodas līdzekļus, ja nepieciešams, piedāvājot uzlabojumus. Argumentēšana: - formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; - pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi. Valodas kvalitāte: - veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; - veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; - veido tekstu atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijai un interpunkcijai; - veido mutvārdu tekstu, kuram raksturīgs vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	I–IV
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanas procesā.	VL.O.1.3.		
	Mērķtiecīgi izvēlas, kārtoti, analizē un vērtē informāciju.	VL.O.2.1.		
2., 5.	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanās procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem, kas atklāj dzīves pieredzes, kā arī lasīšanas un kultūras norišu vērojumus iegūtās atziņas.	VL.O.1.3.		
	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos.	VL.O.3.1.		
	Analizējot daīlliteratūras, publicistikas un sarunvalodas stila tekstus, nosaka kopīgās un atšķirīgās iezīmes valodas līdzekļu lietojumā.	VL.O.3.4.		
3., 4., 8.	Spriež par teksta uzbūvi, analizējot valodas sistēmas (fonētikas, leksikas, morfoloģijas, sintakses) elementu mijiedarbību un dominanti tekstā.	VL.O.4.2.		
	Vērtē vārdu izvēli saziņas mērķa sasniegšanā. Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		
6., 7.	Spriež par teksta uzbūvi, analizējot valodas sistēmas (fonētikas, leksikas, morfoloģijas, sintakses) elementu mijiedarbību un dominanti tekstā.	VL.O.4.2.		
	Demonstrē izpratni par latviešu valodas morfoloģisko sistēmu, identificējot un analizējot sistēmas elementus tekstā.	VL.O.4.4.		
	Nosaka afiksus, lai vērtētu to nozīmi jaunu vārdu darināšanā.	VL.O.4.5.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
2. daļa				
Argumentētā eseja	Raksturo valodas situāciju Latvijā.	VL.O.1.1.	Tekstveide: • veido tekstu, kura temats ir izprasts, pietiekami izvērsts teksta saturā; • skaidri un precīzi pauž temata aktualitāti; • pārdomāti strukturē skatījumu uz problēmu, ietver patstāvīgus spriedumus, kas atspoguļo personisko vērtējumu, piedāvā skatu no dažādiem viedokļiem; • strukturē tekstu, kas pilnībā atbilst žanram, ir strukturāli pārdomāts, līdzsvarots, pabeigts; • veido loģisku un skaidri uztveramu tekstu, ko raksturo pilnvērtīga sasaiste; • teksta veidošanā ievēro prasīto dalījumu rindkopās un teksta apjomu.	III–IV
	Piedāvā inovatīvus risinājumus latviešu valodas jautājumu apguvei un valodas lietpratības veicināšanai.	VL.O.1.4.		
	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.		
	Klausoties, lasot un vērojot, kā arī apgūstot teorētiskos avotus, nošķir latviešu literāro valodu, izlokšņu valodu un sarunvalodu, izprot sociolektu un regiolektu nozīmi valodā. Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi savas latviešu valodas bagātināšanā un attīstībā.	VL.O.1.2.	Argumentēšana: • formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; • pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi; • izmanto kvalitatīvi un kvantitatīvi pietiekamus argumentus, lai pierādītu apgalvojumus.	
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanās procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem, kas atklāj dzīves pieredzes, kā arī lasīšanas un kultūras norišu vērojumus iegūtās atziņas.	VL.O.1.3.		
	Lai daudzpusīgi izzinātu noteiktu problēmu, jautājumu vai tematu un veidotu savu tekstu, mērķtiecīgi izvēlas, kārtā, analizē un vērtē informāciju.	VL.O.2.1.		
	Respektē autortiesības un intelektuālā īpašuma tiesības, precīzi citējot autorus un rūpīgi noformējot atsauces uz avotiem.	VL.O.3.3.		

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
Argumentētā eseja	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.	Teksta stilistika: • veido stilistiski pārdomātu tekstu, kurā ievērotas vienotas stila prasības; • izvēlas stilistiski iederīgus un iedarbīgus izteiksmes līdzekļus; • īsteno radošumu teksta veidošanā.	III–IV
	Mērķtiecīgi izmanto savos darbos visu līmeņu valodas strukturālos elementus, kas piešķir tekstam tēlainību un emocionālo nokrāsu.	VL.O.3.4.		
	Izmanto sistēmiski saderīgus valodas līdzekļus, lai veidotu noteiktam stilam un saziņas nolūkam atbilstošu tekstu.	VL.O.4.2.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.	Valodas kvalitāte: • veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; • veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; • veido tekstu atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijai un interpunkcijai.	
	Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Apzināti izmanto dažādu vārdšķiru gramatiskās kategorijas sava teksta veidošanā.	VL.O.4.4.		
	Izmanto dažādas uzbūves teikumus, to sasaistes paņēmienus un atbilstošas pieturzīmes dažādu žanru mutvārdu, iespējamos vai digitālajos tekstos, lai skaidri un precīzi izteiktu domas, īstenotu saziņas nolūku un radītu vēlamu iespaidu uz adresātu.	VL.O.4.6.		
	Prasmīgi izvēlas un analizē iederīgākos un precīzākos pareizrunas, gramatikas un interpunkcijas līdzekļus ietekmīga teksta veidošanai. Tekstā ievēro literārās valodas pareizrunas un pareizrakstības normas.	VL.O.4.7.		
3. daļa				
Runa un saziņa	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.	Tekstveide: • veido tekstu, kura temats ir izprasts, pietiekami izvērstas teksta saturā; • skaidri un precīzi pauž temata aktualitāti; • pārdomāti strukturē skatījumu uz problēmu, ietver patstāvīgus spriedumus, kas atspoguļo personisko vērtējumu, piedāvā skatu no dažādiem viedokļiem; • veido loģisku un skaidri uztveramu tekstu, ko raksturo pilnvērtīga sasaiste.	III–IV

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
Runa un saziņa	Nošķir latviešu literāro valodu, izlokšņu valodu un sarunvalodu, izprot sociolektu un regiolektu nozīmi valodā. Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi savas latviešu valodas bagātināšanā un attīstībā.	VL.O.1.2.	Argumentēšana: • formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; • pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi; • izmanto kvalitatīvi un kvantitatīvi pietiekamus argumentus, lai pierādītu apgalvojumus.	III–IV
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanas procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem.	VL.O.1.3.		
	Analizē mediju tekstos valodas līdzekļus (vārdus un to formas, metaforas, salīdzinājumus, gramatiskās konstrukcijas, interpunkciju), lai identificētu tekstā izmantotos ietekmes paņēmienus un manipulācijas rīkus.	VL.O.2.3.		
	Izmanto zināšanas par lietišķā stila valodu un tās funkcionēšanas likumībām.	VL.O.3.2.		
	Atbildīgi, ievērojot ētikas normas, iesaistās saziņas situācijās. Regulē savu lingvistisko uzvedību, lai īstenotu saziņas mērķus vai mainītu komunikācijas gaitu, ja tiek pārkāptas saziņas kultūras normas.	VL.O.2.4.	Mijiedarbība informācijas nodošanā: • izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru; • izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši, ievērojot laika limitu; • atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, precīzi un pietiekami izvērsti.	
	Iesaistās diskusijā par zinātniska satura jautājumiem, izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		
	Izmanto savu individuālo stilu dažādās saziņas situācijās, izvērtējot tā atbilstmi un efektivitāti.	VL.O.3.5.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.	Valodas kvalitāte: • veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; • veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; • veido mutvārdu tekstu, kuram raksturīgs vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	
	Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Apzināti izmanto dažādu vārdšķiru gramatiskās kategorijas sava teksta veidošanā.	VL.O.4.4.		
	Izmanto dažādas uzbūves teikumus, to sasaistes paņēmienus un atbilstošās pieturzīmes dažādu žanru mutvārdu, iespēstajos vai digitālajos tekstos, lai skaidri un precīzi izteiktu domas, īstenotu saziņas nolūku un radītu vēlamu iespaidu uz adresātu.	VL.O.4.6.		
	Prasmīgi izvēlas un analizē iederīgākos un precīzākos pareizrunas, gramatikas un interpunkcijas līdzekļus ietekmīga teksta veidošanai.	VL.O.4.7.		

PIELIKUMI

1. pielikums

Atbilžu piemēri, to vērtējums un metodiskais komentārs

1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze

Šajā daļā tiek piedāvāti astoņi uzdevumi, lai kompleksi pārbaudītu skolēna zināšanas un izpratni par valodas sistēmu, kā arī prasmi formulēt argumentētu viedokli par teksta saturu un noformēt to literārajā valodā. Uzdevumi ir veidoti atbilstoši izvēlētajā teksta fragmenta saturiskajām, stilistiskajām un lingvistiskajām īpatnībām. Uzdevuma formulējumā ir izmantots viens vai vairāki ievadteikumi, kas palīdz skolēnam saprast uzdevuma saturisko ievirzi. Katra uzdevumā veicamā darbība ir formulēta atsevišķā teikumā, izmantojot tos rīcības vārdus, kas ir aprakstīti VPD programmā. Pirms darbības “uzraksti pamatojumu” iepriekšējā teikumā ir noformēts jautājums, par kuru jāraksta pamatojums.

Zināšanas un izpratne

Uzdevumos ir aktualizēti šādi zināšanu un izpratnes jautājumi:

- teksta galvenās domas noteikšana un formulēšana (1. uzdevums);
- leksikas zināšanas un prasme izvēlēties literārus sinonīmus (3., 8. uzdevums);
- frazeoloģija (4. uzdevums);
- autora individuālā stila īpatnības (2., 5. uzdevums);
- gramatikas jautājumi (6., 7. uzdevums).

Katrā uzdevumā zināšanu un izpratnes darbības tiek vērtētas ar vienu punktu, ja skolēns ir pilnvērtīgi izpildījis prasīto uzdevumu, savukārt, ja uzdevuma nosacījums nav pilnībā izpildīts, paredzētais punkts netiek piešķirts.

Teksta galvenās domas noteikšana un formulēšana (1. uzdevums)

Šis uzdevums ir nozīmīgs, lai skolēns pārbaudes darba sākuma posmā izlasītu visu teksta fragmentu kopumā un censtos saprast tā saturisko būtību. Pirmais uzdevums var būt vērsts arī uz citām teksta fragmenta saturiskajām īpatnībām, piemēram, varoņu dialogiem, situācijas aprakstu, ja vien uzdevuma nosacījums centrē skolēna uzmanību uz teksta fragmenta saturisko kopumu.

Vērtējot teksta galvenās domas formulējumu, jāņem vērā šādi aspekti:

- formulētās galvenās domas saikne ar konkrēto teksta fragmentu;
- formulētās galvenās domas loģiskums un izteiksmes skaidrība;
- formulējums vienā teikumā.

Leksikas izvēle (3., 8. uzdevums)

Uzdevumu atbildēm ir jābūt precīzām, nevis aprakstošām. Atbilstošos skaidrojumus vai sinonīmus var identificēt pēc vārdnīcu materiāliem, piemēram, skaidrojošās vārdnīcas, jo leksikas izpratne un lietojums atbilstoši vārdnīcā fiksētajai informācijai liecina par skolēna zināšanām leksikas jomā, tā kā vārdnīcās tiek fiksētas kvantitatīvi izplatītas un kvalitatīvi izvērtētas nozīmes un stilistiskais marķējums. Atbildei nav jābūt noformētai burtiski pēc vārdnīcas, bet jāatbilst pēc būtības. Šajā uzdevumā ir svarīgi, lai skolēns atrastu nepieciešamo vārdu tekstā un saprastu vārda kontekstuālo nozīmi, jo dažkārt vārdiem kontekstā var īstenoties nevis pamatnozīme, bet kāda atvasinātā nozīme.

Piemērs (3. uzdevums)

Izlasi tekstā lietoto aizguvumu piemērus un piedāvā katram atbilstošu vārdu vai vārdu savienojumu literārajā valodā!

hits	populāra dziesma	1 punkts.
selfijs	pašportrets, pašbilde	1 punkts.
fans	atbalstītājs	1 punkts.

Frazeoloģija (4. uzdevums)

Lai veiktu šo uzdevumu atbilstoši prasībām, svarīgi ir precīzi nošķirt frazeoloģisma robežas un neizrakstīt visu teikumu vai liekus vārdus. Teksta fragmentā identificēto frazeoloģismu var izrakstīt dažādās formās, piemēram, tas var būt izrakstīts tādā formā, kā ir minēts tekstā, vai arī tas var būt noformēts atbilstoši atslēgvārda pamatformai, tomēr tam vajadzētu būt frazeoloģismam, kas ir fiksēts kādā no vārdnīcām, kur ir minēti frazeoloģismi, piemēram, "Latviešu literārās valodas vārdnīcā" vai "Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā". Frazeoloģisma nozīmes skaidrojumam pēc būtības jāatbilst kādā latviešu valodas vārdnīcā fiksētai frazeoloģisma nozīmei, piemēram, *ar atvērtu (atklātu) sirdi* – 'vaļširdīgi, pilnīgi uzticoties' (Tēzaurs. Pieejams tiešsaistē: [sirds | Tēzaurs \(tezaurs.lv\)](http://sirds.lv)).

Apgūstot leksikai raksturīgos valodas līdzekļus, noderīga būs A. Lauas "Latviešu leksikoloģija".

Gramatika (6., 7. uzdevums)

Gramatikas uzdevumos jāpievērš uzmanība, lai skolēna izrakstītie piemēri no teksta precīzi atbilst noteiktajām latviešu gramatikas prasībām, jo tādā veidā tiek pārbaudītas gan skolēna zināšanas jomas terminoloģijā, gan prasme identificēt noteiktas valodas vienības tekstā, gan prasme strukturēt atbilstošas valodas vienības.

Piemērs (6. uzdevums)

Izraksti no teksta izceltās daļas vienu vārdu savienojumu, kurā kā vienlīdzīgi teikuma locekļi ir izmantoti īpašības vārdi!

Vārdu savienojums:	lieka un nevajadzīga labākais un interesantākais	1 punkts.
	sāpēja un bija riebīgi aizrautība un pašaieliedzība	0 punktu.

Piemērs (7. uzdevums)

Pārveido piedāvātos teksta piemērus atbilstoši tabulā ierakstītajām prasībām, izmantojot nepieciešamās pieturzīmes un nepazaudējot teksta saturu!

Durve, kas skrien visiem vējiem pretim ar sirdi atvērtu katram, aizmirstot visus niekus jau pēc sekundes, jo nav jau laika pārdzīvot par nepatīkamām lietām tur, kur ir papildnam laimes. Un katrs jautājums jāapspiež, iečikstoties reizēm kā neieeļlotām durvīm.	Salikts pakārtots teikums: • Durve, kas skrien visiem vējiem pretim ar sirdi atvērtu katram, aizmirstot visus niekus jau pēc sekundes, jo nav jau laika pārdzīvot par nepatīkamām lietām tur, kur ir papildnam laimes, jo katrs jautājums jāapspiež, iečikstoties reizēm kā neieeļlotām durvīm.	1 punkts.
To visi sauc par festivālu. Jo tad drīkst visu: netīrīt ķepas pēc katras pastaigas, runāt ar katru kaimiņu [...].	Salikts sakārtots teikums: To visi sauc par festivālu, un tad drīkst visu: netīrīt ķepas pēc katras pastaigas, runāt ar katru kaimiņu [...].	1 punkts.
Durve lec mašīnā pati pirmā, rādot Cilvēkiem ceļu. Ja nu gadījumā viņi to neatceras.	Salikts pakārtots teikums, kas sākas ar palīgteikumu: Ja nu gadījumā Cilvēki neatceras ceļu, Durve lec mašīnā pati pirmā, rādot viņiem to.	1 punkts.

Argumentēšana

Lielā daļā uzdevumu skolēnam ir jāuzraksta savs viedoklis, izmantojot argumentus no analizējamā teksta. Šī darbība, kas uzdevumos noformēta ar rīcības frāzi “uzraksti pamatojumu”, tiek vērtēta ar diviem punktiem, ja skolēns piedāvā loģiski noformētu pamatojumu atbilstoši teksta saturam un izmanto precīzi piemeklētus piemērus no teksta, ja nepieciešams, vai ar vienu punktu, ja pamatojums ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts un izvēlētie piemēri 1–2 gadījumos ir nepilnvērtīgi.

Argumentēta viedokļa formulēšana uzdevumos, kuros jāraksta pamatojums (2., 5., 6., 8. uzdevums)

Skolēna viedoklim ir jābūt tieši saistītam ar konkrēto teksta fragmentu (lai to nevarētu attiecināt uz citu tekstu), jābūt minētiem precīzi izvēlētiem piemēriem no teksta, kā arī atbilde ir jānoformē atbilstošā apjomā. Maksimālais punktu skaits tiek piešķirts, ja ir ievērotas visas prasības atbildes izveidē.

Piemērs (2. uzdevums)

Kā šajā tekstā lietotie vārdi *Durve* un *Paraplāns* atklāj galveno varoņu raksturus?

<i>Durve</i>	<i>Pamatojums: Durve ir suņu meitene, kas ir dzīvespriecīga, zinātkāra un ļoti draudzīga. Durve atskrēja šajā pasaulē pirmā, un kā durvis vienmēr atrodas visam un visur priekšā. Durve reizēm iečīkstas kā neieeļļotas durvis, un viņai ir atvērta sirds, tāpēc dotais vārds precīzi raksturo galvenās varones būtību.</i>	<i>Vērtējums ir 2 punkti, jo:</i> • atbilde ir tieši saistīta ar teksta fragmentu, to nevar attiecināt uz citu tekstu; • ir izmantoti piemēri no teksta (atskrēja šajā pasaulē pirmā, iečīkstas kā neieeļļotas durvis, viņai ir atvērta sirds); • atbildi veido 3 teikumi.
	<i>Pamatojums: Kucēns ir ļoti draudzīgs un dzīvespriecīgs. Durve ir suns, kas līdzinās durvīm, jo dažreiz čīkst.</i>	<i>Vērtējums 1 punkts, jo:</i> • pirmais teikums ir vispārīgs, attiecināms uz jebkuru tekstu par kucēniem; • piemērs no teksta ir neprecīzs.

Valodas kvalitāte

Uzdevumos, kuros skolēns raksta vismaz vienu teikumu vai garāku frāzi, tiek vērtēta arī valodas kvalitāte – vai rakstītais teksts atbilst literārās valodas prasībām leksikas izvēlē, gramatikā, sintaksē, ortogrāfijā un interpuncijā. Ja rakstītajā tekstā ir kaut viena neatbilstība literārās valodas normām, punkts netiek piešķirts.

2. daļa. Argumentētā esēja

Tekstveide

Argumentētā esēja ir precīzi strukturēts rakstveida teksts, kurā argumentēti pamatots autora viedoklis par izvēlēto tematu un pierādīta izvirzītā tēze. Savukārt tēze ir atzinums, kura patiesums ir jāpierāda. Autoram jāizdomā, ar kādiem argumentiem (apgalvojumiem) un faktiem (pierādījumiem) tēzei var pamatoti piekrist, nepiekrist vai šo problēmu attīstīt tālāk. Tā kā argumentētā esēja ir strukturēts teksts, bet nav vispārīgs un brīvs domu apraksts, tad piedāvātais apjoms ir 300–350 vārdu. Jāizvairās no liekvārdības, domu atkārtošanas, lai neveidojas teksts, kurā nav precīzu argumentu, faktu, tas ir grūti uztverams vai pārsniedz noteikto vārdu skaitu.

Esejai ir precīza struktūra. Esejas daļu (ievads, galvenā daļa, nobeigums) proporcijām attiecīgi vajadzētu būt šādām: 1/5, 3/5, 1/5. Pirmā esejas rindkopa ir ievads. Pirmajā teikumā piesaka temata aktualitāti, paskaidrojot, par ko būs esēja. Otrajā teikumā formulē tēzi – atzinumu, kura patiesums ir jāpierāda. Trešajā, ceturtajā un piektajā teikumā nosauc trīs argumentus atbilstoši secībai, kādā tie tiks aplūkoti esejā. Pirmo min visvājāko argumentu, tad spēcīgāko argumentu un visbeidzot – visspēcīgāko argumentu. Otrā, trešā, ceturta rindkopa veido esejas galveno daļu. Katrā rindkopā atbilstoši iecerei un esejas mērķim nosauc argumentu, ko pierāda ar faktiem, zinātnieku atzinumiem, savu pieredzi. Katras rindkopas pēdējā teikumā ietver secinājumu. Nākamajā rindkopā pierādāmais arguments jāsaista ar iepriekšējās rindkopas secinājumu. Piektā rindkopa ir nobeigums, kurā jāuzraksta otrās, trešās, ceturta rindkopas secinājumu apkopojums un jāformulē galvenā atziņa, kas apstiprina vai noliedz ievadā izteikto tēzi.

Lai uzrakstītu kvalitatīvu argumentēto esēju, ir:

- jāsaprot esejas struktūra, jāizprot jēdzieni tēze, arguments, fakti un vērtēšanas kritēriji;
- jābūt spējai izteikt pamatotus argumentus un tos pierādīt ar faktiem;
- jābūt prasmei analizēt, atlasīt iederīgus faktus un veidot secinājumus;
- jāprot veidot strukturāli, kompozicionāli un apjoma ziņā pilnvērtīgu tekstu, kas pilnībā atbilst esejas žanram;
- jābūt zināšanām un izpratnei par aktuāliem kultūras, literatūras un valodniecības jautājumiem.

Lai izprastu argumentētās esejas struktūru, noderīgs materiāls ir <https://zinatnesvaloda.lv/teksti/4>.

Argumentēšana

Svarīgi ir izvirzīt un pamatot savus argumentus (apgalvojumus), tāpēc esejas autoram ir jāizvēlas noteikta pozīcija. Ja autors apgalvos, ka var būt gan tā, gan citādi, neveidosies stilistiski viendabīgs teksts, jo vienlaikus būs divi pretēji argumenti (apgalvojumi). Arguments ir loģisks pamatojums, tas ir apgalvojums, par kuru autors vēlas pārliecināt, vienā teikumā uzrakstot galveno ideju. Tālāk seko paskaidrojums, atbilde uz jautājumu "kāpēc?". Tas ir detalizēts izklāsts par to, kāpēc autora apgalvojums ir pareizs. Izklāstā jāiekļauj vismaz trīs fakti (pierādījumi) – reāli, patiesi notikumi vai pieredzē iegūta atziņa, pēc kuras var izdarīt secinājumus. Argumentētajā esejā fakti var būt: personību (valodnieku, kultūras jomas pārstāvju) citāti; gada skaitļi, kas saistīti ar kādu kultūras notikumu; pētījumu nosaukumi; notikums/aktualitāte valodniecībā, kultūrā; vispārzināms valodniecības fakts u. c. Var teikt, ka laba argumenta struktūra ir apgalvojums (arguments), pamatojums (paskaidrojums), pierādījumi (fakti), secinājums.

3. daļa. Runa un saziņa

Tekstveide

Runas un saziņas daļā vispirms jāparāda izpratne par jautājumos ietvertajiem jēdzieniem, tad prasme veidot savu tekstu, argumentācijā izmantojot faktus, piemērus no teksta un savas pieredzes. Runā, sniedzot atbildes uz izlozētajiem un saziņas dalībnieku uzdotajiem jautājumiem, jāievēro vienots, viendabīgs stils, jāizmanto mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi valodas līdzekļi, jābūt patstāvīgiem un nozīmīgiem spriedumiem, atziņām, pārdomātam vērtējumam, jāatklāj autora individualitāte.

Valodas kvalitāte

Runas valodas kvalitāti raksturo pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts vārdu krājums, literārās valodas lietojums bez gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnībām. Izvēlētie valodas līdzekļi atbilst saziņas nolūkam un kontekstam.

Mijiedarbība informācijas nodošanā

Par veiksmīgu mijiedarbību informācijas nodošanā liecina prasme pārliecinoši, precīzi un radoši atbildēt uz jautājumiem, atbildes izvērsumā iesaistot dažādas mērķtiecīgi izvēlētas, kontekstuāli iederīgas atsaucis, pārliecinoši un konstruktīvi iesaistīties saziņā, regulējot savu lingvistisko uzvedību atbilstoši ētikas normām.

Jautājumos ietverto jēdzienu skaidrojums

Teksta temats – rakstadarba (sacerējuma, pētījuma, referāta, literāra darba) vai mutvārdu runas (priekšlasījuma, stāstījuma) satura pamatidejas formulējums; jautājums, par ko runā un raksta.

Tekstā ietvertā problēma vienmēr ir balstīta uz pretrunām, konfliktiem. Būtībā problēma ir diskusiju priekšmets, zināmas grūtības, strīda priekšmets, polemika, kas bieži ir aizklāta aiz varoņu darbības un runas, biogrāfijas faktiem, vēsturiskiem notikumiem, kas ir kā problēmas ilustrācija.

Teksta nolūks ir komunikatīvais mērķis, kura dēļ tiek sniegta informācija un veidots teksts. Atbilstoši komunikatīvajam nolūkam tiek izvēlēti valodas līdzekļi.

Adresāts – runas situācijas dalībnieks, kam domāta adresanta izteiktā informācija, respektīvi, klausītājs vai lasītājs.

Adresants – runas situācijas dalībnieks, kas izsaka adresātam domātu informāciju, respektīvi, runātājs vai rakstītājs. Rakstos adresanta loma izpaužas prasmē sniegt adresāta vajadzībām, interesēm un zināšanām atbilstīgu informāciju, saziņā lietojot atbilstošus valodas līdzekļus, ievērojot nosacījumus un tekstu tipam piemērotas valodas normas.

Ideja – atziņa (galvenā doma), ko autors pauž par kādu dzīves parādību, ideja par skaistumu, par cilvēka vietu pasaulē, par brīvību, par sociālo taisnīgumu u. c.

Attieksme, pozīcija ir veids, kā autors, stāstītājs vai tēlotā persona skatās uz attēloto notikumu, problēmu. Piemēram, autors var piekrist tekstā attēlotajai problēmai vai viedoklim, bet arī var nepiekrīt un sniegt savu pamatojumu, komentārus, kāpēc tā. Dailliteratūrā stāstītājs ne vienmēr ir pielīdzināms autoram, darba sacerētājam. Gluži pretēji – stāstītājs ir autora radīts mākslas tēls, kas parādās kā starpnieks starp attēlotajiem notikumiem un lasītāju. Tipiskākie stāstījuma redzespunkti:

- auktoriālais stāstījums – autors pats iesaistās darbībā kā stāstītājs, iejaucoties notikumos ar komentāriem, pārdomām un vērtējumiem;
- “es” stāstījums – stāstītājs parādās pats blakus pārējām personām un vēsta piedzīvojumus, novērojumus, zināšanas, šis stāstītājs ir ierobežotāks, subjektīvāks un citu personu izjūtas var attēlot tikai tā, kā tās ir ārēji redzamas;
- “viņš” stāstījums – stāstītājs atsakās no iejaukšanās literārajā darbā, lasītājs vairs nemana tā klātbūtni, vēstījums koncentrējas uz personu, no kuras skatījuma notikums tiek atstāstīts, lasītājam rodas ilūzija, it kā pats atrastos notikumu centrā vai attēloto pasauli vērotu ar kādas personas acīm.

Individualitāte – cilvēka psihisko īpašību, īpatnību un pieredzes kopums, kas viņu atšķir no citiem cilvēkiem; atsevišķs cilvēks, kam piemīt noteikts psihisko īpašību kopums; personība.

Žanrs ir teksta veids, kuram raksturīgas ar noteiktām vēsturiskām tradīcijām un valodas konvencijām/normām saistītas pazīmes. Dalījums žanros mūsdienu latviešu valodas praksē saistīts ar tekstu piederību noteiktam valodas funkcionālajam stilam. Teksta žanra specifiku ir svarīgi izprast gan no konkrētas valodas lietojuma jomas skatpunkta, gan iekļautā satura un informācijas strukturēšanas veida, gan tajā izmantoto valodas u. c. līdzekļu lietojumā. Tā izpratne veidojas ļoti plašās robežās. Atsevišķi žanri var būt ļoti tuvi un atšķirties pēc specifiskām pazīmēm, piemēram, dažādi apraksta veidi (ceļojuma, dabas, vēsturisko notikumu, personas, preces un izstrādājumu, amata u. c.), vēstules (privāta, motivācijas, iniciatīvas, literārā, pasūtījuma, garantijas u. c.), eseja (literārā, zinātniskā, argumentētā, brīvā). Vēl citi teksta žanri gan struktūras, gan funkciju ziņā ir visai nemainīgi, un to veidošana notiek pēc diezgan stingri noteiktiem paraugiem – tie visbiežāk ir lietīšķā stila teksti (dzīvesgājums, iesniegums, anketa, saraksts, bibliogrāfiskais apraksts). Pastāv arī tādi žanri, kuros uzbūvi un struktūras elementus var samērā brīvi variēt (afīša, reklāma, stāsts, dienasgrāmata, īsziņa). Ir, protams, arī teksti, kurus autors var veidot pilnīgi brīvi, neievērojot iepriekš pazīstamu žanru uzbūves prasības. No tiem pakāpeniski veidojas jauna žanra teksti.

Valodas stils ir valodas lietojuma veids noteiktā saziņas jomā, saziņas situācijā un tekstā. Latviešu valodā tradicionāli ir izmantota valodnieka Jāņa Rozenberga izveidotā piecu valodas funkcionālo stilu jeb paveidu sistēma – zinātniskais stils, lietīšķais stils, publicistikas stils, sarunvalodas stils, daiļliteratūras stils. Informācijas apjoma pieaugums, tās daudzveidība un pasniegšanas formas liek elastīgāk skatīties uz valodas funkcionālo stilu iedalījumu un pieņemt, ka dažādas jaunas, netradicionālas teksta uzbūves formas, vairāku stilu pazīmes tekstā, reizēm arī robežu izzušanu starp dažāda žanra tekstiem un pat funkcionālajiem stilu apgrūtinā tekstus iekļaut stingri noteiktos klasifikācijas rāmjos. Līdztekus diezgan plaši aprakstītajiem valodas struktūras elementiem noteiktu funkcionālo stilu sistēmā, tiek akcentētas arī dažādu sociālo un profesionālo slāņu valodas lietojuma īpatnības, informācijas aprites specifika dažādos jaunajos medijos, kā arī reizēm mainīgo saziņas apstākļu un vides ietekme uz runas/teksta uzbūvi un valodas līdzekļu izvēli.

Noderīgi avoti jēdzienu izpratnei

1. Ermansone, I., Vītola, A. 2011. *Tekstveide 7.–9. klasei. Mācību līdzeklis skolēnam*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
2. Grāpis, A. 2001. *Literatūrteorija vidusskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
3. Martena, S., Laiveniece, D., Šalme, A. 2020. *Lingvodidaktika: latviešu valodas mācības pusaudžiem un jauniešiem. Rokasgrāmata pamatskolas un vidusskolas pedagogiem*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
4. Skalberga, A. u. c. 1999. *Literatūra 10. klasei*. Rīga: RaKa.
5. Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A. 2011. *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
6. Skujiņa, V. (red.) 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

2. pielikums

Valsts pārbaudes darba parauga uzdevumi – 2. variants

Skolēn, iepazīsties ar norādījumiem!

- Valsts pārbaudes darbam (turpmāk – VPD) ir divas rakstveida daļas.

VPD daļa	Uzdevumu skaits	Punktu skaits	Laiks
1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze	8	34	80 min
Starprīdīdis			20 min
2. daļa. Argumentētā eseja	1	46	120 min

- Atbilžu rakstīšanai izmanto tikai tumši zilu vai melnu pildspalvu! Ar zīmuli rakstītais netiek vērtēts.
- Pildot darbu, ievēro uzdevumu nosacījumus un raksti atbildi tam paredzētajā vietā!
- Raksti salasāmi!
- Ar piktogrammu atzīmēti uzdevumi, kuros līdztekus satura izpratnei un viedokļa izteikšanai vērtē literārās valodas kvalitāti.

1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze

1. daļā tev ir iespēja demonstrēt zināšanas un izpratni par latviešu valodas sistēmas un stilistikas jautājumiem, kā arī prasmi formulēt viedokli par teksta īpatnībām un autora individuālo stilu. Veidojot atbildes, tu apliecināsi prasmi lietot literāro valodu rakstveidā.

Lasi 1. tekstu (fragmentu no Jāņa Joņeva stāsta “Komponists”) un izpildi uzdevumus, ierakstot atbildes tabulu ailēs!

1. uzdevums (6 punkti)

Šajā tekstā ir ietvertas vairākas nozīmīgas atziņas, kas ir aktuālas mūsdienu sabiedrībai. Nosaki tekstā ietverto galveno domu par 1) mākslas darba oriģinalitāti, 2) sabiedrības attieksmi pret jauno mākslā, 3) to, kā mākslas darbu uztver publika un kā to komentē autors!

1.1. Mākslas darba oriģinalitāte	Teksta galvenās domas formulējums:
1.2. Sabiedrības attieksme pret jauno mākslā	Teksta galvenās domas formulējums:
1.3. Kā mākslas darbu uztver publika, un kā to komentē autors	Teksta galvenās domas formulējums:

2. uzdevums (5 punkti)

Autors savu darbu izvēlējies rakstīt par mūziku. Atrodi tekstā un izraksti divus faktus, kas ir saistīti ar mūziku! Kā tie atklāj autora zināšanas un izpratni par mūziku un pārliecina lasītāju? Uzraksti pamatojumu 2–3 teikumos, izmantojot piemērus no teksta!

2.1.	1. fakts:
2.2.	2. fakts:
2.3.	Pamatojums:

3. uzdevums (4 punkti)

Daiļdarbā dažkārt tiek izmantoti vārdi, lai paspilgtinātu varoņu valodu vai rādītu saistību ar noteiktu vēsturisko laika posmu vai apvidu. Izlasi piedāvāto teksta piemēru un iesaki literārajā valodā iederīgu sinonīmu izceltajam vārdam *lindraks*! Kāda emocionālā nokrāsa ir tekstā izceltajam vārdam? Uzraksti pamatojumu vienā saliktā teikumā!

3.1. Eilers nolika grāmatu un turpināja runāt: – Es tiešām neko nesaprotu no mūzikas. Man šis tas patīk... tas ir agrāk patika. Es nedzirdu, kas tur tāds. Es vispār gribēju zīmēt, ne komponēt, vienmēr. Es tikai meklēju savu motīvu. Man notis ir nesaprotamas zīmes. Kas gan var būt skaistāks – jaunas meitas lindraks , ja var tā izteikties!	Sinonīms:
3.2. Pamatojums:	

4. uzdevums (3 punkti)

Daiļliteratūrā bieži tiek izmantoti frazeoloģismi, jo tie padara valodu krāšņāku un interesantāku. Atrodi piedāvātajā teksta piemērā frazeoloģismu un izraksti to! Izskaidro izrakstītā frazeoloģisma nozīmi!

4.1. Komponistam bija arī pavisam savāds piegājiens atkārtojumiem, to praktiski nebija, un Annas elpa visas vienpadsmit minūtes spēlēja ko jaunu. Taču skaņdarbs nelikās kakofonisks, pat ne eklektisks. To visu bija vadījusi stingra roka, kas zināja, ko dara, – taču klausītājs šo vēlmi pagaidām nespēja atminēt, un tā uztrauca, tirdīja. Profesors pēkšņi apjauta, ka patiešām nekad nav mācījis šo cilvēku. Caur aplausiem – un šoreiz tie bija intensīvi – profesors sacīja sievai: – Nu, tā.	Frazeoloģisms:
4.2. Frazeoloģisma nozīmes skaidrojums:	

5. uzdevums (5 punkti)

Latviešu valodas gramatikā tiek lietoti vārdi ar noteikto galotni. Izraksti divus vārdus ar noteikto galotni no teksta 6. daļas! Izvēlies vienu no izrakstītajiem vārdiem un iesaisti to vienkāršā teikumā lokatīva locījumā! Ar kādu nolūku autors tekstā izmanto vārdus ar noteikto galotni? Uzraksti pamatojumu 1–2 teikumos!

5.1. Vārdi ar noteikto galotni:	1. 2.
5.2. Izveidotais teikums:	
5.3. Pamatojums:	

6. uzdevums (5 punkti)

Daiļliteratūrā autori bieži izmanto vienlīdzīgus teikuma locekļus. Izraksti no piedāvātā teksta daļas divus dažādi saistītu vienlīdzīgu teikuma locekļu piemērus! Kā vienlīdzīgu teikuma locekļu lietojums palīdz lasītājam saprast teksta saturu? Uzraksti pamatojumu vienā saliktā teikumā!

Šis koncerts jau līdzinājās sensācijai. Kā izslāpuši gandrīz visi sadzirdēja originalitāti, drosmi, spēku un savādu, ne no zināmās mūzikas pasaules nākušū precizitāti. “Neviļus nākas domāt, ka autors atklājis kādus mums līdz šim nezināmus, taču, izrādās, nenoliedzami pastāvošus mūzikas likumus,” rakstīja kāds kritiķis. “Tomēr, kā jau bieži vērojams pie jaunajiem un oriģinālajiem, nojaušama zināma pašmērķība, eklektisms un vietām muzikalitātes trūkums,” piebilda kāds cits, un arī viņam bija taisnība. Nākamie koncerti bija ļoti apmeklēti. Taču nevar teikt, ka apmeklētājus piesaistīja tikai mode, tikai bailes būt tiem, kuri nesaprot. Snobisms ir pārvērtēts, un muļķība tāpat. Cilvēki bija izslāpuši pēc nedzirdētā, un šeit viņi to atrada. Izslāpuši pēc kaut kā, ko nevar saprast, kas nav radīts tieši šai zālei un šiem cilvēkiem, un Solāna kungam. Eilera mūzika darbojās kādā citā atskaites sistēmā. Un tā radīja kādas citas emocijas. Dažs labs to sauca par emociju trūkumu. Taču ausis vienkārši nebija pie šādas mūzikas radušas.	6.1. Vienlīdzīgu teikuma locekļu piemērs: 6.2. Vienlīdzīgu teikuma locekļu piemērs:
6.3. Pamatojums:	

7. uzdevums (3 punkti)

Daiļliteratūrā īpašs stilistisks nolūks mēdz būt ne tikai izvēlētajiem vārdiem un konstrukcijām, bet arī pieturzīmju lietojumam. Kā izsaukuma zīmju lietojums teksta pirmajā rindkopā ietekmē teksta intonāciju? Uzraksti pamatojumu 2–4 teikumos!

Pamatojums:

8. uzdevums (3 punkti)

Daiļliteratūrā ir sastopami teikumi, kas neatbilst latviešu literārās valodas prasībām, jo daiļliteratūras stilam raksturīgs dažādu valodas līdzekļu lietojums. Vai tu kā redaktors rediģētu piedāvātos teksta piemērus? Uzraksti pamatojumu 2–4 teikumos!

Caur aplausiem – un šoreiz tie bija intensīvi – profesors sacīja sievai.
Man izdevās pieiet likumam no citas puses.
Komponistam bija arī pavisam savāds piegājiens atkārtojumiem.

Pamatojums:

2. daļa. Argumentētā esēja

2. daļā tev ir iespēja demonstrēt prasmi veidot kompozicionāli, stilistiski un apjoma ziņā pilnvērtīgu argumentētu tekstu, kas atbilst prasītajam tematam, žanram un ko raksturo loģisks domas izvērsums, kā arī prasmi lietot literāro valodu rakstveidā.

Lasi 1. tekstu (fragmentu no Jāņa Joņeva stāsta “Komponists”) un 2. tekstu (fragmentu no Aigas Veckalnes raksta “Kas ir jaunvārdi un kurš tos drīkst ieviest valodā”) un izpildi uzdevuma nosacījumus!

Uzdevums (46 punkti)

1. Iepazīsties ar piedāvātajiem argumentētās esējas tematiem un izvēlies vienu no tiem!
2. Izmanto no piedāvātajiem tekstiem esējas tematam noderīgu informāciju, ja tas ir nepieciešams!
3. Raksti argumentēto esēju (300–350 vārdu)! Argumentācijā izmanto trīs precīzi nosauktus un raksturotus kultūras, literatūras vai valodniecības faktus!

Temati

1. “Nekas nav tā, kā izskatās.” (J. Joņevs)
2. Kā būt oriģinālam valodā?

1. teksts

Fragments no Jāņa Joneva stāsta "Komponists"

(1) Latviešu komponists guvis ievēribu Francijas mūzikas elites aprindās! Varbūt daļēji latviskas greisirdības – atkal mums nocels mūsējo! – bet daļēji arī lepnuma dēļ – beidzot komponists! – par Eileru sāka interesēties. Sākotnēji tie bija jautājumi:

– Vai tu zini, kas tas tāds?

(2) Bet neviens nezināja. Ne mūzikas studenti, ne interesenti. Nerimās nedz interese, nedz jautājumi:

– Vai jūs zināt, kas viņš tāds?

(3) Anna tovaram izskatījās brīnišķīgi, un arī skaņdarbs izpelnījās ievēribu. Pat profesors atzina, ka tam tiešām piemīt nedzirdēta originalitāte, pat kaut kāda nesaprotama originalitāte. Šī kompozīcija, atšķirībā no iepriekšējās, bija strauja, dramatiska, prasīja no fagota virtuozitāti. Annai deguns pārklājās sviedru lāsītēm.

(4) Profesoram deguns no sākuma raucās. Nevarēja saklausīt neko no paša mācītā. Jau bija piemirsies, ka studentu ar šādu uzvārdu tā arī nebija izdevies atcerēties. Šeit bija kaut kas pavisam cits. Nē, skaņās juta loģiku, tās kārtotās taktis, sniedzās uz kulmināciju, risinājās. Varēja atrast pa kādai tradicionālakai skaņkārtai neiedomājamās kombinācijās – kaut kas no baroka līdzās sakrāļajam minimālismam.

"Mūzika ir atkārtotumu māksla," teicis Obrijs Bērdslis, mākslinieks, kurš sevi uzskatīja par mūziķi.

(5) Komponistam bija arī pavisam savāds piegājiens atkārtotumiem, to praktiski nebija, un Annas elpa visas vienpadsmit minūtes spēlēja ko jaunu. Taču skaņdarbs nelikās kakofonisks, pat ne eklektisks. To visu bija vadījusi stingra roka, kas zināja, ko dara, – taču klausītājs šo vēlmi pagaidām nespēja atminēt, un tā uztrauca, tirdīja. Profesors pēkšņi apjauta, ka patiešām nekad nav mācījis šo cilvēku. Caur aplausiem – un šoreiz tie bija intensīvi – profesors sacīja sievai:

– Nu, tā. [..]

(6) Šis koncerts jau līdzinājās sensācijai. Kā izslāpuši gandrīz visi sadzirdēja originalitāti, drosmi, spēku un savādu, ne no zināmās mūzikas pasaules nākušū precizitāti. "Neviļus nākas domāt, ka autors atklājis kādus mums līdz šim nezināmus, taču, izrādās, nenoliedzami pastāvošus mūzikas likumus," rakstīja kāds kritiķis. "Tomēr, kā jau bieži vērojams pie jaunajiem un oriģinālajiem, nojaušama zināma pašmērķība, eklektisms un vietām muzikalitātes trūkums," piebilda kāds cits, un arī viņam bija taisnība. Nākamie koncerti bija ļoti apmeklēti. Taču nevar teikt, ka apmeklētājus piesaistīja tikai mode, tikai bailes būt tiem, kuri nesaprot. Snobisms ir pārvērtēts, un mūļķība tāpat. Cilvēki bija izslāpuši pēc nedzirdētā, un šeit viņi to atrada. Izslāpuši pēc kaut kā, ko nevar saprast, kas nav radīts tieši šai zālei un šiem cilvēkiem, un Solāna kungam. Eilera mūzika darbojās kādā citā atskautes sistēmā. Un tā radīja kādas citas emocijas. Dažs labs to sauca par emociju trūkumu. Taču ausis vienkārši nebija pie šādas mūzikas radušas.

(7) Pēc koncertiem publika uzstājīgi pieprasīja autora uznaicienu. Drošo informāciju par to, ka komponists šoreiz ir Vīnē vai Parīzē, pamazām nomainīja runas, ka vispār jau tas ir kāds visiem labi zināms maestro, kurš nolēmis slēpt šo savas daiļrades tumšo pusi. Laikam Kārlim Euleram tomēr piemita kāds nieks greisirdības, jo drīz viņš parādījās.

(8) Koncerts notika Lielajā gildē. Padsmit minūtes pirms sākuma profesors ievēroja Annu, viņu atkal nevarēja neievērot, un piegāja apsveicināties. Viņai blakus bija kāds pavisam neievērojams cilvēks, kam pārējie droši vien pievērsa uzmanību, tikai lai novērtētu, vai tiešām šis ir kopā ar skaistuli, un dotu novērtējumu – nē, viņi nav kopā. Anna teica:

– Profesor, lūdzu... ļaujiet jums stādīt priekšā... komponists Kārlis Eilers. [..]

(9) Eilers nolika grāmatu un turpināja runāt:

– Es tiešām neko nesaprotu no mūzikas. Man šis tas patīk... tas ir agrāk patika. Es nedzirdu, kas tur tāds. Es vispār gribēju zīmēt, ne komponēt, vienmēr. Es tikai meklēju savu motīvu. Man notis ir nesaprotamas zīmes. Kas gan var būt skaistāks – jaunas meitas lindraks, ja var tā izteikties!

Man izdevās pieiet likumam no citas puses!

(10) Solāns viņu pārtrauca: – Ko jūs gribat teikt?

– Tieši to arī gribu teikt.

(11) Francūzim tomēr izdevās parādīt attapību:

– Jūs ko, gribat man teikt, ka jūs uzzīmējat skaņdarbus.

– Jā, es uzzīmēju skaņdarbu.

(12) Solāns saņēmās, nosvilpoja īsu Eilera skaņdarba pasāžu un jautāja:

– Kas tas ir?

– Nezinu. Kaut kāds mans zīmējums?

(13) Jā, Eilers radīja mūziku patiešām citādi. Solāns uztraukti jautāja:

– Tātad viss patiešām ir citādi?

(14) Eilers pamāja ar galvu. Solāns piecēlās, arī aizsmēķēja, aizgāja līdz logam, atnāca atpakaļ līdz krēslam. Pakasīja galvu. "Tā jau ir," viņš domāja, "tā jau ir." Patiešām, šis Eilers taču vienkārši atkārtoto seno metaforas principu. Zīmējums ir mūzika. Džins pudelē ir mierinājums. Netīra zeķe uz grīdas ir neatkarība. Krēsls ir moku rats. Kaut kas vēl ienāca prātā, un viņš pagriezās pret Euleru:

– Kārli, sakiet man, lūdzu... vai tas varētu arī nozīmēt... ja reiz jūs esat tik ļoti pietuvojies šim mainīgās patiesības principam... ja reiz, kā jūs teicāt – jūs ļoti labi pateicāt – nekas nav tā, kā izskatās, vai tā?

– Jā. Nekas nav tā, kā izskatās.

2. teksts

Fragments no Aigas Veckalnes raksta “Kas ir jaunvārdi un kurš tos drīkst ieviest valodā”

Jaunvārdi jeb neoloģismi ir gluži kā valodas pulss, kas liecina par valodas spēju attīstīties līdztekus sabiedrībai. Valoda un tās vārdi varētu šķist pašsaprotami un dabiski, taču tā nebūt nav – katram vārdam, ko šobrīd rakstu, ir autors.

Valodniece Valentīna Skujiņa norāda, ka jauna vārda radīšanas priekšnoteikumi ir trīs: vajadzība pēc jaunvārda, skaidrs jēdziens, kas izsakāms vārdā, un paraugs valodā. Par arvien spēcīgāku vārdrades dzinuli ir kļuvusi straujā attīstība un globalizācija. Vajadzība ir liela, pat milzīga – tik ļoti, ka tai ir grūti tikt līdz.

[..] Jaunvārds ir “vārds, kas darināts, lai nosauktu pirms tam nepazīstamu vai ar svešas cilmes vārdu apzīmētu konkrētā laikā valodas lietojumā aktuālu jēdzienu”, vārds, kas sabiedrībā tiek izjūsts kā jauns, un laika gaitā tas saglabājas aktīvajā vārdu krājumā, zaudējot jaunvārda statusu, nonāk pasīvajā vārdu krājumā vai arī izzūd no valodas vispār.

[..] Okazionālisms ir mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis, ko izmanto tikai vienā tekstā, taču ar laiku arī tas var kļūt par jaunvārdu. Nereti okazionālismu autori ir literāti, piemēram, dzejnieks Ojārs Vācietis savos darbos izmantojis tādu okazionālismu kā “esamība”, Imants Ziedonis – “pasaulsjušana”, savukārt Aleksandrs Čaks dzejolī “Zābaku maestro un viņa sunītis” runā par “šoferdelnu”, “atmiņspoguļiem” un “bezgalbrīvi”. Ļoti ražīgi okazionālismu radītāji bieži vien ir bērni.

Jaunvārdi ne vienmēr ir burtu veidolā – tie var būt arī zīmju valodā. Latvijā daļa no šādiem jaunvārdiem top Latvijas Televīzijas ziņu raidījumā “Panorāma”, jo surdotulki nereti ir tie, kuri nedzirdīgo un vārdzirdīgo vidū ievieš jaunas zīmes, tostarp, bet ne tikai, tādiem vārdiem, vārdu savienojumiem un terminiem kā “da jebko”, “Starptautiskais Valūtas fonds” un “budžeta deficīts”. Oksfordas vārdnīca par tās 2015. gada vārdu izvēlējās emocijzīmi “asaras no smiekliem/raudāšana no laimes” jeb 😊.

Daudzi par jaunvārdu ieviešanu valodā neaizdomājas un samierinās, ka dažādu atbilstmju vienkārši nav. To atzīst ne tikai jaunie zinātnieki, bet arī, piemēram, skeitbordisti, kuri terminu trūkuma dēļ lieto terminus angļu valodā.

Tas gan nenozīmē, ka dažādu nozaru speciālistiem, sportistiem vai citiem interesentiem nav iespējas iekļaut vārdus vai terminus valodā. Jauna termina izstrādi vai apstiprināta termina izmaiņas var ierosināt gan fiziska, gan juridiska persona, tā tad radīt terminus var ikviens. Piedalīties terminradē var arī Latvijas Nacionālajā terminoloģijas portālā Termini.gov.lv sadaļā “Terminrade”. Jo īpaši ir aicināti nozaru speciālisti, lai pēc iespējas savlaicīgi reaģētu uz nepieciešamību pēc jauniem vārdiem.

[..] Jaunvārdi un okazionālismi arvien biežāk tiek arī uztverti kā spēle ar valodu. Komiksu veidotājs un žurnālists Raivis Vilūns piedāvājis Covid-19 pandēmijai atbilstošus jaunvārdus: “resnācija” – kolektīvās visu valsts iedzīvotāju pieņemšanās svarā rezultāts, “skatīšana” – ilgstoša, nepārtraukta seriāla vai filmu skatīšanās, “pūlvilkme” – lielas alkas tikties ar draugiem un apmeklēt publiskas vietas un “attālumvērīgums” – uzmanība pret krīzes laikā noteiktajām distancēšanās prasībām.

Vārdspele latviešu valodā nav neierasta – sociālajā tīklā “Facebook” tam pat izveidota grupa “KalamBūris”, kurā savu artavu var sniegt ikviens lietotājs. Šāds radošums ir veselīgas valodas pazīme, jo liecina par to, ka tās lietotāji to izjūt pietiekami labi, lai vilktu paralēles starp dažādiem jēdzieniem, idejām un radītu ko jaunu.

Uzmetums.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Skolēn, iepazīsties ar norādījumiem!

- Valsts pārbaudes darbam (turpmāk – VPD) ir viena mutvārdu daļa.

VPD daļa	Uzdevumu skaits Punktu skaits		Laiks
Runa un saziņa		20	30 min

- Izlozē divus tekstus no piedāvātā tekstu klāsta un divus jautājumus no piedāvātā jautājumu klāsta!
- Pildot uzdevumu, ievēro uzdevuma nosacījumus!

3. daļa. Runa un saziņa

3. daļā tev ir iespēja demonstrēt prasmi izteikt strukturētu, argumentētu viedokli par izvēlētu tekstu, sasaistot to ar savu pieredzi, atbildēt uz jautājumiem, kā arī apliecināt prasmi lietot literāro valodu mutvārdos.

Izlozē divus tekstus no piedāvātā tekstu klāsta, kā arī divus jautājumus no piedāvātā jautājumu klāsta un izpildi uzdevuma nosacījumus!

Uzdevums (20 punktu)

1. Izlasi izlozētos tekstu fragmentus un izlozētos jautājumus!
2. Izvēlies, ar kuru vienu tekstu turpināsi darbu!
3. Sagatavo 3–5 minūšu argumentētu viedokli par diviem izlozētajiem jautājumiem, kas attiecināmi uz izvēlēto tekstu! Viedokļa argumentēšanā izmanto informāciju gan no izvēlēta teksta, gan no savas pieredzes! Tekstu un jautājumu iepazīšanai, kā arī argumentētā viedokļa sagatavei paredzētais gatavošanās laiks ir 20 minūtes.
4. Ja nepieciešams, veic pierakstus (piemēram, tēzu, atslēgas vārdu, runas plāna pierakstīšana)!
5. Izsaki savu viedokli 3–5 minūtes mutvārdos, nelasot burtiski tekstu no pierakstiem!
6. Atbildi uz 2–3 jautājumiem, kurus tev uzdod skolotājs, nepārsniedzot 2–3 minūšu laika limitu!

Izlozes jautājumi

1. Raksturo teksta tematu un pamato savu viedokli!
2. Raksturo tekstā ietverto problēmu un pamato savu viedokli!
3. Raksturo teksta nolūku un pamato savu viedokli!
4. Raksturo teksta iespējamo adresātu un pamato savu viedokli!
5. Raksturo kādu no tekstā ietvertajām idejām un pamato savu viedokli!
6. Kā, tavuprāt, tekstā izpaužas autora vai literārā tēla individualitāte?
7. Raksturo, kā tekstā atklājas žanra pazīmes, un pamato savu viedokli!
8. Raksturo, kādiem līdzekļiem autors ietekmē lasītāju/manipulē ar lasītāju, un pamato savu viedokli!
9. Raksturo, kas tekstā tevi visvairāk uzrunāja emocionāli (pozitīvi), un pamato savu viedokli!
10. Raksturo, kas tekstā tevi visvairāk uzrunāja emocionāli (negatīvi), un pamato savu viedokli!
11. Raksturo vienu tekstā iegūtu atziņu un pamato savu viedokli!
12. Kas tekstā nebija saprotams, kāpēc?
13. Ko un kāpēc tu vēlētos pajautāt teksta autoram?
14. Ar kādiem paņēmieniem autors ir padarījis tekstu interesantu/savdabīgu/specifisku/uztveramu/saprotamu?
15. Ko no tekstā aprakstītā tu varētu sasaistīt ar savu pieredzi?
16. Kā, tavuprāt, teksts veido tavu dzīves pieredzi?
17. Kā, tavuprāt, teksts atklāj/neatklāj mūsdienu valodas īpatnības/tendences?
18. Ko jaunu tu uzzināji, izlasot šo tekstu?
19. Kā, tavuprāt, šo tekstu varētu izmantot skolas mācību programmā kādā no mācību priekšmetiem?
20. Izvēlies, ar kuriem atslēgas vārdiem tu raksturotu šo tekstu, un pamato savu viedokli!
21. Kādas pārdomas tev radās pēc teksta izlasīšanas?

22. Kam un kāpēc tu ieteiktu izlasīt šo tekstu?
23. Kuras lasīšanas pieejas palīdzēja saprast tekstu?
24. Kas savdabīgs, tavuprāt, ir vērojams teksta valodā?
25. Kuri tekstā iekļautie valodas līdzekļi tev šķita saistoši un kāpēc?

Izlozes teksti (daiļliteratūra)

1. variants

Tajā naktī savā istabā mātes mājā, pie krāsns sēžot, es atkal biju desmitgadīgs bērns.

Durtiņas bija vaļā, bija jāgaida ogļītes, lai varētu aiztaisīt šīberi. Ar suni mēs iekārtojāmies netālu no krāsns mutes. Oglītes gailēja. Tās izskatījās pēc mirdzoša paklāja, kas mūs aizvedīs uz kādu tālu laimības zemi, kur nebūs ilgošanās un atšķirtības, kur valdīs laime un prieks. Kur neviens nevienam neatņems, bet tikai dāvās mīlestību. Oglītēs es cepu divus kartupeļus – vienu sev, otru sunim. Kad tie bija gatavi, mēs dalījām šo gardo cienastu, un dzīve nemaz nešķita tik slikta.

Līdz pavasarim es tā arī neaizbraucu pie mātes. Jese pāris reižu iegriezās pilsētā un neslēpa, ka ir nobažījies par māti. Aizvien biežāk viņa atslēdzoties no īstenības, stundām sēžot savā istabā un raugoties ārā pa logu vienā punktā. Viņas istabas griesti esot tumši dzeltenī no cigarešu dūmiem. Jeses balsī jautās pārmetums, ka es nevaru atbraukt biežāk. Bet tad vasarā, vasarā noteikti, viņa atkārtoja. Tas viņai būs stimuls saņemties un atkal pieslēgties dzīvei.

Pieslēgties dzīvei? Man šķita, es kopš dzimšanas esmu centusies māti pieslēgt dzīvei. Kā nevarīgs zīdāinis, kā mazsaprātīgs bērns, kā bailīga pusaudze, kā jaunie. Un viņa tikai, itin kā garāmejot, izslēdza dzīves gaismu. Un tā mēs cīnījāmies – es ieslēdzu, viņa izslēdza. Visu laiku neizšķirti, līdz gaisma kļūst tumša.

Bet ārā bangoja 1989. gada vasara. Tie bija citi cilvēki ielās – pacilāti un priecīgi, bruņojušies ar ziediem, tautasdziesmām un maziem sarkanbaltsarkaniem karodziņiem. Dzīves gaismā pārpludināja pagalmus, ceļus, laukus un pilsētas. Es vēlējos, lai tā kā devītais vilnis iebrāžas manas mātes mazajā, piesmēķētajā istabiņā, aizskalo prom visas vēstures netaisnības, visas nežēlības un nelāgās sakritības, ieskaitot piedzimšanu tieši tad un tieši tur, iebrāžas un paliek uz gaismas slēdža.

Nāc ārā, mammu, ziedošā, gaišā, saules pielietā jūlija dārzā! Nāc ārā, mammu, dzīvē, kas tikai sāksies! Viss cits bija nelāgs prologs, kur gāja dažnedažādi, bet tagad būs citādi, un brīvība, mammu, brīvība nav verdzība.

Bet māte gandrīz neatstāja savu istabu. Neatstāja pat tad, kad mēs ar Jesi, aiz laimes un aiz bezspēcības raudot, viņai stāstījām, ka ir jāiznāk, lai sadotos rokās cauri trim valstīm, kas vēlas būt brīvas. Ka būs tāds dzīvs cilvēku ceļš, kur katram būs sava vieta, un ka mēs katra vienā un tajā pašā dzīves brīdī iziesim uz sava dzīves ceļa un sniegsim cits citam roku, un neviens nekad mums vairs nenodarīs postu. Un, mammu, tā arī būs tā brīvība, un tev ir jānāk un jāpiedalās.

Māte neiznāca. Mēs stāvējām ar Jesi roku rokā ar daudziem citiem un raudājām ne jau aiz prieka par brīvību, kura tuvojās, bet aiz sāpēm par māti, kura no tās atteicās.

(Nora Ikstena, "Mātes piens")

2. variants

Billei allaž licies, ka mīlestības vēstules ir debesu brīnums, kas notiek ar citām meitenēm, bet viņai nemūžam nav lemts. Bet, re, – ir noticis tieši ar viņu, un Bille svīst aiz kauna un dusmām.

Vienkār, uz laukiem sūtītais armijas vēstules trīsstūrītis ir atlocīts, izlasīts un ielikts Vecrullīšas vēstulē, kas pauž, ka darbu darīt, to nē, tad Bille mirst nost, bet puisšs iet, pa kazarmām vazāties – to jā! Un pašai ne lāgā piecpadsmīt! Kā nav kauna?

Atradiesies! Kā viņai nebija kauna svešu vēstuli lasīt? Un Billei ir piecpadsmīt, ir! Un pēc skata neviens nepateiks, ka tik vien. Liela meita.

Otrkārt, mīlestības vēstule sākas ar "mīlo meitiņ" tīri tautiskās atmodas garā, labi vēl, ka par zeltēnīti nav nosaukta. Un "sirc"! Vispār Billei licies, ka tas ir lētu humoristu izdomājums un dzīvē neviens nav tik briesmīgs idiots, lai tā rakstītu. Bet ir, ir "sirc" vienā gabalā, un tā sirc pēc Billes sērojās, un vai tur kaut zilbe bija bez aplamības? Ne savā vārdā garumzīmi nav jēdzis uzlikt! Rudis! [...]

Ja tā būtu skaista, gudra vēstule, Bille pat lepotos, ka viņai raksta, ka viņa nav sliktāka par meitenēm, kurām puisi sūta mīlestības vēstules. Lai tad būtu lasījies, kas grib, Bille tikai atmestu galvu un paraustītu plecus, jā, man raksta! Nu, un tad? Jel kas būtu bijis Billei, ar ko lepoties. Bet nav nekā. Patiešām tikai kauns un negods.

Bille šņākdama paķer sarkano zīmuli, salabo kļūdas un pavelk apakšā divi ar mīnusu. Sūtīs viņam atpakaļ to kaunu un negodu. Ja tikai visu varētu aizsūtīt. Atmiņā maļas neaizsūtāmais. [...]

Bija mēnesnīca, pat dažas novēlojušās ūdensrozēs mirdzēja līcī, un līča malā sudrabošanās vītoli. Būtu vēl pārtis gulbju, tad tieši kā tās vaskadrānas, ko daži kar pie sienas un ko Bille skolā mācīta no sirds nicināt kā pēdējo bezgaumību. [..]

Rūdis airēja, Bille pār laivas malu iemērca roku mīrgainajā ūdenī, kā to filmās dara jaunas dāmas, kad viņas vizina ar laivu. Caur pusnolaistām skropstām skatījās uz Rūdi – arī kā filmās.

Ūdens bija siltens, Rūdis skaists. Tumši mati, zilas acis, balti zobi un plati pleci. Tikai viņa skaistums bija tāds nedzīvs. No mēnessgaismas, vai? Runāt viņš neko nerunāja, tikai airēja, kā smagas kļaušanas pildīdams. Nu tad Bille arī nerunāja. [..]

Lielu jo lielu loku viņi izmeta pa Ķīšezaru. Kad atgriezās līcītī pie sudrabvītoliem un vēlajām ūdensrozēm, Rūdis ievilka airus laivā, pārsēdās Billei blakus un nedroši apņēma viņas plecus. Ar visvieglāko kustību Bille varētu Rūda roku nopurināt. Varētu, bet nenopurināja. [..]

Skūpst bija slapjš un šļaugans. Bille atrāvās, un Rūda roka noslīdēja no viņas pleciem.

Rūdis arī likās sapratis, ka no tāda skūpsta diez ko nav, vai arī jutās pienākumu izpildīt, un otrreiz nemēģināja. Brītiņu vēl paklusēja Billei blakus, tad sēdās airos un pieīra laivu pie laipām.

Un tagad, mīļo meitiņ, sirc un serošanās! Billei aiz niksuma kauties gribas, ka ar tādu idiotu ielaidusies. Tikai nav, ar ko kauties. Dauzīt sienas, vai?

(Vizma Belševica, "Billes skaistā jaunība")

3. variants

Tāds, lūk, viņš bija trīspadsmit mīnusu bruņinieks, bet viņam šķita, ka jau šo mīnusu atzīšana un atzīmēšana ir solis uz labošanu, un tādēļ pēc šādas "+ un – grāmatas" apskates viņš kļuva ļoti apmierināts, kaut arī no šī reģistra izrietēja smags gala slēdziens, proti, drošsirdība bija gan varena īpašība, tomēr nekādi neaizstāja gribas trūkumu, tā ka viņam vajadzēja sevi atzīt par nederīgu raksturu. Ar neparastu noteiktību viņš aizcirta savu "+ un – grāmatu" ciet un noglabāja līdz nākamai pašapcerei krūskabatā. Tad viņš, vienu mirkli pakļaudamies tādām kā rāmām tukšumam dvēselē, uzlūkoja skolas namu un pēkšņi atcerējās kādu vēstures stundu. Skolotājs bāra nesekmīgu skolnieku. Skolnieks aizbildinājās: "Ko lai es daru, ka esmu tāds!" Skolotājs nekā neteica, bet turpināja stundu. Viņš stāstīja par Vasko da Gamas, Marko Polo ceļojumiem, tad par Amerikas atklāšanu, par Kristapu Kolumbu, kā viņš ar savu nelokāmo gribu, negrozāmo patstāvību un stingro apņēmību, 1492. gadā ar kuģi "Svētā Marija" izbraukdams no Palosas ostas, pēc grūtas okeāna pārvēršanas atrada Jauno pasauli.

"Cilvēkam ir griba, un, ja viņš grib, tad visu var!" nesekmīgajā skolniekā paskatīdamies, ar uzsvaru pabeidza skolotājs vēstures stundu.

– Tātad arī man ir griba, un, ja es gribu, tad visu varu! – sacīja sev, atgūdamies gara mundrumu, Askolds. – Es varu savus mīnusus pārvērst plusos, un to es darīšu. Bet vispirms es gribu atkratīties no Oresta un Ģedimīna ietekmes, pēc tam atbrīvošos no visām citām jaunām un arī labām ietekmēm, ja pēdējās kaut kādi kavē man iet savu ceļu, sevi izveidošanas ceļu. Labāk taču aplam rīkoties, bet pēc savas ierosmes, nekā pareizi, bet citu ietekmē, jo tikai tā var sevi izveidot. Es izveidošu sevi!

Liels dzīves prieks kā karsts jūras vilnis iznesa Askoldu no kanāla apdēstījumiem uz ielas. Austrumi sārtotās, jasmīni smaržoja. Saldi, bet stipri vēji purināja viņa gaišos matus, kad viņš, atsedzis galvu un veco melno skolnieka cepurīti ar sidraboto apšuvumu saņēmis rokā, devās vispirms gar kanālu pa liepu gatvi līdz smagajam Pulvertornim, apmierināts paskatījās simtgadīgos mūros ietriektajās bumbās, kas it kā pauda dižu kara lielkunga rakstura stiprumu, tad turpināja ceļu gar Lielo un Mazo ģildi, gar Rātslaukuma ietvēm stāvus iemūrētiem brangajiem Rīgas valņa lielgabaliem, uz kuriem viņš līksmi uzsita plaukstu un atcerējās, ka reiz Ģedimīns pār katru no tiem jāteniski pārlēca pāri, ar roku pamāja apskaidrotam Rolanda tēlam Melngalvju nama priekšā, jo arī šis tēls ar pacelto zobenu it kā uzmodināja viņu, un tad gar Jakša četru piecu paaudžu vecā tirdzniecības nama krāsainiem akmeņu zīmējumiem klāto fasādi nonāca Daugavas malā.

Tā iedams, viņš pa cepurītes saplaisājušo nagu ar pirkstgaliem bungoja kādu maršu, kam vajadzēja izpaust viņa lielos nodomus un vēl lielāku apņēmību.

Kad viņš rīta blāzmā Daugavas vilņos ieraudzīja svešzemju apkvēpušos tvaikoņus, viņš, sveikdams dažādo valstu karoģus, kas drīz plandīsies jūras ceļu austrīnā, iemeta veco, savu laiku nokalpojušo skolnieka cepurīti plašās upes zilajā straumē.

Andrejostas kuģu svilpieni, kaiju brēcieni un spirgtais rītenis skandēja to maršu – Jaunās pasaules atklāja Kristapa Kolumba maršu, kam Askolds jau pirms ausmas bija atradis īstos vārdus:

– Man ir griba, un, ja es gribu, tad visu varu!

(Eriks Ādamsons, "Sava ceļa gājējs")

4. variants

Viņi spēlēja Mocartu, opuss tāds un tāds, do mažorā.

Vijolnieks bija starptautisku konkursu laureāts, trīsdesmit piecus gadus vecs, glītu seju, glezniem vaibstiem, ripsa taureni pazodē un gaišbrūniem zīda matiem. Kad viņš spēlēja ALLEGRO vai VIVACE, viena šķipsna atdalījās no pārējām un drusku palēcās galvvidū. Tam bija jāizskatās smieklīgi, taču tas neizskatījās smieklīgi. Vijolnieks nesajuta publiku, savas būtības vāros audus paslēpis aiz smago plakstu gliemežvākiem. Uz paaugstinājuma bija tikai esamības čaula melnā uzvalkā. Ik pa brīdim uzzibsnīja aproces poga, satraukti signalizējot no Visuma. Uz viņa roku kā uz pilnību cilvēce bija gājusi veselu miljonu gadu. Locītavās vijīgie, stiprie un maigie pirksti nepazīna gredzenus un pazina vienīgi darbu. Un tagad viņš saņēma gandarījumu. Viņš dziedāja kā putns, nemanīdams neko apkārt un ar sevi piepildīdams pasauli.

Bet, ja ap vijolnieku valdīja bezgaisa telpa, tad pianists spēlēja publikai. Simt acu skatienus viņš sajuta kā simt pieskārienus. Viņš bija augumā garāks un gados jaunāks par vijolnieku un nevienā konkursā vēl nebija ieguvis nevienu diplomu. Arī viņam bija melns uzvalks un taurenis pazodē, bet uz galvas sīkcirtainu matu gabana, tik rūpīgi sasukāta, ka neviena šķipsna neatdalījās no pārējām, kad viņš spēlēja ALLEGRO vai VIVACE. Viņa pirksti šķita desmit uz klaviatūras taustiņiem palaisti balti pelēni, kas skraidīja un lēkāja, sastapdamies un izšķirdamies. Pianista acis visu laiku bija tik plaši vaļā, ka likās pavisam apaļas, un staroja kā prožektorī. No viņa lūpām ne mirkli nenozuda smaids, lai gan neviens nezināja, kāpēc un kam viņš smaida, un to nezināja arī viņš pats. Un tikai retais skatījās uz viņu, jo visi skatījās uz vijolnieku.

Trešais pāršķīra pianistam notis. Viņš bija pats vecākais no trim, platiem pleciem un jau pabiezu vidukli, tomēr tāpat kā abi pārējie gērbies melnā uzvalkā un stīvinātā virskrekļā, kuru rotāja ripsa taurenis. Arī viņam pasaulē neeksistēja neviens un nekas, atskaitot notis, kuras viņš laiku pa laikam pāršķīra. Reizumis tas notika arī ALLEGRO un VIVACE vietās, kad vijolnieka matu zīdainā šķipsna salēcās, kamēr pianista desmit pirksti uz klaviatūras sarīkoja orgiju. Taču arī tad nošu pāršķīrēja baltajā ģipša sejā nesakustējās ne vaibsts. Tikai roka pastiepās, lai atšķirtu nākamo lapu.

Kad viņi pabeidza Mocartu, vijolnieka acis atvērās un palūkojās zālē ar sirsnīgu izbrīnu par publikas klātbūtni. Pianists atpazina, ka visu laiku smaidījis, un kļuva nopietns. Nošu pāršķīrējs atkāpās aiz viņiem abiem, patverdamies flīģeļa ēnā. Vispirms pustumsā iegrima viņa cietinātā krūteža un pēc tam arī seja.

Aplausiem skanot, visi trīs devās prom. Pirmais aizsoļoja vijolnieks, nesdams vijoli. Izlīdis no flīģeļa mutes atieztajiem melnbaltajiem zobiem, viņam sekoja koncertmeistars, padusē nesdams notis. Pēdējais gāja nošu pāršķīrējs, nenesdams neko. Kad abi pirmie bija nozuduši, viņš izdarīja neveiklu kustību ar roku, it kā tverdamais gaisā lidojošu kukaini, noņēma savu ģipša seju, un visi ieraudzīja viņa asaras. Viņa ģipša sejai bija arī šņorīte, ar kuru to varēja piesiet pie ausīm. Un, kad viņš gāja projām, seju vilkdams šņorītē, atskanēja tik pērkondārdoši aplausi, ka vijolnieks nolēma iznākt un paklanīties vēlreiz. Un, kamēr viņš klanījās, aplausi granda tādā skaļumā, ka neviens nesadzirdēja, kā pret grīdas dēļiem sausi skrapstēja nošu pāršķīrēja seja, kuru viņš tā arī aizvilka šņorītē, pazudams kaut kur kulisēs.

(Regīna Ezera, "Seja")

5. variants

Vietās, ko vēl nesen bija pārvilkusi bieza un skanīga sērsna, puikas kājas tagad muka cauri un grima līdz pašai zemei, taču visas ziemas garumā mežā un īpaši skrajāku vietu malās sapūstās kupenas vēl vienmēr bija pamatīgi dziļas, un, iebrūkot tajās, veltenīši jau drīzi vien bija kūstoša sniega pilni, bet kājas – slapjas. Taču Jēkaupiņš par to nebēdāja, jo no naigās iešanas jau metās gauži karsti, krekliņš zem aitādas vestes no sviedriem bija tapis slapjš.

Ja jau cilvēku pasaulē valda tāda netaisnība, ies viņš labāki dzīvot pie zvēriem – Jēkaupiņš prātoja. Un netaisnība viņam bija nodarīta lielumiela. Vīspirms tēvs sev līdzī izraugās ņemt nevis vēl vienu vīrieša cilvēku, kaut arī augumā pamazu, bet gan māsu, kas, lai arī pēc gadiem un garuma par viņu lielāka, tak, kā jau sieviete, uz dižiem varoņa darbiem nebūs spējīga. Un tas, ka sievietēm nevar uzticēties, tagad ir itin labi redzams – ja jau tu nevari būt drošs, ka pazīsti un saproti pats savu miesīgu māti, ko gan vēl var nest visas pārējās, jo vai gan tieši leva Bībelē nebija tā, kas iegrūda postā i Ādamu, i pati sevi, i visus pēc viņiem nākušos cilvēkus kopumā? Nē, tad jau pie zvēriem tomēr labāk!

Kā piekrizdams tumšu egļu galotnē neredzams iekārcās krauklis, tam atsaucās vēl viens, un pār Jēkaupiņa muguru pārskrēja drebuļi. Viņš atminējās tēva stāstīto, ka kraukļi mēdzot pārtikt no maitas. Reiz, pērnajā ziemā Jēkaupiņš bija gājis tēvam līdzī uz mežu vāveres šaut, un mazā laucītē viņi bija iztrampījuši pāris kraukļu, kas knābājās ap sniegā sabrukušu asiņainu čupu. Pieejot tuvāk klātu, nāca redzams, ka tās ir brieža paliekas – augšup pret debesīm slējās ribu likumi, visapkārt mētājās vēl aizvien ar spalvu klātas ādas skrandas, bet atstatus no visa rēgojās gludi noskrubināts galvas kauss.

– Tā nu tas Dieva pasaulē iekārtots, – bija teicis tēvs. – Viens apēd otru, bet to, ko pirmais nejaudā notiesāt, pēcāk pieveic vēl trešais, ceturtais, un tā līdz pat galam, līdz kamēr vairs itin nekas nav palicis pāri. Un tad jau kāds cits atkal var ķerties pie šo ēdāju ķeršanas un ēšanas.

– Es gan negribētu, ka mani kāds ēd, – bija iebildis Jēkaupiņš.

– Kamēr vien tu esi dzīvs, tev ir dota iespēja no apēšanas izvairīties. Bet, kolīdz cilvēks ir pagalam, tur nu vairs itin nekas nav līdzams. Tāpēc vien no svara ir censties palikt dzīvam, – bija mācījis tēvs.

Jēkaupiņš apstājās, tramīgi palūkojās visapkārt un ieklausījās. Vai no egļu puses viņam kāds neuzglūnēja? Vai pelēkajā alkšņū biežnā nebija dzirdami zaglīgi soļi? Vai nopakaļ nezagās kāds, kas tīkotu viņu saplēst un apēst?

Taču tad augstu koku galotnēs dzidri iezvanījās zīlīšu kalti lemeši, spoži mirdzēdamas, no zariem ritēja kūstošā sniega lāses, debess jumols tapa gaišāks, un bailīgās domas pakāpās nostu. Jēkaupiņš nopūtās un naigi turpināja savu gājumu. Bez mazā kabatas naziņa tagad viņam bija vēl viens ierocis. Nokaltusi priedīte viņa rokā dažubrīd bija šķēps, jau pēc mirkļa – ceļa spieķis, zobens, šautene vai valdnieka zizlis, un lai tikai pamēģina kāds naidnieks stāties Jēkaupiņam pretī! Viņš ceļu negriezīs ne vilkam, ne lūsim, un pat ne tinim vai lācim, ja vien tas jau būtu sadomājis mosties no savas ziemas guļas!

Sajuties liels un varens, Jēkaupiņš, garām iedams, uzsita pa pelēku alkšņa stumbru, bet tas ne no šā, ne no tā itin kā ievaidējās, kā iečīkstējās, ar skaļu brīkšķi nolūza un visā garumā nogāzās gar zemi – puika tā vien tik paguva pasprukt malā, lai iztrupējušais sakārnis viņam neuzgāztos virsū un nesaspiestu plakanu. Aizelsies un pavērtu muti tverdams spīgti dzestro gaisu, viņš lūkojās uz nokritušo koku, un laikam jau šajā brīdī viņa prāta dziļumos, spējā izbīļa šalku iekustinātas, sāka kņudēt pirmās šaubas par mežā iešanas jēdzīgumu. Cik tad tālu Jēkaupiņš būs sataisījis doties – šaubas tincināja. Un uz kurieni gan? Vai viņam zināms kāds noteikts ceļa mērķis?

(Pauls Bankovskis, "Pasaules vēsture")

Izlozes teksti (citi stili un žanri, izņemot dailliteratūru)

1. variants

Valsts valodas likums

Saeima ir pieņēmusi un Valsts prezidents izsludina šādu likumu:

1. pants. Šā likuma mērķis ir nodrošināt:

- 1) latviešu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību;
- 2) latviešu tautas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu;
- 3) tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā;
- 4) mazākumtautību pārstāvju iekļaušanos Latvijas sabiedrībā, ievērojot viņu tiesības lietot dzimto valodu vai citas valodas;
- 5) latviešu valodas ietekmes palielināšanu Latvijas kultūrvidē, veicinot ātrāku sabiedrības integrāciju.

2. pants. (1) Likums nosaka valsts valodas lietošanu un aizsardzību valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs, kā arī citās iestādēs, organizācijās un uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās), izglītības sfērā un citās sfērās.

(2) Valodas lietošana privātās iestādēs, organizācijās, uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās) un attiecībā uz pašnodarbinātajām personām tiek regulēta tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību) (turpmāk arī – likumīgas sabiedriskās intereses), un tādā apjomā, lai nepieciešamais ierobežojums, kas noteikts likumīgās sabiedriskajās interesēs, būtu samērīgs ar privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) tiesībām un interesēm.

(3) Likums neattiecas uz valodu lietošanu Latvijas iedzīvotāju neoficiālajā saziņā, nacionālo un etnisko grupu iekšējā saziņā, kā arī reliģisko organizāciju dievkalpojumos, ceremonijās, rituālos un cita veida reliģiskajā darbībā.

3. pants. (1) Latvijas Republikā valsts valoda ir latviešu valoda.

(2) Latvijas Republikā ikvienam ir tiesības vērsties ar iesniegumiem un sazināties valsts valodā iestādēs, sabiedriskajās un reliģiskajās organizācijās, uzņēmumos (uzņēmēj sabiedrībās).

(3) Valsts nodrošina latviešu zīmju valodas attīstīšanu un lietošanu saziņai ar nedzirdīgajiem cilvēkiem.

(4) Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.

4. pants. Valsts nodrošina lībiešu valodas kā pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.

5. pants. Ikviens cits Latvijas Republikā lietotā valoda, izņemot lībiešu valodu, šā likuma izpratnē ir uzskatāma par svešvalodu.

6. pants. (1) Valsts un pašvaldību iestāžu, tiesu un tiesu sistēmai piederīgo iestāžu, valsts un pašvaldību uzņēmumu, kā arī to uzņēmēj sabiedrību darbiniekiem, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai.

(2) Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām valsts valoda jālieto tad, ja to darbība skar likumīgas sabiedriskās intereses (sabiedrisko drošību, veselību, tikumību, veselības aizsardzību, patērētāju tiesību un darba tiesību aizsardzību, drošību darba vietā, sabiedriski administratīvo uzraudzību).

(3) Privāto iestāžu, organizāciju, uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) darbiniekiem, kā arī pašnodarbinātajām personām, kuras, pamatojoties uz likumu vai citu normatīvo aktu, veic noteiktas publiskas funkcijas, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams attiecīgo funkciju veikšanai.

(4) Ārvalstu speciālistiem un uzņēmumu (uzņēmēj sabiedrību) ārvalstu pārvaldes locekļiem, kuri strādā Latvijā, jāprot un jālieto valsts valoda tādā apjomā, kāds nepieciešams viņu profesionālo un amata pienākumu veikšanai, vai pašiem jānodrošina tulkojums valsts valodā.

(5) Valsts valodas zināšanu apjomu, kāds nepieciešams šā panta pirmajā, otrajā un trešajā daļā minētajām personām, kā arī valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību nosaka Ministru kabinets. [...]

2. variants

Vai internets nogalinās valodu?

Mūsdienu tehnoloģijas ir būtiski mainījušas veidu, kā strādājam, mijiedarbojamies un sazināties. Digitālie mediji ļauj radīt jaunus saziņas veidus, interpretēt uzrakstīto interaktīvi un elastīgi. Bet tūlītējā ziņojumapmaiņa un sociālie tīkli ir veicinājuši jaunu vārdu, stilu un žanru parādīšanos, apvienojot mutvārdu interaktīvo raksturu un spontanitāti ar tekstu īpatnībām.

Digitālie plašsaziņas līdzekļi kļuvuši tik svarīgi, ka ir radies pat jauns valodas paveids – digilekts, uzskata Āgnesa Vešeleški, Korvina Universitātes Budapeštā asociētā profesore. Tam ir daudz īpašu formu, pareizrakstības, gramatikas un stila īpatnību, kas veidojušās, apzināti un neapzināti ignorējot literārās rakstu valodas pieņemtās tradīcijas.

Visspilgtākie jauninājumi attiecas uz vārdu krājumu. Tīmeklī ir radušies daudzi jaunvārdi, no kuriem daži nu jau ir kļuvuši par ierastu parādību visos sabiedrības slāņos un visu veidu saziņā. Tādiem angļu valodas vārdiem kā *troll* (trollis), *meme* (mīms) un *like* (patīk) iepriekš bija pavisam cita nozīme. Bet tādi saīsinājumi kā OMG jeb “ak dievs!” un žestus raksturojoši izteicieni, piemēram, *facepalm* (ar plaukstu aizklāta seja), ir atdzimuši jaunā kontekstā. Angļu valoda ir iedvesmojusi daudzus jaunvārdus gan tāpēc, ka tā dominē tiešsaistes pasaulē, gan arī tāpēc, ka tās izmantošana, iespējams, pievieno sava veida prestižu.

Emocijzīmju uzvaras gājiens

[..] Galvenā digilekta pazīme, kas tuvina tekstu runātajai valodai, ir emocijzīmju lietošana. Tās var palīdzēt piešķirt nozīmes kontekstu, nodomu, sajūtas. Īpaši populāras ir roku un seju piktogrammas.

Šie stilizētie grafiskie attēli radās Japānā 90. gados, lai aizvietotu daudzos hieroglifus un nepārprotami attēlotu emocijas un abstraktas idejas. Sejiņa ar prieka asarām 2015. gadā pat kļuva par Oksfordas vārdnīcas vārdu. Mūsdienās ir pieejama arī emocijzīmju enciklopēdija, automatiskais tulkotājs, top radoši darbi, un emocijzīmju valoda arvien vairāk kļūst par visiem saprotamu starptautisku valodu. [..]

Pieaugušo ietekme

Izmantojot dialoga veida lasījumu, mijiedarbojoties ar tekstu, vecāki veicina bērnu izpratni, uzdod jautājumus un palīdz bērniem koncentrēties un saistīt tekstus ar savu dzīvi. Šāda mijiedarbība bagātina bērnu valodas prasmes, veido viņu skatījumu uz lasīšanu kā uzmanības laiku, kā arī palielina viņu prieku un interesi par lasīšanu.

Savukārt daudzās digitālo ierīču interaktīvās funkcijas novērš bērnu uzmanību un kaitē izpratnei. Turklāt e-grāmatās un lietotnēs pieejamā teksta audioversija un aktivitāšu pārpilnība var signalizēt vecākiem, ka viņu atbalsts, kad bērni lasa digitālos tekstus, nav vajadzīgs. Vecāki bieži ļauj bērniem lietot planšetdatorus un viedtālrunus patstāvīgi, vienlaikus nodarbojoties ar citiem uzdevumiem un atstājot bērnus bez pieaugušo mijiedarbības, kas ir tik nozīmīga valodas un rakstpratības attīstībai.

Pastiprināta digitālo tekstu iedarbība var veicināt paviršu lasīšanu, vairāku uzdevumu veikšanu vienlaikus un sadrumstalotu uzmanību. Piemēram, ASV veiktā pētījumā atklāts, ka tie skolēni, kuri lasīja rakstus drukātā veidā, teksta izpratnes ziņā pārspēja tos, kuri lasīja ekrānā. Šo ierobežojošo efektu ekrānā var mazināt, ja bērnus mudina dziļāk apstrādāt digitālos tekstus (piemēram, veidojot teksta kopsavilkumu, meklējot atslēgvārdus).

Tomēr digitālo tekstu īpašības, piemēram, spēja pielāgot burtveidola lielumu un atstarpes, atslēgvārdu skaidrojumi, kā arī multivide, kas papildina stāstījumu, var arī palīdzēt uzlabot bērnu uztveri un izpratni. Pētījumi liecina, ka, pareizi izmantojot un izstrādājot, multivides funkcijas var izrādīties noderīgas imigrantu bērniem un sociāli neaizsargātām ģimenēm. Papildu neverbālā informācija no mūzikas un animācijām stāstu e-grāmatās un lietotnēs veicina šo bērnu izpratni un valodas prasmes.

(Aiga Veckalne, “Vai internets nogalinās valodu?”)

3. variants

Valodā kā modē – demokratizācija

Uz sarunas "Mēs veidojam valodu, vai valoda veido mūs?" ieskaņas jautājumiem atbild valodnieks, pasniedzējs, tulkotājs, daudzu zinātnisko rakstu un arī Tildes Birojā iekļautās latviešu-angļu vārdnīcas autors Andrejs Veisbergs.

M. Mieriņa: "Varētu teikt, ka vārdnīca ir valodas spoguļattēls. Kā ir? Vai patiešām, izlasot vārdnīcu, mēs varam iegūt pilnīgu priekšstatu par valodu un to pārzinām?"

A. Veisbergs: "Ja vārdnīca ir laba, tad var gūt priekšstatu par valodas vārdu krājumu. Bet valodā ir arī daudz kas cits. Turklāt vārdnīcās pagaidām parasti neredzam lietojuma biežuma informāciju, kas varētu nozīmēt, ka mūsu iespaids ir neprecīzs – proti, vārdnīca var radīt iespaidu par ļoti plašu leksiku, kamēr dzīvē daudzi šādus vārdus nemaz nelieto vai nezina. Bet var būt arī otrādi – vārdnīca vāji atspoguļo vārdu krājumu, kas lietots."

M. Mieriņa: "Vai vārdnīca ir nemainīgs un noteikts gala lielums gluži kā matemātisks vienādojums ar savu rezultātu, kuru ikviens iegūst vienādu, vai tomēr atšķirīgiem cilvēkiem sanāktu dažādas vārdnīcas?"

A. Veisbergs: "Katram sava, turklāt no labas un plašas vārdnīcas satura pat izglītots cilvēks arī pasīvi zinās tikai daļu. Indivīda aktīvo vārdu krājumu ietekmē izglītība, profesija, draugi, ģimene, lasītā, klausītā apjoms utt. Vairums cilvēku iztiek ar apmēram 5000 vārdu. Ļoti "attīstītam" cilvēkam, iespējams, būs 20000 vārdu krājums. Elementārai saziņai pietiek ar tūkstoti."

M. Mieriņa: "Vai pēc valodas var novērtēt cilvēku?"

A. Veisbergs: "Jā, bet jautājums ir par "novērtēt" nozīmi. Varbūt skaista valoda ne vienmēr korelēs ar augstu ētiku, bet zinātnājs pēc valodas ļoti daudz ko varēs pateikt par cilvēka profesiju, izglītību, dzimto vietu. Kriminologi, analizējot indivīda valodu, var atpazīt rakstītāju vai runātāju."

M. Mieriņa: "Vai tas arī vienlaikus norāda uz to, ka katras personas lietotā valoda gan mutvārdos, gan rakstos saglabā kādas īpašas, tikai viņam piemītošas iezīmes?"

A. Veisbergs: "Jā, protams, mīļvārdiņi, profesionālismi, ierastās struktūras, arī kļūdas."

M. Mieriņa: "Cilvēkiem patīk tiekties uz pašu noteikto ideālu. Vai ir arī tāda ideālā valoda?"

A. Veisbergs: "Vispārēja ideāla, šķiet, nav. Bet ir labas valodas pamatpažīmes – atbilstme normām, bagātība. Tiesa, izcili valodas lietotāji nereti ienes arī zināmas normu nobīdes, kas vēlāk tiek uzskatīti par jaunu normu."

M. Mieriņa: "Varbūt valodai tāpat kā apģērbam ir sava mode, kas mainās?"

A. Veisbergs: "Protams, valoda mainās, un mainās arī valodas mode gan stila, gan modesvārdu izpausmēs. Kopumā valoda kļūst strukturāli vienkāršāka, leksiski dažādāka, kas atspoguļo šodienas dzīvesveidu, kas ir straujš, mainīgs, paviršs, fragmentārs, hibrīds. Bet vienkāršošanās dominē valodā kopumā, ikdienas saziņā utt. Apmēram kā modē, kur arī ir, tā teikt, demokratizācija – nu jau mazliet paburzīts apģērbs ir labs... Bet tāpat kā leksikā – modes stilu dažādība ir arvien lielāka."

(Madara Mieriņa, Andrejs Veisbergs, "Valodā kā modē – demokratizācija")

4. variants

Valodu un tautu brīnumainā pasaule

Daudzas no apmēram 6000 pasaules valodām ir apdraudētas vai jau gandrīz izmirušas. Sevišķi apdraudētas ir tās valodas, kurās ir 10000 vai mazāk runātāju. Rupji lēšot, puse no pasaules valodām atrodas uz izmiršanas robežas, jo jauno paaudžu bērni bieži vien netiek radināti runāt šajās valodās. Iespējams, ka šā gadsimta laikā dzīvo valodu skaits būs samazinājies uz pusi un tas var kļūt pat mazāks nekā 1000. Tas nozīmē, ka valodas izzūd ātrāk nekā izmirst bioloģiskās sugas. Tās valodas, kuras vairs nav iespējams glābt, vēl var paspēt dokumentēt zinātniskiem nolūkiem un nākamo paaudžu labā, kuras, iespējams, vēlēsies pētīt šīs valodas vai pat atdzīvināt dažas no tām.

Valodai izzūdot, nebūtībā aiziet ne tikai fonētika, gramatika un vārdu krājums, bet arī informācija par šajā valodā runājošās tautas ēdienu gatavošanas receptēm, mitekļu būvēšanu un to iekārtojumu, apģērba šūšanu, kāzu un medību rituāliem, ja nekas nav pierakstīts, reģistrēts, dokumentēts, bet ir ticis nodots no paaudzes paaudzē vienīgi mutvārdos.

Iespējams, ka pēc pāris simt gadiem būs tikai dažas "galvenās" valodas. Ekonomiskā ziņā tam ir jēga. Mazāks valodu skaits neatrisina globālās problēmas. Citu valodu prasme atver kritisku logu uz citām kultūrām un domāšanas veidiem, kas pretējā gadījumā paliktu slēgti.

Ja cilvēks zaudētu spēju mācīties valodas, viņš būtu bezpalīdzīgs.

Valodas mācīšanās ir lielā mērā līdzīga procesam, kā mazs bērns mācās staigāt. Pirmajā reizē gluži vienkārši nekas nesānāk. Kaut gan mazulis ļoti cenšas, lai paspētu dažus soļus, tas pakļūp un nogāžas uz grīdas. Bērns ceļas augšā un atkal mēģina paspēt dažus soļus, bet atkal pakļūp un nogāžas. Bērns atkal ceļas augšā. Un tā ļoti daudz reižu. Agri vai vēl bērns tomēr iemācās staigāt un pat skriet.

Mācoties kādu valodu, reizēm der atcerēties par bērnu, kurš mācās staigāt klupdams krīzdams.

Iesākumā ies kā pa celmiem, būs jāmēģina un jāatkārto daudz reižu, lai atcerētos, kā vārdi izrunājami un savienojami kopā. [...]

Valodas mācīšanās reizēm drīzāk atgādina kāpšanu kalnā pa aplveida kāpnēm cerībā, ka drīz tiks sasniegta pati kalna virsotne. Šis process var atgādināt nogurdinošu ceļu augšup, kurš nekad neuzved pašā kalna virsotnē, vien līdz noteiktai augstuma atzīmei kalnā, jo nav iespējams iemācīties pilnībā pat vienu valodu. Tas arī nav nepieciešams. Nav obligāti jāzina, piemēram, zemūdenes vai helikoptera dzinēja sastāvdaļu, vietējā purvā augošo visu sūnu nosaukumi. Svarīgākais ir nepazust kādā valodā. Ja cilvēks nonāk vidē, kurā runā tikai vienā valodā un viņš šajā valodas vidē neapjūk, nepazūd, bet veiksmīgi tiek galā, var uzskatīt, ka cilvēks prot šo valodu.

Kā cilvēce runās pēc 100 gadiem? 90 % dzīvo valodu būšot izmirušas "lielo" valodu politiskās un ekonomiskās ietekmes dēļ. Katrās 14 dienās izmirstot viena valoda.

Daži Kolumbijas Universitātes (ASV) valodnieki prognozē, ka tikai ap 600 valodu vēl būs dzīvas 2115. gadā. Tas būs saistīts ar cilvēku migrāciju un vecāku nevēlēšanos praktisku apsvērumu dēļ mācīt saviem bērniem dzimto valodu, kuru lieto tikai nelielā teritorijā un tikai ikdienas saziņā.

(Juris Cibuļs, "Valodu un tautu brīnumainā pasaule")

5. variants

Uzruna Latvijas bibliotekāru 20. konferencē "Bibliotēkas – dialogs ceļā uz pārmaiņām"

2019. gada 16. aprīlis, kultūras ministre Dace Melbārde

Godātie konferences dalībnieki un dalībnieces, esiet sveicināti ikgadējos bibliotekāru kopābūšanas svētkos!

Ir aizvadīts vēl viens darbīgs gads Latvijas bibliotēku dzīvē, un tas bija īpašs – Latvijas valsts simtās jubilejas – gads, kad dziļāk ielūkojāmies gan pagātnē, gan, vēl jo vairāk, mēģinājām ieraudzīt arī tālākas nākotnes apvēršņus. Bibliotēkas un bibliotekāri bija aktīvi Latvijas simtgades programmas dalībnieki gan ar savām pašu ierosmēm un iniciatīvām, gan arī kā partneri citiem Latvijas simtgades projektiem, kuri bez jūsu ieinteresētas un aktīvas līdzdalības nebūtu izvērtušies tik veiksmīgi. Kā vienu no uzskatāmākajiem piemēriem gribu minēt vēsturisko romānu sērijas "Mēs, Latvija, XX gadsimts" panākumus. Vēlos izmantot iespēju, lai šodien pateiktu jums visiem lielu paldies par bibliotēku un bibliotekāru aktīvo iesaisti Latvijas simtgades programmas sekmīgā īstenošanā!

Bibliotēkas apmeklē 38 % no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Tā ir ļoti liela sabiedrības daļa. Neraugoties uz to, ka sabiedrības dzīvi un iedzīvotāju paradumus skārušas lielas pārmaiņas, un arī Latvijas iedzīvotāju skaits turpina samazināties, bibliotēkas šie procesi nav būtiski skāruši. Sava loma te ir arvien pieaugošajai iespējai attālināti lietot bibliotēku resursus, sava – virtuālo komunikācijas platformu arvien pieaugošajai nozīmei šodienas komunikācijas veidos, bet sava, neapšaubāmi, arī bibliotēku centieniem nezaudēt saikni ar saviem lasītājiem, bet saglabāt un vēl vairāk paplašināt bibliotēkas lomu straujām pārmaiņām pakļautajos sabiedrības procesos.

[..] Bibliotēku mūsdienu lomu, manuprāt, labi izsaka savulaik Imanta Ziedoņa formulētais tēls – garainis, kas veicina vārīšanos. Labākās un rosīgākās bibliotēkas patiesi ir kļuvušas par vietējās sabiedrības iedvesmas un aktivitāšu rosinātājām pārmaiņu laikā.

Pārmaiņu laiks ir arī lielu iespēju laiks. Cik labi un prasmīgi tās spēj ieraudzīt izmantot bibliotēkas? Šāgada konferences temats mudina bibliotēkas apzināties sevi kā dialoga uzsācējas, kā dialoga aktīvo – veidotāja – pusi. Ir pietiekami liela sabiedrības daļa, kuru pārmaiņas biedē, kura tās neizprot un nav gatava tām. Kā vēl nekad iepriekš cilvēkiem ir nepieciešami uzticami loči plašajā informācijas okeānā. Bibliotekārs var kļūt un viņam arī jābūt šādam locim, līderim, kas spēj vest sev līdzi, palīdzēt orientēties un atšķirt īsto no neīstā, svarīgo no nesvarīgā, labo no ļaunā, kas spēj stiprināt sabiedrības medijpratību un palīdzēt attīstīt kritisko domāšanu.

Nav nemaz tik daudz profesiju, kam ir dota šāda iespēja un jēgpilna misija. Bibliotekārs ir viena no radošākajām, spicākajām mūsdienu profesijām. Protams, ja vien nepaliek malā, bet iesaistās, dodas iekšā pārmaiņu procesā un piedalās nākotnes veidošanā. Daudzi jauni cilvēki to ir sapratuši un novērtējuši, pieņemot mūsdienu bibliotekāram dotās iespējas un laikmeta izaicinājumus. Tādēļ šodien mani vissirsnīgākie sveicieni Latvijas Bibliotekāru biedrības Jauno speciālistu sekcijai, kas svin savu 10 gadu jubileju!

[..] Protams, es arī skaidri apzinos, ka visu pārmaiņu vadīšanas smagumu nedrīkst uzkraut vienīgi pašu bibliotekāru un bibliotēkas nozares plecos. Apzinos, cik daudz vēl darāmā valstij un pašvaldībām, lai celtu un nostiprinātu bibliotekāra prestižu sabiedrībā un veicinātu bibliotekāra prieku strādāt savā profesijā. Arī šajā aspektā ir nepieciešams dialogs, ieklausīšanās un sapratne, partnerība un kopīga rīcība. Tāda būs nepieciešama arī, strādājot pie jaunajām valsts kultūrpolitikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam. Ceru, ka bibliotekāri ar savu vīziju un priekšlikumiem aktīvi iesaistīsies arī jaunā dokumenta veidošanā.

Novēlu konferencei auglīgu domu un ideju apmaiņu. Lai bagāts guvums turpmākajam darbam visiem un ikvienam!

(Dace Melbārde, uzruna Latvijas bibliotekāru 20. konferencē "Bibliotēkas – dialogs ceļā uz pārmaiņām")

Vērtēšanas kritēriji

Zināšanu un izpratnes uzdevumu vērtēšanas kritēriji (VPD 1. daļas uzdevumi)

Uzdevuma nr.	Novērtējums	Vērtēšanas kritērijs	
1.1.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
1.2.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
1.3.	2	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā teikumā – 1 punkts.	
2.1.	1	Izraksta no teksta faktu, kas saistīts ar mūziku.	
2.2.	1	Izraksta no teksta faktu, kas saistīts ar mūziku.	
2.3.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu, piemēklē pietiekamu skaitu piemēru pamatojuma argumentēšanai, tomēr 1–2 no tiem ir kvalitatīvi nepilnīgi – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam, precīzi piemēklē teksta piemērus pamatojuma argumentēšanai – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām, atbildi noformē 2–3 teikumos – 1 punkts.	
3.1.	1	Piedāvā literārajā valodā iederīgu sinonīmu.	
3.2.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām, atbildi noformē vienā saliktā teikumā – 1 punkts.	
4.1.	1	Izraksta tekstā lietotu frazeologismu.	
4.2.	2	Izskaidro frazeologisma nozīmi pēc būtības atbilstoši latviešu valodas vārdnīcās fiksētajai nozīmei – 1 punkts.	
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām – 1 punkts.	
5.1.	1	Izraksta no teksta divus vārdus ar noteikto galotni.	
5.2.	1	Iesaista vienu no izvēlētajiem vārdiem vienkāršā teikumā lokatīva locījumā.	
5.3.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to 1–2 teikumos – 1 punkts.	
6.1.	1	Izraksta no teksta atbilstošu vārdu savienojumu.	
6.2.	1	Izraksta no teksta atbilstošu vārdu savienojumu.	
6.3.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to vienā saliktā teikumā – 1 punkts.	

Uzdevuma nr.	Novērtējums	Vērtēšanas kritērijs	
7.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to 2–4 teikumos – 1 punkts.	
8.	3	Raksta pamatojumu, kas ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts, salīdzinot ar teksta saturu – 1 punkts.	Raksta pamatojumu atbilstoši teksta saturam – 2 punkti.
		Raksta atbildi atbilstoši literārās valodas leksikas, gramatikas, ortogrāfijas, interpunkcijas prasībām un noformē to 2–4 teikumos – 1 punkts.	
Atbildi nevērtē, ja: • uzdevums nav izpildīts, vai tā izpildē pilnībā ignorēti uzdevuma nosacījumi; • atbildē ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām; • atbildes teksts nav izlasāms.			

Argumentētās esejas vērtēšanas kritēriji un snieguma apraksts (VPD 2. daļas uzdevums)

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Temata atklāsme	2 punkti Temats izprasts virspusīgi, teksta saturā vērojama daļēja novirze no temata; temata aktualitāte pieminēta vispārīgi, frāžaini; skatījums uz problēmu ir vienkāršots, shematisks, virspusīgs un bezpersonisks.	4 punkti Temats ir daļēji atklāts – teksta saturā tas ir sašaurināts vai paplašināts; temata aktualitāte ir skaidri nosaukta, bet tai trūkst loģiska pamatojuma; skatījums uz problēmu ir fragmentārs vai vienkāršs, paplašināts vai sašaurināts, trūkst personiskā vērtējuma.	6 punkti Temats ir izprasts un pietiekami izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte ir skaidra un loģiski pamatota; skatījums uz problēmu ir pārdomāti strukturēts, tajā ir ietverti patstāvīgi spriedumi, kas ietver personisko vērtējumu, piedāvāts skats no dažādiem viedokļiem.	8 punkti Temats ir izprasts un radoši izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte pausta skaidri, tā ir pamatota radoši; skatījums uz problēmu ir pārdomāti un radoši strukturēts, tajā ietverti patstāvīgi spriedumi, piesaistīti daudzveidīgi, arī netipiski skatu punkti.
Teksta struktūra	1 punkts Teksta struktūra nav līdz galam pārdomāta, trūkst kādas teksta daļas, žanra specifika ievērota daļēji; teksta plānveida uzbūve ir veidota shematiski, mehāniski, nepievēršot uzmanību teksta loģiskumam un daļu sasaistei; rindkopu princips izmantots nepārdomāti vai haotiski.	2 punkti Teksta struktūra pamatā atbilst žanram, tomēr starp teksta daļām trūkst proporcionāla līdzsvara; teksta plānveida uzbūve ir uztverama, bet tai trūkst loģiskas pilnības, teksta sasaiste ir daļēja, trūkst tematiskas pārejas no viena jautājuma pie cita; dalījums rindkopās ir nepilnīgs – kāda rindkopa ir pārāk īsa vai pārāk izvērsta.	3 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota, pabeigta; teksta plānveida uzbūve ir loģiska un skaidri uztverama, teksta daļas raksturo pilnvērtīga sasaiste; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās.	4 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota un pabeigta; teksta strukturēšanā pilnvērtīgi izmantots kāds oriģināls vai netipisks paņēmieni, kas nav pretrunā ar žanru; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās.

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Teksta apjoms	–	1 punkts Teksts daļēji atbilst prasītajam apjomam – nesasniedz prasīto apjomu vai pārsniedz to vismaz par 30 %.	2 punkti Teksts pilnībā atbilst prasītajam apjomam.	–
Argumentēšana	2 punkti Formulēti neskaidri vai nepilnīgi apgalvojumi, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar vienpusējiem spriedumiem, kas pamatā balstīti uz savu pieredzi, nevis precīziem faktiem.	4 punkti Formulēti pārāk vispārīgi vai pārāk sašaurināti apgalvojumi, kas neatklāj tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu pilnībā; argumenti pamatoti ar vairākiem pierādījumiem, izmantojot gan vispārīgus, nekonkrētus, arī neprecīzus faktus, gan savu pieredzi.	6 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas pēc nepieciešamības papildināti arī ar savu pieredzi.	8 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, salīdzināti dažādi apgalvojumi, izvēloties situācijā atbilstošākos; argumenti pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot daudzveidīgu informācijas apjomu un radoši iesaistot atsauces uz savu pieredzi, kā arī spējot tos vispārināt, lai izmantotu iegūtās likumsakarības jaunā kontekstā.
Argumentu pietiekamība	–	1 punkts Minēts pārāk liels (argumentētajā esejā vairāk par 3) vai nepilnīgs skaits (argumentētajā esejā 1–2) argumentu.	2 punkti Minēts pietiekams skaits argumentu atbilstoši teksta žanram (argumentētajā esejā 3 argumenti).	–
Teksta stilistika	2 punkti Teksts no stila viedokļa nav viendabīgs, vai arī tas ir samākslots; izteiksmes līdzekļi izvēlēti haotiski, bez kāda mērķtiecīga stilistiska nolūka.	4 punkti Tekstā dominē noteikta valodas funkcionālā stila pazīmes, tomēr stils nav viendabīgs; izteiksmes līdzekļi ir stilistiski atbilstoši, tomēr to izvēlē nav vērojams mērķtiecīgs nolūks.	6 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, tekstam raksturīgs vienots, viendabīgs stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi.	8 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, un tajā radoši un mērķtiecīgi īstenots stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi, tie kombinēti radoši.

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Individualitāte, radošums	–	1 punkts Tekstā ir vērojamas individualitātes un radošuma izpausmes, tomēr tām trūkst mērķtiecības un regularitātes.	2 punkti Tekstā meistarīgi izpaužas autora individualitāte un radošums, kas atbilst teksta mērķim.	–
Valodas kvalitāte	1 punkts Vārdu krājums ir nepārdomāts, haotiski izvēlēts, un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Vārdu krājums ir daudzveidīgs, tomēr vairāki vārdi (3–5 dažādi vārdi) nav funkcionāli un/vai semantiski iederīgi kontekstā, taču tas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts, ir iespējamās dažas leksiskas nepilnības (1–2 vārdi), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Vārdu krājums				
Gramatikas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normas (6–10 dažādas neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnības (3–5 dažādas neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksta gramatiskais (morfoloģiskais un sintaktiskais) noformējums ir pilnvērtīgs, tas atbilst komunikatīvajam nolūkam, ir iespējamās dažas nebūtiskas atkāpes no literārās valodas normām (1–2 neprecīzas vārdformas/konstrukcijas), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Ortogrāfijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu ortogrāfijas normas (6–10 dažādas vārdformas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas ortogrāfijas nepilnības (3–5 dažādas vārdformas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijas normām, ir iespējamās dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 vārdformas), kas neietekmē teksta uztveri.	–

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Interpunkcijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu interpunkcijas normas (6–10 piemēri), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas interpunkcijas nepilnības (3–5 piemēri), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas interpunkcijas normām, ir iespējamas dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 piemēri), kas neietekmē teksta uztveri.	–
Atbildi nevērtē, ja: • uzdevums nav izpildīts; • darbs neatbilst kādam no piedāvātajiem tematiem; • darbs neatbilst apjomam (mazāk par 150 vārdiem); • darbs nav salasāms vai teksts atrodas ārpus teksta laukuma; • darbā ir vērojamas plaģiāta pazīmes; • darbā ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām.				

Runas un saziņas vērtēšanas kritēriji un snieguma apraksts (VPD 3. daļas uzdevums)

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Temata atklāsme	1 punkts Temats izprasts virspusīgi, teksta saturā vērojama daļēja novirze no temata; temata aktualitāte pieminēta vispārīgi, frāžaini; skatījums uz problēmu ir vienkāršots, shematisks, virspusīgs un bezpersonisks.	2 punkti Temats ir daļēji atklāts – teksta saturā tas ir sašaurināts vai paplašināts; temata aktualitāte ir skaidri nosaukta, bet tai trūkst loģiska pamatojuma; skatījums uz problēmu ir fragmentārs vai vienusīgs, paplašināts vai sašaurināts, trūkst personiskā vērtējuma.	3 punkti Temats ir izprasts un pietiekami izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte ir skaidra un loģiski pamatota; skatījums uz problēmu ir pārdomāti strukturēts, tajā ir ietverti patstāvīgi spriedumi, kas ietver personisko vērtējumu, piedāvāts skats no dažādiem viedokļiem.	4 punkti Temats ir izprasts un radoši izvērsti teksta saturā; temata aktualitāte pausta skaidri, tā ir pamatota radoši; skatījums uz problēmu ir pārdomāti un radoši strukturēts, tajā ietverti patstāvīgi spriedumi, piesaistīti daudzveidīgi, arī netipiski skatu punkti.

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Argumentēšana	1 punkts Formulēti neskaidri vai nepilnīgi apgalvojumi, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar vienusējiem spriedumiem, kas pamatā balstīti uz savu pieredzi, nevis precīziem faktiem.	2 punkti Formulēti pārāk vispārīgi vai pārāk sašaurināti apgalvojumi, kas neatklāj tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu pilnībā; argumenti pierādīti ar vairākiem pierādījumiem, izmantojot gan vispārīgus, nekonkrētus, arī neprecīzus faktus, gan savu pieredzi.	3 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas pēc nepieciešamības papildināti arī ar savu pieredzi.	4 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, salīdzināti dažādi apgalvojumi, izvēloties situācijā atbilstošākos; argumenti pierādīti ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot daudzveidīgu informācijas apjomu un radoši iesaistot atsaucis uz savu pieredzi, kā arī spējot tos vispārināt, lai izmantotu iegūtās likumsakarības jaunā kontekstā.
Valodas kvalitāte	1 punkts Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir nepārdomāts, funkcionāli un semantiski neprecīzs; tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normas, un tas apgrūtina teksta uztveri; mutvārdu tekstā valodas plūdums ir nevienmērīgs, daudz lieku paužu, neverbālie izteiksmes līdzekļi ir neiederīgi vai samāksloti.	2 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir daudzveidīgs, tomēr vairāki vārdi nav funkcionāli un/vai semantiski iederīgi kontekstā; tekstā ir sastopamas vairākas nebūtiskas gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnības, kas neapgrūtina teksta uztveri; mutvārdu tekstā ir dažas liekas pauzes, izmantoti neverbālie izteiksmes līdzekļi, kas daļēji nesader ar teksta saturu.	3 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; teksta gramatiskais (morfoloģiskais un sintaktiskais) noformējums ir pilnvērtīgs, tas atbilst komunikatīvajam nolūkam; mutvārdu tekstā ir vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	4 punkti Veido tekstu, kurā vārdu krājums ir radoši un meistarīgi izvēlēts; teksta gramatikas noformējums ir pilnvērtīgs, mērķtiecīgi radošs un atbilst saziņas nolūkam un kontekstam; mutvārdu tekstā ir vienmērīgs valodas plūdums, meistarīgi un radoši izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
	I	II	III	IV
Mijiedarbība informācijas nodošanā	2 punkti Izturas pret sarunas biedru neiecietīgi vai neieinteresēti; saziņā daļēji ievēro runātāja un klausītāja kultūru, pārtraucot runātāju vai neizrādot interesi par sarunu; atbildot uz jautājumiem, veido ļoti īsas, nepārliecinošas atbildes.	4 punkti Izturas neitrāli pret sarunas biedru, neveicinot mijiedarbi, pamatā ievēro runātāja un klausītāja kultūru; izsakās pietiekami skaidri un pārliecinoši, tomēr teiktajā trūkst loģiskuma; laika limits pamatā ir ievērots vai arī vērojamas nelielas nobīdes (ne vairāk par 30 % no piedāvātā laika limita); atbild uz jautājumiem pārdomāti un strukturēti, tomēr atbildēs trūkst pietiekamas precizitātes vai izvērsuma.	6 punkti Izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru; izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši, laika limits ir ievērots; atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, precīzi un pietiekami izvērsti.	8 punkti Izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru, kā arī mērķtiecīgi virza sarunu; izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši un mērķtiecīgi, ievērojot laika limitu; atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, pārliecinoši un precīzi, atbildes izvērsumā radoši iesaistot mērķtiecīgi izvēlētas, kontekstuāli iederīgas atsaucis.
Atbildi nevērtē, ja: • uzdevums nav izpildīts, vai tā izpildē ignorēti uzdevuma nosacījumi; • atbildē ir ietverta informācija, kas ir pretrunā ar ētikas normām.				

Valsts pārbaudes darba paraugā iekļauto uzdevumu raksturojums

VPD parauga uzdevumu raksturojums

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
1. daļa				
1.	Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi.	VL.O.1.2.	Zināšanas un izpratne: - pārzina valodas funkcionālos stilus, tiem raksturīgās pazīmes, kā arī tipiskos izteiksmes līdzekļus; - pilnvērtīgi nosaka, skaidro, raksturo, analizē, pamato tekstā lietotos valodas līdzekļus no strukturālā, semantiskā un funkcionālā viedokļa; - vērtē valodas līdzekļus, ja nepieciešamas, piedāvājot uzlabojumus. Argumentēšana: - formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; - pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi. Valodas kvalitāte: - veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; - veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; - veido tekstu atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijai un interpunkcijai; - veido mutvārdu tekstu, kuram raksturīgs vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	I–IV
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanas procesā.	VL.O.1.3.		
	Mērķtiecīgi izvēlas, kārtoti, analizē un vērtē informāciju.	VL.O.2.1.		
2.	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanās procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem, kas atklāj dzīves pieredzes, kā arī lasīšanas un kultūras norišu vērojumus iegūtās atziņas.	VL.O.1.3.		
	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistēmātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos.	VL.O.3.1.		
	Analizējot daļēji literatūras, publicistikas un sarunvalodas stila tekstus, nosaka kopīgās un atšķirīgās iezīmes valodas līdzekļu lietojumā.	VL.O.3.4.		
3., 4.	Spriež par teksta uzbūvi, analizējot valodas sistēmas (fonētikas, leksikas, morfoloģijas, sintakses) elementu mijiedarbību un dominanti tekstā.	VL.O.4.2.		
	Vērtē vārdu izvēli saziņas mērķa sasniegšanā. Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		
5., 6.	Spriež par teksta uzbūvi, analizējot valodas sistēmas (fonētikas, leksikas, morfoloģijas, sintakses) elementu mijiedarbību un dominanti tekstā.	VL.O.4.2.		
	Demonstrē izpratni par latviešu valodas morfoloģisko sistēmu, identificējot un analizējot sistēmas elementus tekstā.	VL.O.4.4.		
	Nosaka afiksus, lai vērtētu to nozīmi jaunu vārdu darināšanā.	VL.O.4.5.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		
7., 8.	Vērtē citu personu valodu praktiskā lietojuma situācijās.	VL.O.1.1.		
	Prasmīgi izvēlas un analizē iederīgākos un precīzākos gramatikas un interpunkcijas līdzekļus ietekmīga teksta veidošanai.	VL.O.4.7.		

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
2. daļa				
Argumentētā eseja	Raksturo valodas situāciju Latvijā.	VL.O.1.1.	Tekstveide: • veido tekstu, kura temats ir izprasts, pietiekami izvērsts teksta saturā; • skaidri un precīzi pauž temata aktualitāti; • pārdomāti strukturē skatījumu uz problēmu, ietver patstāvīgus spriedumus, kas ietver personisko vērtējumu, piedāvā skatu no dažādiem viedokļiem; • strukturē tekstu, kas pilnībā atbilst žanram, ir strukturāli pārdomāts, līdzsvarots, pabeigts; • veido loģisku un skaidri uztveramu tekstu, ko raksturo pilnvērtīga sasaiste; • teksta veidošanā ievēro prasīto dalījumu rindkopās un teksta apjomu.	III–IV
	Piedāvā inovatīvus risinājumus latviešu valodas jautājumu apguvei un valodas lietpratības veicināšanai.	VL.O.1.4.		
	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.		
	Klausoties, lasot un vērojot, kā arī apgūstot teorētiskos avotus, nošķir latviešu literāro valodu, izlokšņu valodu un sarunvalodu, izprot sociolektu un reģiolektu nozīmi valodā. Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi savas latviešu valodas bagātināšanā un attīstībā.	VL.O.1.2.	Argumentēšana: • formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; • pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi; • izmanto kvalitatīvi un kvantitatīvi pietiekamus argumentus, lai pierādītu apgalvojumus.	
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanās procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem, kas atklāj dzīves pieredzes, kā arī lasīšanas un kultūras norišu vērojumos iegūtās atziņas.	VL.O.1.3.		
	Lai daudzpusīgi izzinātu noteiktu problēmu, jautājumu vai tematu un veidotu savu tekstu, mērķtiecīgi izvēlas, kārtu, analizē un vērtē informāciju.	VL.O.2.1.		
	Respektē autortiesības un intelektuālā īpašuma tiesības, precīzi citējot autorus un rūpīgi noformējot atsauces uz avotiem.	VL.O.3.3.		

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
Argumentētā eseja	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.	Teksta stilistika: • veido stilistiski pārdomātu tekstu, kurā ievērotas vienotas stila prasības; • izvēlas stilistiski iederīgus un iedarbīgus izteiksmes līdzekļus; • īsteno radošumu teksta veidošanā.	III–IV
	Mērķtiecīgi izmanto savos darbos visu līmeņu valodas strukturālos elementus, kas piešķir tekstam tēlainību un emocionālo nokrāsu.	VL.O.3.4.		
	Izmanto sistēmiski saderīgus valodas līdzekļus, lai veidotu noteiktam stilam un saziņas nolūkam atbilstošu tekstu.	VL.O.4.2.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.	Valodas kvalitāte: • veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; • veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; • veido tekstu atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijai un interpunkcijai.	
	Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Apzināti izmanto dažādu vārdšķiru gramatiskās kategorijas sava teksta veidošanā.	VL.O.4.4.		
	Izmanto dažādas uzbūves teikumus, to sasaistes paņēmienus un atbilstošas pieturzīmes dažādu žanru mutvārdu, iespējamos vai digitālajos tekstos, lai skaidri un precīzi izteiktu domas, īstenotu saziņas nolūku un radītu vēlamu iespaidu uz adresātu.	VL.O.4.6.		
Prasmīgi izvēlas un analizē iederīgākos un precīzākos pareizrunas, gramatikas un interpunkcijas līdzekļus ietekmīga teksta veidošanai. Tekstā ievēro literārās valodas pareizrunas un pareizrakstības normas.	VL.O.4.7.			
3. daļa				
Runa un saziņa	Veido un vērtē saturam, žanram un stilam atbilstošus tekstus un sistemātiski izkopj savu tekstu veidošanas pieredzi mutvārdos un rakstos, apzinoties un ievērojot to izstrādes posmus un darba rediģēšanas nepieciešamību.	VL.O.3.1.	Tekstveide: • veido tekstu, kura temats ir izprasts, pietiekami izvērstas teksta saturā; • skaidri un precīzi pauž temata aktualitāti; • pārdomāti strukturē skatījumu uz problēmu, ietver patstāvīgus spriedumus, kas atspoguļoietver personisko vērtējumu, piedāvā skatu no dažādiem viedokļiem; • veido loģisku un skaidri uztveramu tekstu, ko raksturo pilnvērtīga sasaiste.	III–IV

Uzd.	Sasniedzamais rezultāts	Standarta SR kods	SR grupa	Izziņas darbības līmenis (SOLO)
Runa un saziņa	Nošķir latviešu literāro valodu, izlokšņu valodu un sarunvalodu, izprot sociolektu un reģiolektu nozīmi valodā. Formulē viedokli par latviešu literārās valodas un tās paveidu nozīmi savas latviešu valodas bagātināšanā un attīstībā.	VL.O.1.2.	Argumentēšana: • formulē skaidrus un precīzus apgalvojumus, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; • pierāda argumentus ar precīziem, pamatotiem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas papildināti arī ar savu pieredzi; • izmanto kvalitatīvi un kvantitatīvi pietiekamus argumentus, lai pierādītu apgalvojumus.	III–IV
	Pamato viedokli par valodas un kultūras nozīmi identitātes veidošanas procesā, ilustrējot savu izpratni ar piemēriem.	VL.O.1.3.		
	Analizē mediju tekstos valodas līdzekļus (vārdus un to formas, metaforas, salīdzinājumus, gramatiskās konstrukcijas, interpunkciju), lai identificētu tekstā izmantotos ietekmes paņēmienus un manipulācijas rīkus.	VL.O.2.3.		
	Izmanto zināšanas par lietišķā stila valodu un tās funkcionēšanas likumībām.	VL.O.3.2.		
	Atbildīgi, ievērojot ētikas normas, iesaistās saziņas situācijās. Regulē savu lingvistisko uzvedību, lai īstenotu saziņas mērķus vai mainītu komunikācijas gaitu, ja tiek pārkāptas saziņas kultūras normas.	VL.O.2.4.	Mijiedarbība informācijas nodošanā: • izturas cieņpilni pret sarunas biedru un ievēro runātāja un klausītāja kultūru; • izsakās skaidri, loģiski, pārliecinoši, ievērojot laika limitu; • atbild uz jautājumiem pārdomāti, strukturēti, precīzi un pietiekami izvērsti.	
	Iesaistās diskusijā par zinātniska satura jautājumiem, izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.		
	Izmanto savu individuālo stilu dažādās saziņas situācijās, izvērtējot tā atbilstmi un efektivitāti.	VL.O.3.5.		
	Izprot un lieto atbilstošās jomas terminus.	VL.O.3.3.	Valodas kvalitāte: • veido tekstu, kurā vārdu krājums ir pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts; • veido pilnvērtīgu teksta gramatisko (morfoloģisko un sintaktisko) noformējumu, kas atbilst komunikatīvajam nolūkam; • veido mutvārdu tekstu, kuram raksturīgs vienmērīgs valodas plūdums, izmantoti iederīgi neverbālie izteiksmes līdzekļi.	
	Pilnveido savu prasmī lietot precīzus, iedarbīgus, noteiktai valodas lietojuma jomai specifiskus vārdus.	VL.O.4.3.		
	Apzināti izmanto dažādu vārdšķiru gramatiskās kategorijas sava teksta veidošanā.	VL.O.4.4.		
	Izmanto dažādas uzbūves teikumus, to sasaistes paņēmienus un atbilstošās pieturzīmes dažādu žanru mutvārdu, iespiestajos vai digitālajos tekstos, lai skaidri un precīzi izteiktu domas, īstenotu saziņas nolūku un radītu vēlamu iespaidu uz adresātu.	VL.O.4.6.		
	Prasmīgi izvēlas un analizē iederīgākos un precīzākos pareizrunas, gramatikas un interpunkcijas līdzekļus ietekmīga teksta veidošanai.	VL.O.4.7.		

Atbilžu piemēri, to vērtējums un metodiskais komentārs

1. daļa. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze

Šajā daļā tiek piedāvāti astoņi uzdevumi, lai kompleksi pārbaudītu skolēna zināšanas un izpratni par valodas sistēmu, kā arī prasmi formulēt argumentētu viedokli par teksta saturu un noformēt to literārajā valodā. Uzdevumi ir veidoti atbilstoši izvēlētajam teksta fragmenta saturiskajām, stilistiskajām un lingvistiskajām īpatnībām. Uzdevuma formulējumā ir izmantots viens vai vairāki ievadeikumi, kas palīdz skolēnam saprast uzdevuma saturisko ievirzi. Katra uzdevumā veicamā darbība ir formulēta atsevišķā teikumā, izmantojot tos rīcības vārdus, kas ir aprakstīti VPD valsts pārbaudes darba programmā. Pirms darbības "uzraksti pamatojumu" iepriekšējā teikumā ir noformēts jautājums, par kuru jāraksta pamatojums.

Zināšanas un izpratne

Uzdevumos ir aktualizēti šādi zināšanu un izpratnes jautājumi:

- teksta galvenās domas noteikšana un formulēšana (1. uzdevums);
- leksikas zināšanas un prasme izvēlēties literārus sinonīmus (3. uzdevums);
- frazeoloģija (4. uzdevums);
- autora individuālā stila īpatnības (2. uzdevums);
- gramatikas jautājumi (5., 6. uzdevums);
- interpunkcija (7. uzdevums);
- teksta rediģēšana (8. uzdevums).

Visi zināšanu un izpratnes uzdevumi tiek vērtēti ar vienu punktu, ja skolēns ir pilnvērtīgi izpildījis prasīto uzdevumu, savukārt, ja uzdevuma nosacījums nav pilnībā izpildīts, paredzētais punkts netiek piešķirts.

Teksta galvenās domas noteikšana un formulēšana (1. uzdevums)

Šis uzdevums ir nozīmīgs, lai skolēns pārbaudes darba sākuma posmā izlasītu visu teksta fragmentu kopumā un censtos saprast tā saturisko būtību. Pirmais uzdevums var būt vērsts arī uz citām teksta fragmenta saturiskajām īpatnībām, piemēram, varoņu dialogiem, situācijas aprakstu u. c., ja vien uzdevuma nosacījums centrē skolēna uzmanību uz teksta fragmenta saturisko kopumu.

Vērtējot teksta galvenās domas formulējumu, jāņem vērā šādi aspekti:

- formulētās galvenās domas saikne ar konkrēto teksta fragmentu;
- formulētās galvenās domas loģiskums un izteiksmes skaidrība;
- formulējums vienā teikumā.

Leksikas izvēle (3. uzdevums)

Uzdevuma atbildēm ir jābūt precīzām, nevis aprakstošām. Kontekstā iederīgus sinonīmus var identificēt pēc vārdnīcu materiāliem, piemēram, skaidrojošās vārdnīcas, jo leksikas izpratne un lietojums atbilstoši vārdnīcā fiksētajai informācijai liecina par skolēna zināšanām leksikas jomā, tā kā vārdnīcās tiek fiksētas kvantitatīvi izplatītas un kvalitatīvi izvērtētas nozīmes un stilistiskais marķējums. Atbildei nav jābūt noformētai burtiski pēc vārdnīcas, bet jāatbilst pēc būtības. Šajā uzdevumā ir svarīgi, lai skolēns atrastu nepieciešamo vārdu tekstā un saprastu vārda kontekstuālo nozīmi, jo dažkārt vārdiem kontekstā var īstenoties nevis pamatnozīme, bet kāda atvasinātā nozīme. Jāpievērš uzmanība, vai skolēns piedāvā sinonīmu, kas ietilpst literārajā valodā.

Frazeoloģija (4. uzdevums)

Lai veiktu šo uzdevumu, svarīgi ir precīzi nošķirt frazeoloģisma robežas un neizrakstīt visu teikumu vai liekus vārdus, piemēram, *Profesoram deguns no sākuma raucās frazeoloģisms ir deguns raucās*. Teksta fragmentā identificēto frazeoloģismu var izrakstīt dažādās formās, piemēram, tas var būt izrakstīts tādā formā, kā ir minēts tekstā, vai arī tas var būt noformēts atbilstoši atslēgvārda pamatformai, tomēr tam vajadzētu būt frazeoloģismam, kas ir fiksēts kādā no vārdnīcām, kur ir minēti frazeoloģismi, piemēram, "Latviešu literārās valodas vārdnīcā" vai "Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā". Frazeoloģisma nozīmes skaidrojumam pēc būtības jāatbilst kādā latviešu valodas vārdnīcā fiksētai frazeoloģisma nozīmei, piemēram, *stingra roka* –

‘saka, ja kāds rīkojas stingri, nepieķāpīgi, bargi; ja kāds ir stingrs, nepieķāpīgs, bargs’ (Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. 2000. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1027. lpp.).

Apgūstot leksikai raksturīgos valodas līdzekļus, noderīga būs A. Lauas “Latviešu leksikoloģija”.

Gramatika (5., 6. uzdevums)

Gramatikas uzdevumos jāpievērš uzmanība, lai skolēna izrakstītie piemēri no teksta precīzi atbilst noteiktajām latviešu gramatikas prasībām, jo tādā veidā tiek pārbaudītas gan skolēna zināšanas jomas terminoloģijā, gan prasme identificēt noteiktas valodas vienības tekstā, gan prasme strukturēt atbilstošas valodas vienības.

Piemērs (5. uzdevums)

Izraksti divus vārdus ar noteikto galotni no teksta 6. daļas!

Vārdi ar noteikto galotni:	zināmās, jaunajiem, oriģinālajiem, nākamie, nedzirdētā	1 punkts.
----------------------------	--	-----------

Tā kā tekstā ar noteikto galotni atrodami gan īpašības vārdi, gan divdabja formas, nav prasīta konkrēta vārdšķira. Prasītās vārdformas var izrakstīt gan pamatformā, gan tai formā, kas tiek lietota tekstā – tas šajā uzdevumā netiek vērtēts. Veicot uzdevumu, jāpievērš uzmanība, ka vārdi jāmeklē konkrēti norādītajā teksta daļā. Veidojot piemēru lokatīva locījumā, jāatceras, ka vārdiem ar noteikto galotni atsevišķos locījumos, tai skaitā lokatīvā, ir paplašinātās galotnes. Vārdus ar noteikto galotni lieto, runājot par kaut ko konkrētu, iepriekš minētu, uz to var norādīt vietniekvārdi *šis, tas, pats, tas pats, viss, mans, tavs, savs, mūsu, jūsu, viņu, nekāds*. Šajā tekstā autors ir izvēlējis lietot īpašības vārdus un divdabja formas ar noteikto galotni lietvārdu vietā.

Piemērs (6. uzdevums)

Izraksti no piedāvātā teksta daļas divus dažādi saistītu vienlīdzīgu teikuma locekļu piemērus!

Vienlīdzīgu teikuma locekļu piemēri:	oriģinalitāti, drosmi, spēku un precizitāti nezināmus, taču pastāvošus jaunajiem un oriģinālajiem pašmērķība, eklektisms un trūkums mode, bailes zālei, cilvēkiem un kungam	1 punkts.
--------------------------------------	--	-----------

Argumentēšana

Lielā daļā uzdevumu skolēnam ir jāuzraksta savs viedoklis, izmantojot argumentus no analizējamā teksta. Šī darbība, kas uzdevumos noformēta ar rīcības frāzi “uzraksti pamatojumu”, tiek vērtēta ar diviem punktiem, ja skolēns piedāvā loģiski noformētu pamatojumu atbilstoši teksta saturam un izmanto precīzi piemeklētus piemērus no teksta, ja nepieciešams, vai ar vienu punktu, ja pamatojums ir pārāk vispārīgs vai sašaurināts un izvēlētie piemēri 1–2 gadījumos ir nepilnvērtīgi.

Valodas kvalitāte

Uzdevumos, kuros skolēns raksta vismaz vienu teikumu vai garāku frāzi, tiek vērtēta arī valodas kvalitāte – vai rakstītais teksts atbilst literārās valodas prasībām leksikas izvēlē, gramatikā, sintaksē, ortogrāfijā un interpuncijā. Ja rakstītajā tekstā ir kaut viena neatbilstme literārās valodas normām, punkts netiek piešķirts.

2. daļa. Argumentētā esēja

Tekstveide

Argumentētā esēja ir precīzi strukturēts rakstveida teksts, kurā argumentēti pamatots autora viedoklis par izvēlēto tematu un pierādīta izvirzītā tēze. Savukārt tēze ir atzinums, kura patiesums ir jāpierāda. Autoram jāizdomā, ar kādiem argumentiem (apgalvojumiem) un faktiem (pierādījumiem) tēzei var pamatoti piekrist, nepiekrīt vai šo problēmu attīstīt tālāk. Tā kā argumentētā esēja ir strukturēts teksts, bet nav vispārīgs un brīvs domu apraksts, tad piedāvātais apjoms ir 300–350 vārdu. Jāizvairās no liekvārdības, domu atkārtotības, lai neveidojas teksts, kurā nav precīzu argumentu, faktu, tas ir grūti uztverams vai pārsniedz noteikto vārdu skaitu.

Esejai ir precīza struktūra. Esejas daļu (ievads, galvenā daļa, nobeigums) proporcijām attiecīgi vajadzētu būt šādām: 1/5, 3/5, 1/5. Pirmā esejas rindkopa ir ievads. Pirmajā teikumā piesaka temata aktualitāti, paskaidrojot, par ko būs esēja. Otrajā teikumā formulē tēzi – atzinumu, kura patiesums ir jāpierāda. Trešajā, ceturtajā un piektajā teikumā nosauc trīs argumentus atbilstoši secībai, kādā tie tiks aplūkoti esejā. Pirmo min visvājāko argumentu, tad spēcīgāku argumentu un visbeidzot – visspēcīgāko argumentu. Otrā, trešā, ceturkā rindkopa veido esejas galveno daļu. Katrā rindkopā atbilstoši iecerei un esejas mērķim nosauc argumentu, ko pierāda ar faktiem, zinātnieku atzinumiem, savu pieredzi. Katras rindkopas pēdējā teikumā ietver secinājumu. Nākamajā rindkopā pierādāmais arguments jāsaista ar iepriekšējās rindkopas secinājumu. Piektā rindkopa ir nobeigums, kurā jāuzraksta otrās, trešās, ceturktās rindkopas secinājumu apkopojums un jāformulē galvenā atziņa, kas apstiprina vai noliedz ievadā izteikto tēzi.

Lai uzrakstītu kvalitatīvu argumentēto esēju, ir:

- jāsaprot esejas struktūra, jāizprot jēdzieni tēze, arguments, fakti un vērtēšanas kritēriji;
- jābūt spējai izteikt pamatotus argumentus un tos pierādīt ar faktiem;
- jābūt prasmei analizēt, atlasīt iederīgus faktus un veidot secinājumus;
- jāprot veidot strukturāli, kompozicionāli un apjoma ziņā pilnvērtīgu tekstu, kas pilnībā atbilst esejas žanram;
- jābūt zināšanām un izpratnei par aktuāliem kultūras, literatūras un valodniecības jautājumiem.

Lai izprastu argumentētās esejas struktūru, noderīgs materiāls ir <https://zinatnesvaloda.lv/teksti/4>.

Argumentēšana

Svarīgi ir izvirzīt un pamatot savus argumentus (apgalvojumus), tāpēc esejas autoram ir jāizvēlas noteikta pozīcija. Ja autors apgalvos, ka var būt gan tā, gan citādi, neveidosies stilistiski viendabīgs teksts, jo vienlaikus būs divi pretēji argumenti (apgalvojumi). Arguments ir loģisks pamatojums, tas ir apgalvojums, par kuru autors vēlas pārliecināt, vienā teikumā uzrakstot galveno ideju. Tālāk seko paskaidrojums, atbilde uz jautājumu “kāpēc?”. Tas ir detalizēts izklāsts par to, kāpēc autora apgalvojums ir pareizs. Izklāstā jāiekļauj vismaz trīs fakti (pierādījumi) – reāli, patiesi notikumi vai pieredzē iegūta atziņa, pēc kuras var izdarīt secinājumus. Argumentētajā esejā fakti var būt: personību (valodnieku, kultūras jomas pārstāvju) citāti; gada skaitļi, kas saistīti ar kādu kultūras notikumu; pētījumu nosaukumi; notikums/aktualitāte valodniecībā, kultūrā; vispārināms valodniecības fakts u. c.). Var teikt, ka laba argumenta struktūra ir apgalvojums (arguments), pamatojums (paskaidrojums), pierādījumi (fakti), secinājums.

3. daļa. Runa un saziņa

Tekstveide

Runas un saziņas daļā vispirms jāparāda izpratne par jautājumos ietvertajiem jēdzieniem, tad prasme veidot savu tekstu, argumentācijā izmantojot faktus, piemērus no teksta un savas pieredzes. Runā, sniedzot atbildes uz izlozētajiem un saziņas dalībnieku uzdotajiem jautājumiem, jāievēro vienots, viendabīgs stils, jāizmanto mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi valodas līdzekļi, jābūt patstāvīgiem un nozīmīgiem spriedumiem, atziņām, pārdomātam vērtējumam, jāatklāj autora individualitāte.

Valodas kvalitāte

Runas valodas kvalitāti raksturo pārdomāts, daudzveidīgs, funkcionāli un semantiski prasmīgi izvēlēts vārdu krājums, literārās valodas lietojums bez gramatikas (morfoloģijas un sintakses) nepilnībām. Izvēlētie valodas līdzekļi atbilst saziņas nolūkam un kontekstam.

Mijiedarbība informācijas nodošanā

Par veiksmīgu mijiedarbību informācijas nodošanā liecina prasme pārliecinoši, precīzi un radoši atbildēt uz jautājumiem, atbildes izvērsumā iesaistot dažādas mērķtiecīgi izvēlētas, kontekstuāli iederīgas atsaucis, pārliecinoši un konstruktīvi iesaistīties saziņā, regulējot savu lingvistisko uzvedību atbilstoši ētikas normām.

Jautājumos ietvertu jēdzienu skaidrojums

Teksta temats – rakstadarba (sacerējuma, pētījuma, referāta, literāra darba) vai mutvārdu runas (priekšlasījuma, stāstījuma) satura pamatidejas formulējums; jautājums, par ko runā un raksta.

Tekstā ietvertā problēma vienmēr ir balstīta uz pretrunām, konfliktiem. Būtībā problēma ir diskusiju priekšmets, zināmas grūtības, strīda priekšmets, polemika, kas bieži ir aizklāta aiz varoņu darbības un runas, biogrāfijas faktiem, vēsturiskiem notikumiem, kas ir kā problēmas ilustrācija.

Teksta nolūks ir komunikatīvais mērķis, kura dēļ tiek sniegta informācija un veidots teksts. Atbilstoši komunikatīvajam nolūkam tiek izvēlēti valodas līdzekļi.

Adresāts – runas situācijas dalībnieks, kam domāta adresanta izteiktā informācija, respektīvi, klausītājs vai lasītājs.

Adresants – runas situācijas dalībnieks, kas izsaka adresātam domātu informāciju, respektīvi, runātājs vai rakstītājs. Rakstos adresanta loma izpaužas prasmē sniegt adresāta vajadzībām, interesēm un zināšanām atbilstīgu informāciju, saziņā lietojot atbilstošus valodas līdzekļus, ievērojot nosacījumus un tekstu tipam piemērotas valodas normas.

Ideja – atziņa (galvenā doma), ko autors pauž par kādu dzīves parādību, ideja par skaistumu, par cilvēka vietu pasaulē, par brīvību, par sociālo taisnīgumu u. c.

Attieksme, pozīcija ir veids, kā autors, stāstītājs vai tēlotā persona skatās uz attēloto notikumu, problēmu. Piemēram, autors var piekrist tekstā attēlotajai problēmai vai viedoklim, bet arī var nepiekrīst un sniegt savu pamatojumu, komentārus, kāpēc tā. Dailliteratūrā stāstītājs ne vienmēr ir pielīdzināms autoram, darba sacerētājam. Gluži pretēji – stāstītājs ir autora radīts mākslas tēls, kas parādās kā starpnieks starp attēlotajiem notikumiem un lasītāju. Tipiskākie stāstījuma redzespunkti:

- auktoriālais stāstījums – autors pats iesaistās darbībā kā stāstītājs, iejaucoties notikumos ar komentāriem, pārdomām un vērtējumiem;
- “es” stāstījums – stāstītājs parādās pats blakus pārējiem personām un vēsta piedzīvojumus, novērojumus, zināšanas, šis stāstītājs ir ierobežotāks, subjektīvāks un citu personu izjūtas var attēlot tikai tā, kā tās ir ārēji redzamas;
- “viņš” stāstījums – stāstītājs atsakās no iejaukšanās literārajā darbā, lasītājs vairs nemana tā klātbūtni, vēstījums koncentrējas uz personu, no kuras skatījuma notikums tiek atstāstīts, lasītājam rodas ilūzija, it kā pats atrastos notikumu centrā vai attēloto pasauli vērotu ar kādas personas acīm.

Individualitāte – cilvēka psihisko īpašību, īpatnību un pieredzes kopums, kas viņu atšķir no citiem cilvēkiem; atsevišķs cilvēks, kam piemīt noteikts psihisko īpašību kopums; personība.

Žanrs ir teksta veids, kuram raksturīgas ar noteiktām vēsturiskām tradīcijām un valodas konvencijām/normām saistītas pazīmes. Daļījums žanros mūsdienu latviešu valodas praksē saistīts ar tekstu piederību noteiktam valodas funkcionālajam stilam. Teksta žanra specifiku ir svarīgi izprast gan no konkrētas valodas lietojuma jomas skatpunkta, gan iekļautā satura un informācijas strukturēšanas veida, gan tajā izmantoto valodas u. c. līdzekļu lietojumā. Tā izpratne veidojas ļoti plašās robežās. Atsevišķi žanri var būt ļoti tuvi un atšķirties pēc specifiskām pazīmēm, piemēram, dažādi apraksta veidi (ceļojuma, dabas, vēsturisko notikumu, personas, preces un izstrādājumu, amata u. c.), vēstules (privāta, motivācijas, iniciatīvas, literārā, pasūtījuma, garantijas u. c.), eseja (literārā, zinātniskā, argumentētā, brīvā). Vēl citi teksta žanri gan struktūras, gan funkciju ziņā ir visai nemainīgi, un to veidošana notiek pēc diezgan stingri noteiktiem paraugiem – tie visbiežāk ir lietišķā stila teksti (dzīvesgājums, iesniegums, anketa, saraksts, bibliogrāfiskais apraksts). Pastāv arī tādi žanri, kuros uzbūvi un struktūras elementus var samērā brīvi variēt (afša, reklāma, stāsts, dienasgrāmata, īsziņa). Ir, protams, arī teksti, kurus autors var veidot pilnīgi brīvi, neievērojot iepriekš pazīstamu žanru uzbūves prasības. No tiem pakāpeniski veidojas jauna žanra teksti.

Valodas stils ir valodas lietojuma veids noteiktā saziņas jomā, saziņas situācijā un tekstā. Latviešu valodā tradicionāli ir izmantota valodnieka Jāņa Rozenberga izveidotā piecu valodas funkcionālo stilu jeb paveidu sistēma – zinātniskais stils, lietišķais stils, publicistikas stils, sarunvalodas stils, dailliteratūras stils. Informācijas apjoma pieaugums, tās daudzveidība un pasniegšanas formas liek elastīgāk skatīties uz valodas funkcionālo stilu iedalījumu un pieņemt, ka dažādas jaunas, netradicionālas

teksta uzbūves formas, vairāku stilu pazīmes tekstā, reizēm arī robežu izzušanu starp dažāda žanra tekstiem un pat funkcionālajiem stiliem apgrūtinā tekstus iekļaut stingri noteiktos klasifikācijas rāmjos. Līdztekus diezgan plaši aprakstītajiem valodas struktūras elementiem noteiktu funkcionālo stilu sistēmā, tiek akcentētas arī dažādu sociālo un profesionālo slāņu valodas lietojuma īpatnības, informācijas aprites specifika dažādos jaunajos medijos, kā arī reizēm mainīgo saziņas apstākļu un vides ietekme uz runas/teksta uzbūvi un valodas līdzekļu izvēli.

Noderīgi avoti jēdzienu izpratnei

1. Ermansone, I., Vītola, A. 2011. *Tekstveide 7.–9. klasei. Mācību līdzeklis skolēnam*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
2. Grāpis, A. 2001. *Literātūrteorija vidusskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC.
3. Martena, S., Laiveniece, D., Šalme, A. 2020. *Lingvodidaktika: latviešu valodas mācības pusaudžiem un jauniešiem. Rokasgrāmata pamatskolas un vidusskolas pedagogiem*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
4. Skalberga, A. u. c. 1999. *Literatūra 10. klasei*. Rīga: RaKa.
5. Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A. 2011. *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
6. Skujiņa, V. (red.) 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

**DOMĀT.
DARĪT.
ZINĀT.**

Valsts izglītības satura centra īstenotā projekta "Kompetenču pieeja mācību saturā" mērķis ir izstrādāt, aprobēt un pēctecīgi ieviest Latvijā tādu vispārējās izglītības saturu un pieeju mācīšanai, lai skolēni gūtu dzīvei 21. gadsimtā nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes.

Projekts Nr. 8.3.1.1/16/I/002 Kompetenču pieeja mācību saturā

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē